

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

1825

C

2

1088

B-26

1025C2
FWO

HANDLEIDING

BIJ HET ONDERWIJS DER

NEDERLANDSCHE TAAL,

TEN GEBRUIKE VAN INRICHTINGEN VOOR
MIDDELBAAR ONDERWIJS.

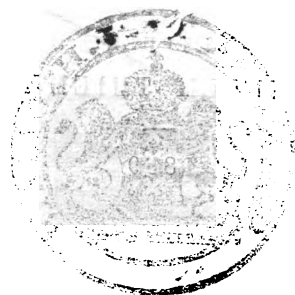
DOOR

DR. H. KERN.

ZUTPHEN,
WILLEM THIEME.

—
1859

E442828845 Digitized by Google

V O O R R E D E.

Een leerboek te geven van matigen omvang, waarin de uitkomsten der taalstudie op eene bevattelijke wijze worden voorgedragen, en tevens zóó ingericht, dat de leerling den inhoud door van buiten leeren zich kan eigen maken, zie daar de taak, die ik me met het uitgeven dezer Handleiding gesteld heb. Hoewel ze niet uitvoerig is, vlei ik me, dat ze op volledigheid mag aanspraak maken, want zoo ook al verscheiden bijzonderheden slechts ter loops zijn aangevoerd, ontbreken toch de algemeene taalvormen en taalregels niet. Ik heb gemeend in het belang van den leerling te handelen, indien ik den leermeester de gelegenheid liet, om uit den schat zijner eigen kennis bijzonderheden meé te deelen en naar eigen oordeel de leemten aan te vullen.

*Dat ik niet opzettelijk de spelling behandeld heb, behoeft wel geen versooning, nu de Nederlandsche spelling van den Heer TE WINKEL alle billijke wenschen en eischen vol-
daan heeft. Er zou mij niets overschieten, dan uit dit keurige boekje een uittreksel te geven of iets beters er voor in plaats te stellen. Het eerste vond ik doelloos, het laatste ging mijne krachten te boven.*

Warsch van alle nieuwigheden heb ik de kunstbenamingen, welke ik in onzen tijd de gebruikelijkste achtte, behouden; voor de eenige uitzondering, die ik me veroorloofd heb, om in plaats van Onvolmaakt-Verleden Tijd, de benaming Verleden-Tijd te bezigen, had ik theoretische en praktische gronden. Theoretisch is de gewone benaming onjuist, omdat in geen geval onze Verleden-Tijd een bepaald Imperfectum of Imparfait is; hij komt integendeel in vorming en beteekenis overeen met den Griekschen Aorist. Practisch is de naam Onvolmaakt Verl. Tijd af te keuren, omdat de leerling bij het aanleeren van vreemde talen in den waan komt, dat onze Verleden-Tijd in den regel beantwoordt aan het Imperfectum, terwijl dit juist de uitzondering is. In de Syntaxis zal ik nader op dit punt terugkomen.

Het eerste deel dezer Handleiding bevat drie boeken, waarin achtereenvolgens de leer van de letters, de leer van de vormen en de woordvorming worden afgehandeld. Het vierde en laatste boek zal de leer van den volzin behelzen en in een afzonderlijk deel van nagenoeg gelijken omvang als het eerste, nog in den loop van dit jaar, het licht zien.

MAASTRICHT.
Junij 1859.

DE SCHRIJVER.

I N L E I D I N G.

De Nederlandsche taal, gewoonlijk minder juist de Hollandsche geheeten, is de taal, welke thans in het koningrijk der Nederlanden en in een deel van België gesproken en geschreven wordt. Het is een van de menigvuldige Nederduitsche tongvallen, die in Noord-duitschland en de Nederlanden bestaan, maar heeft zich boven hare zustertongvallen tot schrijftaal weten te verheffen.

Het Nederlandsch heeft zich als schrijftaal vooral ontwikkeld in de provincien Zuid-Holland, N. en Z. Braband, en Vlaanderen. Van daar heeft ze zich als taal van het openbaar leven uitgebreid over de overige gewesten.

Eerst van de 12de eeuw af bestaat het Nederlandsch als afzonderlijke schrijftaal, daar ze vóór dien tijd zich nagenoeg niet onderscheidde van het Oudsaksisch, dat is, de taal van noordelijk Duitschland. Men noemt het Nederlandsch gedurende de laatste helft der Middel-eeuwen, van de 12de eeuw tot ongeveer 1500 Middel-nederlandsch of Dietsch (Duitsch). Ter onderscheiding hiervan heet men de taal, zooals ze met kleine wijzigingen van de 16de eeuw tot heden toe in zwang is, Nieuw-Nederlandsch of kortweg Nederlandsch. Tot vóór eene eeuw heette onze taal in het algemeen Duitsch, en meer bepaald tot nu toe Nederduitsch. Om misvatting te voorkomen is de naam Nederlandsch te verkiezen, in onderscheiding van de overige heden-daagsche neder- en hoogduitsche talen, als daar zijn: Platduitsch, Engelsch, Deensch, Zweedsch, IJslandsch, Friesch en Hoogduitsch.

E E R S T E B O E K.

LEER VAN DE KLANKEN.

I N L E I D I N G.

Het Eerste Boek der Grammatika behandelt de bestanddeelen, waaruit een woord is zamengesteld, dus de klanken en de letters, waardoor de klanken voorgesteld worden.

H o o f d s t u k I.

Letters en letterteekens.

§ 1.

Het Nederlandsch bedient zich van de volgende letterteekens.

a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z.

Onder deze komen **c, q, x, y** uitsluitend in uitheemsche woorden of eigennamen met verouderde spelling voor, als: *citroen; Cats; consequent; Quack; exemplaar; Phrygie; Leyden.*

Het zamengestelde teeken **ch** komt daarentegen ook in echt-nederlandsche woorden voor.

De klank van **f** wordt in uitheemsche woorden of ouderwets gespelde eigennamen door **ph** uitgedrukt, als: *philosooph*; *Philippus*; *Zutphen*.

De letters worden verdeeld in klinkers of vocalen en medeklinkers of consonanten.

De klinkers worden voorgesteld, of door eenvoudige teekens: **a, e, i, o, u**, of door zamengestelde: **aa, *) ee, ie, ij, oo, uu, *) eu**. Eene verbinding van twee klinkers, waarbij de bestanddeelen duidelijk afzonderlijk te hooren zijn, heet men tweeklank, als: **aaï, au, ei, oei, ou, ui**.

Aanm. De **ij** is eigenlijk een willekeurig aangemen schrijfteeken voor **ii**, is dus de verdubbeling van **i**, gelijk **aa** en **uu** de verdubbeling van **a** en **u** zijn.

De tegenwoordige uitspraak der **ij** is die van eene gerekte **i**, zoo als deze in *kind*, *zit*, wordt uitgesproken. Men kan dit ook zoo uitdrukken: **ij** is de lange **i**.

§ 2.

Klinkers.

De klinkers kunnen in eene *open*, of in eene *gesloten* lettergreep staan.

Eene lettergreep is *gesloten*, wanneer ze op één of meer medeklinkers uitgaat, doch *open* in het tegenovergestelde geval; zoo is de **a** gesloten in *dag*, open in *dagen*; de **e** gesloten in *weg*, open in *menig*; de **o** gesloten in *slot*, open in *hopen*, enz. Zoowel in open, als in gesloten lettergrepen, hebben de klinkers **aa, ee, oo, ij, eu**, eene gerekte uitspraak.

Daarentegen hebben **a, e, o**, alleen eene gerekte uitspraak in open, maar eene korte in gesloten lettergrepen, als: *däg*, maar *dägen*; *wëg*, *wëgen*; *slöt*, *stöten*.

*) De Vlaamsche schrijfwijze voor **aa** en **uu** is **ae** en **ue**.

Uitzonderingen.

1) Voor de **ch** worden **a**, **e**, **o**, benevens **u**, uitgesproken als in gesloten lettergrepen, dus: *lăchen*, *Měchelen*, *pŏchen*, *kŭchen*. Uit dien hoofde wordt naar de meest gebruikelijke spelling *lagchen*, *pogchen*, *kugchen* geschreven.

2) In de open lettergrepen *ko-men*, *gro-ve*, wordt de **o** doorgaans kort uitgebracht.

De klinkers **ie**, **oe**, **uu** (**u**) worden noch in open, noch in gesloten lettergrepen gerekt, behalve voor de *r*, dus: *ziēden*, *ziēt*, *božk*, *moždig*, *kliun*, *Miizen*, doch *dŕer*, *mŕeren*, *loēr*, *buūren*, *vutŭr*, *ūren*.

De **e** en **i** hebben soms eene toonlooze uitspraak, bijv. in *haten*, *waardig*, als ook de *ij* in *-lijk*, bijv. *schielijk*.

Als eene gesloten lettergreep, welke **a**, **e**, **o** bevat, open wordt, dan krijgen deze niet alleen eene gerekte, maar ook eene anderzins gewijzigde uitspraak; **a** klinkt dan namelijk geheel als **aa**, **e** en **o** nagenoeg als **ee** en **oo**. Dit verschil tusschen den klank van de gesloten en van de open **a**, **e**, **o**, zullen we in deze en de volgende § door 'en' aanduiden; als: *dăg*, *dăgen*; *mēt*, *mēten*; *tŏp*, *nŏpen*.

Eene andere wijziging in uitspraak hebben de klinkers ondergaan door invloed van eene **i** of **j**, welke in eene volgende lettergreep staat of gestaan heeft.

Men noemt dit *klankwijziging*. De klankwijziging van **a** is **e**, van open **o** en **oo** is **eu**, van gesloten **o** is gesloten **u**. Bijv. van *hand* komt *behendig*, van *bestand* *bestendig*, van *vast* *vestigen*; men zegt *gekoren*, maar *keuring*, *keuren* (voor *keurjen*); van *goud* (eigenlijk *gold*) komt *gulden* (eigenlijk *guldtŭn*), van *vol vullen* (voor *vuljen*).

§ 3.

A heeft in gesloten lettergrepen altijd de waarde van *à*, in opene die van *á* (behalve voor *ch*), dus *wàcht*, *máken*.

AA is altijd gesloten, en heeft den klank der open *A*.

Er bestond eenmaal onderscheid tusschen eene oorspronkelijk gerekte *a*, en eene *a*, welke eerst gerekt wordt, doordat ze in eene open lettergreep komt te staan; zoo was de *a* in *laten*, *raden*, reeds van nature gerekt, terwijl die in *maken*, *dagen*, alleen door omstandigheden eene gerekte uitspraak aanneemt. Dit verschil leeft in enkele tongvallen en verwante talen voort.

E klinkt in gesloten lettergrepen als *è*, doch in opene als *é*, dus *wèt*, *zétel*. Wil men in eene gesloten lettergreep den klank weérgeven, die de *e* in eene opene heeft, dan bezigt men het teeken *ee*, als: *veel* voor *vele*. Deze *ee*, die in eene gesloten lettergreep de *é* moet voorstellen, wordt de *zachte* genoemd in tegenoverstelling tot de eigenlijke of *scherpe ee*.

Ook kan *e* staan in eene open lettergreep van dezelfde woorden, die in eene gesloten lettergreep *ï* hebben, als: *schepen* en *schip*; *smeden* en *smid*; *leden* en *lid*.

Hier en daar is *e* klankwijziging van *a*, als: *steden* van *stad*; *behendig* van *hand*; *temmen* van *tam*; *vegen* of *vagen*.

EE, namelijk de *scherpe*, behoudt in open en in gesloten lettergrepen denzelfden klank, nagenoeg dien van de open *é* of zachte *ee*.

I komt zelden in open lettergrepen voor, klinkt alsdan gelijk *ie*, bijv. in *titel*, *Russische*. De geslo-

ten **i** luidt bijna als eene zeer snel uitgesproken **é**, kan daarom in open lettergrepen, in **é** overgaan, als: *smid* in *smeden*.

IJ is eene gerekte **i**, zoo als die in *kind* luidt, bijv. *rijden*, *wijs*.

In vreemde woorden heeft **ij** den klank van **ie**, als: *muzijk*, *fabriek*. Meestal schrijft men dan ook *muziek* enz.

O en **OO** staan tot elkaâr in dezelfde verhouding, als **E** en **EE**, bijv. in *lôt*, *lôten*; *hoop* kan zoowel *hope* als *hoope* voorstellen; **ó** door **oo** uitgedrukt heet *zacht*, de eigenlijke **oo** *scherp*.

U en **UU**. De gesloten **u** is dikwijls klankwijziging van gesloten **o**, bijv. in *vullen* van *vol*, of wisselt, ook in gevallen, waar geene oorzaak voor de klankwijziging is, met **o** af, bijv. in *musch* en *mosch*; *kunnen* en *konden*; soms wisselt gesloten **u** met **e**, bijv. in *hun* of *hen*.

De open **u** heeft de waarde der gesloten **uu**, dus: *uren* van *uur*; *muren* van *muur*. Het heeft denzelfden oorsprong als **ui** en **ie**, bijv. *luijer* of *luur*; *vuur* of *vier*.

AU heeft de uitspraak van eene **â**, gevolgd door eene **w**, bijv. *dauw* voor *dâwe*.

AAU heeft de uitspraak van eene **á**, gevolgd door eene **w**, bijv. *blaauw* voor *bláwe*.

EI is doorgaans klankwijziging van **ee**, bijv. *heel* en *heil* (voor *heili*) van *heel*; *bereiden* (*bereidjen*) van (*be*)*reed*. Het wisselt buitendien wel eens met **ee** af, bijv. in *-heid*, *-heden* (voor *heeden*).

EU is klankwijziging van open **o**, als in *sleutel*, *verheugen*; een enkel maal van scherpe **oo**, als in *bleu* voor *bloode*. — In plat Hollandsch vervangt het soms **e**, als in *speulen*, *zeuwen*.

IE wisselt af met **ul**, of voor de *r* met open **u**, als in *rieken* en *ruiken*, *bestier* en *bestuur*, *vier* en *vuur*. Gewoonlijk verklaart zich het gebruik in één woord slechts voor één van beide: **ie** of **ul**, als: *gieten* (*goot*, *gegoten*), maar *sluiten* (*sloot*, *gesloten*).

Soms geldt voor **ie** ook **i**, als: *vrind* voor *vriend*.

OU staat

1) voor een ouder **ol** of **al**, ingeval eene **t** of **d** hierop volgt, bijv. *houden*, *hield*; *goud* voor *gold*.

2) heeft de waarde van **oo** voor de **w**, bijv. *gouw* naast *goo-i*; *kouw* en *koo-i*.

OE drukte voorheen de lange **o** (zoowel **ô** als **oo**) uit, doch heeft thans een' bijzonderen klank. In enkele gevallen wisselt het nog met **o** af, bijv. in *gezocht* van *zoeken*; *bloem* en *blom*; *genoeg* en *genog*; *verdoemd* en *verdomd*.

Elke klinker heeft in de tongvallen en verwante talen bepaalde plaatsvervangers; zoo luidt ons *hopen* in het Hoogduitsch *hoffen*, ons *hoopen* daarentegen *haufen*; zoo klinkt *dagen* (waar de **a** hare gerekte uitspraak enkel aan de omstandigheden te danken heeft) in het Twentsch als *dáge*, maar *laten* (waar de **a** van nature gerekt is) als *lâten*; zoo beantwoordt aan ons *heel* in het Engelsch *whole*, aan *heil* echter *hail*.

Wanneer men nu in twijfel staat, welke van twee op elkaar zeer gelijkende klanken, als **ee** en open **e**, **oo** en open **o**, **ij** en **ei**, in dit of dat woord gevorderd wordt, en men niet op het gehoor durft vertrouwen, dan lette men op de schrijfwijze van dezelfde woorden in de verwante talen.

§ 4.

Medeklinkers.

De medeklinkers verdeelt men naar het spraak-werktuig, waarmede ze uitgebracht worden, in: *lip-letters* of *labialen*; *tandletters* of *dentalen*; *tongletters* of *lingualen*; *keelletters* of *gutturalen*.

Tot de 1ste soort behooren: **b, p, f, v, m, w**; tot de 2de: **d, t, n, l, s, z**; tot de 3de: **r** en **j**; tot de 4de: **k, ch, h, g**.

Naar de kracht, waarmede ze voortgebracht worden, verdeelt men ze in *weeke*: **b, d, z, j, w, l, m, n, r**; in *harde*: **p, t, k, s**; in *geadspireerde*: **f, v, ch, h, g**.

Volgens eene nog andere indeeling heeten **l, m, n, r** de *vloeiende*, de **j** en **w** de *halfklinkers*, de **s** en **z** de *sisklanken*, en de overige medeklinkers de *stomme*.

De meest gebruikelijke indeelingen worden hier aangegeven:

Halfklinkers: **j, w**.

Vloeiende: **l, m, n, r**.

Sisklanken: **s, z**, (dj in *plantaadje*).

Stomme,   Weeke.   Harde.   Geadspireerde.

1) lipletters,	b	d	f, v.
2) tandletters,	d	t	ontbreekt.
3) keelletters,	ontbreekt.	k	h, ch, g.

De stomme lipletters hebben dus twee geadspireerde, **f** en **v**; de eerste is de adspiratie van **p** en *scherp*, de laatste die van **b** en *zacht*, in de uitspraak.

Bij de tandletters ontbreekt de geadspireerde (**th, dh**); ze is vervangen door **d**.

Bij de keelletters ontbreekt de *weeke*, welke in andere talen door **g** wordt aangeduid. Als adspiratie van deze **g** is ons letterteeken **g** (eigenlijk **gh**) te beschouwen, terwijl **h** en **ch** de adspiratie van **k** zijn. De **g** is zacht, de **ch** scherp. De **h** en **ch**, zijn oorspronkelijk één in klank en teeken; thans staat de **h** alleen aan het begin, **ch** aan het einde en in het midden der woorden, behalve in vreemde woorden, als *Chios*, *Shah*.

Voorts houde men in het oog, dat **b**, **v**, **d**, **g**, **z**, zachte klankverwanten zijn van de scherpe **p**, **f**, **t**, **ch**, **s**. Deze klankverwanten komen onder bepaalde omstandigheden voor elkaâr in plaats, bijv. *lief*, *lieven*; *beeld*, *beeltenis*; *mocht*, *mogen*; *huis*, *huizen*.

H o o f d s t u k II.

Verandering der letters.

§ 5.

De letters, die in hetzelfde woord met elkaâr in aanraking komen, ondergaan elkaârs invloed en dikwijls daardoor eene verandering. Deze wordt gedeeltelijk in teekens uitgedrukt, gedeeltelijk ook niet.

Hoofdregels zijn :

I. Wanneer in een woord of lettergreep de letters **f** en **s** van sluitletter beginletter worden, dan gaan ze na een' klinker of **l**, **m**, **n**, **r**, in de zachte **v** en **z** over. Dus : *huis*, *huizen*; *gans*, *ganzen*; *turf*, *turven*; *kalf*, *kalveren*, daarentegen : *heks*, *heksen*. — Uitgezonderd zijn vreemde woorden, als : *dans*, *dansen*; *paus*, *pausen*.

II. Omgekeerd gaan **v** en **z**, wanneer ze van be-

ginletter sluitletter worden, altijd in **f** en **s** over, dus: *sterven*, *sterf*; *vreezen*, *vrees*.

Deze regel is ook toepasselijk op de zachte **d** en **g**, in zoover het de uitspraak geldt; **d** en **g** worden als beginletters zacht, als sluitletters scherp uitgesproken, als: *waag* (spreek *waach*) *wagen*, *mogen*, *mag* (spr. *mach*). Deze verscherping drukt men evenwel niet in schrift uit.

Aanm. De letters op het einde van het eerste lid eener zamenstelling en voor afleidingsuitgangen, worden als sluitletters beschouwd.

III. De scherpe letters **t**, **k**, **s**, (**sch**) bewerken, dat de letters, die hun onmiddellijk voorafgaan of volgen, verscherpt worden, als: *gelooft* van *gelooven*; *plechtig* en *plicht* van *plegen*; *mocht* van *mogen*; *mits* van *mede*; *vergeefs* van *vergeven*, *ontvangen* spr. *ontfangen*.

Deze regel duldt in het spreken geene uitzondering, in het schrijven echter is gebruikelijk: dat de **d** en de **g** voor de **t** van den 3 pers. enk. Tegenw. tijd, en overal elders voor thans nog gebruikelijke buigings- en afleidingsuitgangen als teeken behouden wordt, als: *hij zegt* (spr. *zecht*) van *zeggen*; *pleegt* van *plegen*; *goeds* van *goed*; *ouds* van *oud*; *wordt* van *worden*.

Gewoonlijk schrijft men zelfs **g** voor den afleidingsuitgang **t**, dus: *magt* voor *macht*; *klagt* voor *klaecht*; *gezig*; *bragt*; enz.

IV. De **d** gaat tusschen twee klinkers in het spreken doorgaans in **j** over, na *ou* valt ze geheel weg, dus zegt men: *goeje* voor *goede*; *lajen* voor *laden*; *rejen* voor *reden*; doch: *ou-we* voor *ou-d-e*; *houwen* voor *houden*; in het laatste geval, is na het verdwijnen van de **d** eene **w** ingeschoven.

In enkele woorden zijn de vormen met **j** voor **d**, de alleen gebruikelijke, ook in de schrijftaal, als: *uij*er voor *uid*er; *kruij*en voor *kruid*en; *ooj*evaar (oojevaar) voor *ood*evaar.

§ 6.

Door den wederkeerigen invloed van volglitters kan te weeg gebracht worden, dat nieuwe klanken ingelascht en oorspronkelijke onderdrukt worden.

Zoo'n inlassching heeft plaats, van

I. de **d** in woorden, uitgaande op *r*, wanneer ze de buigings- of afleidingsuitgangen *er*, *eren*, *ers*, *eres* achter zich krijgen, als: *hoor*, *hoord*er, *hoord*eres; *klaar*, *klaard*er; *meer*, *vermeerd*eren.

Dezen regel volgen ook de woorden op *l* en *n* voor gemelde uitgangen, behalve wanneer *er* de comparatiefuitgang is, dus: *diend*er; *hoend*eren van *hoen*; *eld*ers van *el*, maar *schooner* van *schoon*.

II. De **d** of **t** tusschen eene sluitende **n** en den uitgang *-lijk*, als: *eigend*lijk of *eigent*lijk; *wezend*lijk of *wezent*lijk. Deze inlassching is niet noodzakelijk en de gewone spreek- en schrijfwijze is: *eigen*lijk, *wezen*lijk. Evenwel zegt men altijd *zind*elijk.

III. De **p** tusschen eene *m* en den verkleiningsuitgang *tje*; zoo wordt van *bloemtje* *bloemp*tje, van *raamtje* *raamp*tje; daarop wordt de **t** uitgestooten en er blijft *bloemp*je, *raamp*je.

IV. De **e** tusschen de sluitletter van het eerste lid van een afgeleid woord en de uitgangen *-lijk*, *-loos*, *-nis*, als: *geloof*elijk; *straff*eloos; *gemakk*elijk; *oorspronk*elijk; *huiss*elijk; *vergif*enis; *beelt*enis.

Aan *m*. Niet overal waar **e** zich voor gemelde uitgangen bevindt, is zo ingelascht, bijv. niet in: *dage*-

lijks, vriendelijk, radeloos, enz. Ware de *e* hier later ingelascht, dan hadden de zachte sluitletters; van het eerste lid der samenstelling in scherpe moeten overgaan. Derhalve is *e* oorspronkelijk in: *radeloos, dagelijks, belijdenis*, doch ingelascht in: *geloofelijk, vergiffenis, oorspronkelijk*. — Wordt de *e* door *p, t, k* of *m, n* voorafgegaan, dan is niet uit te maken, of de *e* al dan niet is ingelascht, bijv. in: *hopeloos, zinneloos, zakelijk, hatelijk, toomeloos*.

§ 7.

Gelijk klanken kunnen ingevoegd worden, kunnen ze ook worden onderdrukt, hetzij aan het begin (door Afwerping), hetzij in het midden (door Uittaling), hetzij aan het slot der woorden (door Afkapping).

I. Afwerping heeft plaats :

1) van *d* in enkele naamvallen van het lidwoord *de*, namelijk in 's voor *des*; in verbinding met het voorzetsel *te* worden *den* en *der*, *ten* en *ter*. Het door afwerping uit *dat* ontstane 't, heeft *dat* geheel verdrongen.

Voorts wordt *d* afgeworpen in het bijwoord *daar*, zoodat *er* ontstaat, alsmede in den meervoudgenitief van het aanwijzend voornaamwoord *die, dat*, namelijk *der*, waarvoor dan gewoonlijk *er* geschreven wordt.

2) Van *h* in 't (pers. voornaamw.), en in het enklitisch gebruikte *hij* en *haar*, die dan uitgesproken worden als *i* en *er*.

3) Van *i* in 'k voor *ik*; in *s* voor *is*, bijv. in: *dats goed*.

II. Uittaling heeft plaats :

1) van *d* na een' klinker en voor eene toonlooze

e of i staande, als: *goón* voor *goden*; *weér* voor *weder*; *gestaag* voor *gestadig*; *leeg* voor *ledig*; *broér* voor *broeder*; *gebeén* voor *gebeden*; *meé* voor *mede*; *boó* voor *bode*; *gá* voor *gade*. De e of i op **d** volgende, smelten met de voorgaande klinkers in ééne klank zamen.

Enkele woorden zijn uitsluitend in den vorm, waar **d** uitgelaten is, in gebruik, bijv. *kwalyk* voor *kwadelyk*; *leelyk* voor *leedelyk*; *graag* voor *gradig*; *roer* voor *roeder*; *beul*; *vergoelyken*; *vlier*; *vier*; *vlerk*; *blaar*; *dra* voor *drade*.

2) van de e der afleidingslettergrepen *el*, *en*, *er*, als: *heemlen* voor *hemelen*; *eedle*; *andre*; *reeknen*; van de e voor *-lyk*, *-loos*, *-nis*, als: *vriendlyk*; *godloos*; *laafnis*.

3) van de i in de afleiding *-ig*, als: *zaalge* voor *zalige*; *vuurge*.

4) Van de a in *-baar*, als: *achtbre* voor *achtbare*; *vruchtbre*.

De drie laatste soorten van uitlating vindt men alleen in gedichten.

III. Afkapping kan een' of meer letters aan het einde van een woord treffen.

1) Eene e wordt afgekapt in de volgende gevallen:

A) als uitgang van de 1. pers. enk. Tegenw. tijd Indic., als: *ik neem* voor *neme*; *ik geloof* voor *geloove*.

De niet afgekapte vormen zijn slechts in deffigen stijl gangbaar.

B) Als uitgang van den 1. en 3. pers. enk. in den Tegenw. en Verled. tijd van den Conjunctief, doch gewoonlijk slechts bij dichters, als: *hij neem*' voor *neme*; *waar' hij* voor *ware*.

C) Als uitgang van eenige substantieven, als: *tale* en *taal*; *sprake*, *spraak*; *vreugde*, *vreugd*; *hope*,

hoop; assche, asch; ziele, ziel; Heere, Heer; harte, hart; vreeze, vrees.

2) Afkapping van **d** heeft plaats:

aan het slot van werkwoorden, waarvan de stam op *d* uitgaat, als: *gleed, glee; lijd, lij; houd, hou.*

3) Afkapping van **n** komt voor:

in *den*, dat. enk. en meerv. en accus. enk., van het lidwoord *de, het*, alsook in den dat. meerv. der 3 geslachten bij de adjectieven; zoo wordt: *den goeden menschen* uitgesproken *de goede menschen*.

Deze afkapping komt alleen voor in de spreektaal; daarentegen wordt de *n* ook in het schrijven doorgaans afgekapt in den dat. enk. van het onzijdig geslacht der adjectieven, wanneer die zelfstandig gebruikt worden, dus: *ten hoogste, zelden hoogsten; ten eerste; ten laatste.*

4) Afkapping van **e** en **en**, als naamvalsuitgangen, is geoorloofd bij de deelwoorden en bijv. naamwoorden op *en*, bij de comparatieven op *er*, en bij het lidwoord *een*, als: *een' schooner morgen afwachten.*

Voor afkapping vatbaar is ook de lettergreep *de*, in: *konde; zeide; leide; zoude*, waarvoor: *kon, zei, lei, zou*. Naast *wilde* heeft men *wou* voor *woude*.

H o o f d s t u k III.

Klemtoon.

§ 8.

In een woord worden eenige lettergrepen met meer stemverheffing uitgesproken, dan de overige; deze stemverheffing heet *klemtoon* of *accent*.

Men onderscheidt een hoofdaccent en een bijaccent, terwijl de lettergrepen met de minste stemverheffing toonloos genoemd worden.

In elk woord heeft slechts ééne lettergreep het hoofdaccent, terwijl er meer met het bijaccent voorzien of toonloos kunnen wezen.

Zoo we het hoofdaccent met het teeken ' , het bijaccent met ` , aanduiden, en de toonlooze lettergrepen zonder teeken laten, dan zouden in de volgende woorden de teekens aldus komen te staan: *groóthèden; vergánkelijkheid; overmoédig; wét; dénken.*

Het hoofdaccent rust doorgaans op de stamlettergreep, als: *ménshen; kúnnen; diénaür; verloópen; schoónheid; ádeldóm; bóschrijk.*

Hoofduitzonderingen zijn:

1) De uitgangen *ier, eel, in, es, aadje, et, ij, uur, éren*, trekken het hoofdaccent tot zich en laten de stamlettergreep het bijaccent, als: *hóveniér; toónneel; grávín; zóndarés; vrijaádje; klinkét; wèverij; kwétsuür; trótséren.*

2) De afleidingsuitgangen *-lijk, -ig, -zaam*, trekken den hoofdtoon op de hun voorgaande, of, indien er eene lettergreep met stomme *e* of *i* voorafgaat, op de hier voorgaande lettergreep, als: *wonderbaárlíjk* van *wónderbaar*; *vijándelíjk* en *vijándlíjk*; *onoverkómelíjk*; *voorspoédig* van *voórspoed*; *armzálig*; *waaráchtig*; *vijándig*; *arbétdzaam* van *arbeid*; *mededeelzaam*.

Aanm. Wanneer *-achtig* »de eigenschap, het voorkomen van iets vertoonend» beteekent, blijft de klemtoon op de stamlettergreep, als *geélachtig; leúgenachtig; waárachtig*.

3) In zamenstellingen heeft het bepalende woord het hoofdaccent in de volgende gevallen:

- a) substant. met substant., als: *landgoed*; *godsdiënst*.
- b) adject. » » » *middelweg*; *dindoek*.
- c) » » werkwoorden, als: *hoogachten*; *liefhèbben*.
- d) van partikels met subst. en werkwoorden, als: *wèlldaad*; *wèldoèn*; *voórspoed*; *óverlâten*; *ónwil*; *wánhoop*; *óordeel*.

Aan m. 1) Werkwoorden met onscheidbare voorzetsels, behouden den klemtoon op den stam, als: *overwègen*, *ontduiken*, *behândelen*. Doch op de van substantieven afgeleide werkwoorden is dit niet toepasselijk, dus: *óordeelen* van *óordeel*; *ántwoorden* van *ántwoord*.

Aan m. 2) De deelwoorden van werkwoorden, met scheidbare woordjes zamengesteld, verplaatsen den klemtoon op de stamlettergreep, zoodra ze als adjectief gebruikt worden, dus is *uitnemend* een deelwoord, *uitnemend* een als adjectief gebezigd deelwoord; zoo ook *uitstekend* en *uitstèkend*; *uitmuntend* en *uitmíntend*.

De plaatsing van den klemtoon in eigennamen, en in gemeenzelfstandige naamwoorden, bij wijze van titel of eigennaam gebezigd, laat zich niet onder regels brengen; men zegt bijv. *Enkhúizen*, maar *Zévenhúizen*, 's *Heerenbèrg*, maar *Drièbergen*; *burgemeéster*, maar *kèrkmeester*; *stadhuis*, maar *raádhuis*.

Er zijn woorden, die hun klemtoon geheel kunnen verliezen, zoo er de nadruk niet op valt, zoo kan men zeggen, *geef mij* en *geef me*; *wij hebben* en *we hebben*, al naar mate de zin den nadruk eischt of niet.

Zulke woorden heeten *enklitische* woordjes.

De meeste naamvallen der persoonlijke, bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden kunnen enklitisch gebruikt worden. Het lidwoord *de* is het enklitische aanwijzend voornaamwoord *die*, en *een* het enklitische telwoord *één*.

T W E E D E B O E K.

LEER VAN DE VORMEN.

I N L E I D I N G.

Het Tweede Boek behandelt de woorden als redden, of met andere woorden, leert ons de veranderlijke en onveranderlijke vormen kennen, waarin de woorden als rededeelen voorkomen.

§ 9.

Men onderscheidt in onze taal *tien* rededeelen, wier benamingen zijn: 1) Zelfstandig naamwoord; 2) Bijvoegelijk naamwoord; 3) Voornaamwoord; 4) Lidwoord; 5) Telwoord; 6) Werkwoord; 7) Bijwoord; 8) Voorzetsel; 9) Voegwoord; 10) Tusschenwerpsel.

De *vijf* eerste rededeelen hebben den gemeenschappelijken naam van naamwoorden; de *vier* laatste die van rededeeltjes of partikels. De *zes* eerste soorten zijn *veranderlijk*; de *vier* laatste *onveranderlijk*.

Aanm. In plaats van de Nederlandsche benamingen der rededeelen, bedient men zich ook van de uit het Latijn ontleende.

§ 10.

De naamwoorden ondergaan als bestanddeelen van een' volzin eene verandering in vorm. Deze verandering heet *verbuiging* of *declinatie*.

De verbuiging wordt bij alle naamwoorden niet op dezelfde wijze bewerkstelligd; en daarom is de vormverandering bij alle ook niet even groot, het grootste bij de voornaamwoorden, het geringste bij de zelfstandige naamwoorden.

De werkwoorden ondergaan als bestanddeelen van een' volzin eene verandering in vorm, die men *vervoeging* of *conjugatie* noemt.

Verbuiging en vervoeging zijn in de benaming *buiging* of *flexie* vervat.

H o o f d s t u k L.

Zelfstandige naamwoorden.

§ 11.

De zelfstandige naamwoorden of substantieven zijn namen, waardoor men personen of zaken van andere onderscheidt. Ze worden naar hun geslacht verdeeld in *mannelijke*, *vrouwelijke* en *onzijdige*. Enkele substantieven kunnen van tweederlei geslacht zijn, als *echtgenoot* mann. en vr., *school* vr. en onz., *uur* onz. en *ure* vr.

De vormen, welke een zelfst. naamwoord ten gevolge der verbuiging aanneemt, heeten *naamvallen*. In onze taal zijn er vier, welke men 1sten, 2^{den}, 3^{den} en 4^{den} naamval, of, met aan het Latijn ontleende woorden, Nominatief, Genitief, Datief en Accusatief noemt.

Bij de verbuiging komen verder in aanmerking de *getallen*, d. i. het *enkel-* en *meervoud*.

Aanm. Wat in deze § van de naamvallen en getallen der substantieven gezegd is, geldt voor alle naamwoorden in het algemeen.

§ 12.

De zelfst. naamwoorden worden onder *twee* hoofdbuigingen gebracht, waarvan de 1ste ook de *sterke*, de 2de de *zwakke* verbuiging heet.

Tot de 1ste hoofddeclinatie of sterke verbuiging, behooren de mannelijke en onzijdige substantieven, welke in den genitief van het enkelvoud eene *s* aannemen, als *koning*, *land*, benevens alle vrouwelijke woorden; tot de 2de of zwakke verbuiging, de mannelijke substantieven, wier genitief in het enkelvoud op *en* uitgaat, als *vorst*, *mensch*, benevens het onzijdige *hart*.

§ 13.

Sterke declinatie.

Tot voorbeelden der sterke declinatie mogen de zeven volgende woorden dienen, ten eerste naar het geslacht, ten tweede naar den verschillenden meervoudsuitgang gerangschikt; het zijn *mond*, *hand*, *veld*, *speler*, *moeder*, *boekje(n)* en *kind*.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
	Enkelvoud		
Nom.	mond	hand	veld
Gen.	monds	hand	velds
Dat.	mond (monde)	hand	veld (velde)
Acc.	mond	hand	veld
	Meervoud		
Nom.	monden	handen	velden
Gen.	monden	handen	velden
Dat.	monden	handen	velden
Acc.	monden	handen	velden

De meeste woorden, van welk geslacht ook, vormen het meervoud, gelijk bovenstaande voorbeelden, op *en*.

Op te merken valt eene kleine afwijking in den meervoudvorm der volgende woorden: *lid*, *leden*; *schip*, *schepen*; *smid*, *smeden*; *spit*, *speten*; *spliet* of *spletten*, *rif* of *reef*, *reven*. Vrg. § 3, bij *J. lidmaat* heeft *lidmaten* (van een genootschap) en *ledematen* (van het lichaam). Het meervoud van *stad* is

steden; van den uitgang *-heid* is het *-heden*, als: *grootheid, grootheden. Lende* heeft *lendenen*.

Het meervoud wordt niet altijd door middel van *en* gevormd, soms ook door *s*, bijv.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	speler	moeder	boekje(n)
Gen.	spelers	moeder	boekje(n)s
Dat.	speler	moeder	boekje(n)
Acc.	speler	moeder	boekje(n)
		Meervoud	
Nom.	spelers	moeders	boekje(n)s
Gen.	spelers	moeders	boekje(n)s
Dat.	spelers	moeders	boekje(n)s
Acc.	spelers	moeders	boekje(n)s

Het meervoud op *s* hebben 1) de mann., vr. en onz. woorden, afgeleid met de achtervoegsels *-el, -em, -en, -er, -aar, -erd, -aard, (-ert)*, als: *sleutel, sleutels; bezem, bezems; degen, degens; ridder, ridders; dienaar, dienaars; grijzaard, grijzaards*.

2) De verkleinwoordjes op *-jen, -ken*, die thans gewoonlijk zonder *n* uitgesproken en geschreven worden, bijv. *hondje(n), hondje(n)s; bloempje, bloempjes; boekske, boekskes*.

3) De uitheemsche militaire titels, als: *kapitein, kapiteins; generaal, generaals*.

4) de woorden: *maat (gezel), maats; kok; bruidgom; vaandrig; ra; egó; merrie*. Ook de eigenamen, tenzij de laatste lettergreep met het hoofdaccent voorzien is of op *s* uitgaat; bijv. *de Hendriks, de Lessings*, maar *de Trompen, de Horatiussen*.

Er valt op te merken, dat verscheiden dezer woorden, met uitzondering der verkleinwoordjes, hun meervoud zoowel op *s* als op *en* kunnen vormen. Men zegt zoowel *vogels* als *vogelen; leeraars* en *leer-*

aren ; *Spanjaards* en *Spanjaarden*. Daarentegen zijn er ook , waarvan of het meervoud op *en* , of dat op *s* alleen in zwang is , bijv. *engelen* ; *lauweren* ; maar *keukens* ; *jongens* ; *pachters*. De vorm op *en* is deftiger.

In gemeenzamen stijl nemen ook *s* aan de woorden : *smid* ; *knecht* ; *nachtwacht* ; *man* ; *zoon* ; *oom*.

Bij enkele woorden maakt men tusschen de verschillende meervoudvormen ook verschil van beteekenis : als daar zijn ,

hemelen (uitspansel).	hemels (van bedden, enz.)	
heidenen (van geloof).	heidens (volksstam).	
knechts	} (bedienden).	knechten (slaven).
knechten		
letteren (letterkunde of brief).	letters (schrijfteekens).	
middelen (hulpmiddelen, enz.)	middels (middellijven).	
redenen (gronden).	redens (in de cijferkunst).	
tafelen (der wet).	tafels (huisraad).	
vaderen (voorouders).	vaders.	
wateren.	waters (stroomen).	

Tot de sterke verbuiging behooren ook een aantal onzijdige woorden , welke tusschen den stam en den meervoudsuitgang *en* of *s* de lettergreep *er* invoegen ; het zijn : *been* , *beenderen* ; *blad* , *bladeren* ; *ei* , *eijeren* of *eijers* ; *gelid* , *gelederen* ; *gemoed* , *gemoederen* ; *goed* , *goederen* ; *hoen* , *hoenderen* of *hoenders* ; *kalf* , *kalveren* ; *kind* , *kinderen* of *kinders* ; *kleed* , *kleederen* ; *lam* , *lammeren* ; *loof* , *looveren* of *loovers* ; *lied* , *liederen* ; *rad* , *raderen* ; *rund* , *runderen* ; *volk* , *volkeren*.

Tot voorbeeld strekke *kind* :

	Enkelvoud	Meervoud
Nom.	kind	kinderen of kinders.
Gen.	kinds	kinderen of kinders
Dat.	kind (kinde)	kinderen of kinders
Acc.	kind	kinderen of kinders

Nog valt op te merken, dat *kleed* in den zin van vloer- of tafelbedekking *kleeden* vormt; zoo ook *been*, als lichaamsdeel, *beenen*; *blad*, van een boek, *bladen*. *Volk* bezit ook het meervoud *volken*.

§ 14.

Zwakke declinatie.

Daar alle substantieven, tot deze verbuiging behorende, mannelijk zijn, behalve één onzijdig woord, namelijk *hart*, zijn twee voorbeelden voldoende.

Mannelijk		Onzijdig	Mannelijk		Onzijdig
Enkelvoud			Meervoud		
Nom.	bode	hart (e)	Nom.	boden	harten
Gen.	boden	harten	Gen.	boden	harten
Dat.	bode	hart (e)	Dat.	boden	harten
Acc.	bode	hart (e)	Acc.	boden	harten

Enkele mannelijke substantieven verliezen hun *e* in den nom., dat. en acc. enkelv., maar volgen anders geheel de verbuiging van *bode*, bijv. *mensch*, *mensch**en*; *vorst*, *vorst**en*; *graaf*, *graven*; enz. Twee woorden bezitten de vormen met en zonder *e*, nam. *Heer* of *Heere*; *hart* of *harte*.

Aanm. *Mijnheer* als titel gebruikt, heeft in den genitief *Mijnheers*.

§ 15.

Opmerkingen aangaande de verbuiging der substantieven in het algemeen.

De genitiefvorm in het enkelvoud van beide verbuigingen wordt in het spreken zelden gebruikt, behalve in oneigenlijk-zamengestelde woorden, als: *staatsraad*, *mansgewaad*, *godsdiens*t, *handelsbelang*, *vorstenzoon*, *heerendienst*; *gravenkroon*, *landsman*, *gemoedsbeweging*, enz., alsook in enkele oude zegs-

wijzen, als: *'s lands wijs 's lands eer; goeds moeds; daags; bloots hoofds*, enz. Ook nog bij eigennamen en titels, als: *Jans boek; vaders kind*.

De meervoudgenitief komt voor na *veel, weinig, genoeg, wat*, als: *veel boeken; in weinig uren*; alsook in oneigenlijke zamenstellingen, als: *engelenzang; vogelenkoor; wespennest*.

Gewoonlijk omschrijft men in het spreken den genitief door *van*, bij eigennamen ook met behulp van een bezittelijk voornaamwoord. Men zegt dus zoowel: »Willems boek,” als: »Willem zijn boek,” of »het boek van Willem;” en »Aleide haar werk,” of »het werk van Aleide.” — In de schrijftaal bedient men zich zoowel van den omschreven; als van den eigenlijken genitief.

De oude mannel. en onz. datievorm op *e*, bijv. *Gode*, is zeldzaam geworden, maar toch in verscheiden uitdrukkingen nog de alleen gebruikelijke, zooals: *van state; van daag* (voor *dage*); *met voorbedachten rade; ten gronde; bij monde; bij eede; te kinde; van den lande; in gemoede; te veld; ten slotte*, enz. De datief *kan* ook soms omschreven worden, en wel met behulp van *voor* of *aan*, maar in veel gevallen is de omschrijving niet geoorloofd. Zoo kan men bijv. niet zeggen: »hij heeft voor of aan dien man een stuk ontnomen,” evenmin »ik heb *aan* mijn beleediger een' klap gegeven.”

Aan m. Geheel in onbruik geraakt is het meervoud op *e*, nog over in *slaag* (voor *slage*) *krijgen; op de been*; alsmede dat van eenige onzijdige substantieven op *er*, nog over in oneigenlijke zamenstellingen, als: *kinderspeelgoed; bladerrijk; kleedermaker*.

H o o f d s t u k II.

Bijvoegelijk naamwoord.

§ 16.

Het bijvoegelijk naamwoord of adjectief drukt eene eigenschap of hoedanigheid van een substantief uit, neemt aldus het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht aan, al naar gelang het substantief, waarbij het behoort, van het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht is.

De meeste bijv. naamwoorden kunnen ook eene dubbele verbuiging, eene sterke of zwakke, aannemen, al naar gelang van de verhouding, waarin ze tot hun substantief staan. Wanneer de sterke, en wanneer de zwakke declinatie gebezigd wordt, leert de syntaxis.

§ 17.

Sterke declinatie.

Tot voorbeeld hiervoor diene het adjectief *goed*.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	goed	goede	goed
Gen.	goeds	goeder	goeds
Dat.	goeden	goeder	goeden (goed)
Acc.	goeden	goede	goed

Meervoud
voor alle geslachten

Nom.	goede
Gen.	goeder
Dat.	goeden
Acc.	goede

Van eigenlijke adjectieven zijn al deze vormen niet evenzeer in gebruik, aangezien men zich meestal van

de omschreven vormen bedient. Doch van de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *zijn*, *uw* enz., en van *een*, *geen*, *al*, *menig*, *weinig*, *sommige* (in het meerv.) en *beide* (in het meerv.) zijn alle naamvallen gelijkelijk in zwang.

Er volgen hier uitdrukkingen, waar de naamvallen in sterken vorm voorkomen:

Nom. mann. en onz. » *een goed vader* ;” » *een moedig krigsman* ;” » *een schoon paard* ;” » *een waar woord* ,” enz.

Gen. mann. » *goeds moeds* ;” » *alleszins* ;” » *geenszins* .”
» vrouw. » *middeleerwyl* ;” » *eeniger mate* ;” » *meniger lei* ;” » *gelukkiger wijze* ;” » *zaliger gedachtenis* .”

» onz. » *bloots hoofds* ;” en bestendig *na veel*, *iets*, *niets*, *wat*, *genoeg*, *luttel*, als : » *veel schoons* ;” » *iets treurigs* ;” » *wat bijzonders* ;” » *weinig bevalligs* ,” enz.

Dat. mann. : » *in engen moede* ;” » *met voorbedachten rade* .”

» vrouw. : » *in aller ijl* ;” » *in lichter laaije* ;” » *van goeder hand* ;” » *ter goeder ure* ;” » *van liever lede* ;” » *op heeter daad* .”

» onz. : » *van goeden huize* ;” » *in koelen bloede* ;” » *in gezonden lijve* ;” » *in allen gevalle* ;” » *in geen en deele* .”

Meerv. , Nom. en Acc. : » *goede vaders* ;” » *ware woorden* ;” als meervoud van : » *een goed vader* ;” » *een waar woord* ,” ook in : » *alle beide* .”

» Gen. : » *aller wege* ;” » *aller eerst* ;” » *aller liefst* ;” enz. ; » *sommiger* ;” » *beider* ;” » *eeniger* , enz.

» Dat. : » *ten allen tijden* .”

§ 18.

Zwakke declinatie.

Tot voorbeeld strekke wederom *goed* :

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
	Enkelvoud		
Nom.	goede	goede	goede
Gen.	goeden	goede	goeden
Dat.	goeden	goede	goeden (goede)
Acc.	goeden	goede	goede

Meervoud

voor alle geslachten

Nom.	goede
Gen.	goede
Dat.	goeden
Acc.	goede

Op deze wijze worden de adjectieven verbogen , als ze vooraf worden gegaan door het lidwoord *de* , *het* , en , in bepaalde gevallen , na het lidwoord *een* .

De dat. enkelv. onz. op *en* is alleen in hoogerem stijl gangbaar ; anders die op *e* .

De dat. meerv. van alle geslachten verliest in de uitspraak steeds de slot-*n* .

§ 19.

Zoo een adjectief in het mannelijk geslacht na de lidwoorden *een* of *de* , als substantief wordt gebruikt , dan neemt het de verbuiging aan van een substantief der zwakke declinatie ; zoo wordt *een* of *de arme* aldus verbogen :

	Enkelvoud	Meervoud
Nom.	arme	armen
Gen.	armen	armen
Dat.	arme	armen
Acc.	arme	armen

Zoo een adjectief van het vrouwelijk geslacht als substantief gebruikt wordt, dan neemt het de verbuiging der vrouwelijke substantieven aan, bijv. *eene schoone*, *eener schoone*, in het meerv. *schoonen*.

Zoo een adjectief van het onzijdig geslacht zelfstandig gebruikt wordt, dan laat men in den dat. enkelv. doorgaans de *n* weg; men zegt en schrijft dien overeenkomstig: » *ten goede* ; » *ten hoogste* ; » hoewel » *ten goeden* , » niet geheel in onbruik is.

De woorden *al*, *sommige*, *enkele*, *eenige*, *beide*, *ander*, nemen als substantief bij veel schrijvers *n* aan, dus: *allen*, *sommigen*, *eenigen*, *beiden*, enz. Beter echter is het deze woorden, in overeenstemming met de spreektaal, altijd sterk te verbuigen, daar de gen. meerv. ook altijd sterk is, namelijk: *aller*; *sommiger*; *eeniger*; *beider*.

wordt hier het
te Oplanding ge-
bruikt met in
aanmerking
genomen?

§ 20.

Trappen van vergelijking.

De bijv. naamwoorden bezitten ook verschillende vormen voor de verschillende trappen van vergelijking. Van het bijv. naamwoord in den stellenden trap of *positief*, dat is van het bijv. naamwoord in zijn gewonen vorm, worden de vergelijkende trap of *comparatief*, en de overtreffende trap of *superlatief* afgeleid, de eerste door achtervoeging van *-er*, de laatste door die van *-st*, bijv.: *groot*, *grooter*, *grootst*; *lief*, *liever*; *liefst*; *dom*, *dommer*, *domst*.

Aanm. Volgens § 6, I. wordt tusschen de sluitende *r* van den positief en den comparatiefuitgang eene *d* ingevoegd, dus: *zwaar*, *zwaarder*; *zuiver*, *zuiverder*. Bij enkele adjectieven vermijdt men meestal duidelijks-halve den superlatiefvorm, namelijk bij woorden, uitgaande op *s* of *sch*, zooals: *valsch*. Doch men vindt *wijste* van *wijs* en dergelijke.

Tot versterking van den superlatief wordt daarvoor *aller* gevoegd, als : *allertiefst* ; *allertreurigst* ; *allerebelangrijkst*.

Er zijn adjectieven, wier comparatief en superlatief van andere positieven, dan de thans gebruikelijke, gevormd zijn, te weten :

goed	beter	best
kwaad	erger <i>of</i> kwader	ergst <i>of</i> kwaadst
veel	meer	meest
weinig	minder	minst

De positief van een adjectief in den superlatief heeft niet altijd zelve een adjectief te wezen, maar kan een bijwoord of voornaamwoord zijn. Zoo komt van het bijwoord *onder* de superlatief *onderste*, van *boven*, *bovenste*; van *voor*, *voorste*; *achter*, *achterste*, enz. *Eerst* behoort tot denzelfden stam als *eer*, hetwelk gebruikt wordt als bijwoord in den comparatief, van *vroeg*.

De comparatieven hebben sterke en zwakke verbuiging, doch de meeste naamvallen zijn geheel in onbruik. Buitendien kunnen de naamvalsuitgangen op *e* eene afkapping ondergaan (§ 7, III, 4), zoodat ze nagenoeg onverbuigbaar schijnen. Vooral bij woorden van veel lettergrepen is de afkapping in zwang, bijmen zegt liever: » *belangrijker voordeelen*, » dan » *belangrijkere*. »

De superlatieven laten eene dubbele declinatie toe, als: » *een allertiefst kind*, *het allertiefste kind*, » » *het gelukkigst* of *gelukkigste*. Staan de superlatieven zelfstandig, dan volgen ze even als de positieven de zwakke verbuiging der substantiven, missen dus de *n* in den datief enkelv., *de Allerhoogste*, *des Allerhoogsten*, *den Allerhoogste*; *ten laatste*; *ten hoogste*.

H o o f d s t u k I I I.

Voornaamwoorden.

§ 21.

De Voornaamwoorden duiden personen of zaken aan, ten opzichte van de plaats, die deze in de ruimte innemen. Men onderscheidt ze in 1. Persoonlijke; 2. Bezittelijke; 3. Aanwijzende; 4. Onbepaalde; 5. Vragende, en 6 Betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 22.

Persoonlijke voornaamwoorden.

De voornaamwoorden van den 1sten en 2^{den} pers. hebben maar één vorm voor de drie geslachten, dat van den 3^{den} pers. drukt het geslacht in afzonderlijke vormen uit.

A. Het voornaamwoord van den 1sten pers. heeft de volgende verbuiging:

	Enkelvoud	Meervoud
Nom.	ik	wij, (we)
Gen.	mijn, mijner	onzer
Dat.	mij, (me)	ons
Acc.	mij, (me)	ons

Hierbij valt op te merken: *me* en *we* zijn de enklitische vormen voor *mij* en *wij*, d. i. ze worden dan gebezigd, als de nadruk er niet op valt. In het schrijven wordt dit niet altijd uitgedrukt.

De genitief *mijner* is, behalve in zekere zegswijzen en in hooger stijl, niet gebruikelijk. *Mijn* daarentegen vervangt dikwijls de plaats van een bezittelijk voornaamwoord en is daarenboven als gezegde gangbaar, bijv. in: »*dit boek is mijn.*»

Hetgeen hier omtrent het gebruik van *mijner* en *mijn* gezegd is, geldt ook van de genitieven des 2^{den} en 3^{den} pers. Ook zullen de enklitische vormen dezer personen door haakjes worden aangeduid.

In de platte taal der provincie Holland komt *mijn* ook als datief- en accusatiefvorm voor.

B. Het voornaamw. van den 2^{den} pers. wordt aldus verbogen :

Enkelvoud.	Meervoud.
Nom. du	gij, (ge) of jij, (je)
Gen. dijn, dijner	uwer
Dat. dij, (di)	u of jou, (je)
Acc. dij, (di)	u of jou, (je)

Het enkelvoudige *du* is in de heerschende spreek- en schrijftaal verouderd. Desniettemin bestaat het nog in veel Noord- en Zuidnederlandsche gewesten, en komt bij enkele hedendaagsche, vooral Vlaamsche, schrijvers voor. In plaats van *du* is het meervoudige *gij*, *ge* gekomen, of zooals men in de heerschende omgangstaal zegt, *jij*, *je*, hetwelk eene gewestelijke uitspraak van *gij*, *ge* is, even als *jou* het van *ju* is §).

Wil men het meervoud duidelijk doen uitkomen, dan versterkt men *gij*, *jij* met *lieden* of *lui(den)*, als : *gijlieden*, *jelui* of *jullie*; *ulieden*.

Gij, *jij* was oorspronkelijk een beleefdheidsterm voor *du*, maar het heeft nu dit karakter verloren. Wil men beleefd spreken, dan zegt men *Uw* of *Uwé*, gen. *Uws* of *Uwé's*, ontstaan uit *UwEdele*, d. i. Uwe Edelheid. In het meervoud noemt men de titels, als : *de Heeren*, *de Dames*.

---

§) Zoo zegt men ook *nou* voor *nu*, *waarschouwen* voor *waarschuwen*.

C. De voornaamwoorden van den 3^{den} pers. zijn :

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	hij	zij, (ze)	het
Gen.	zijn, zijner	haar, * harer	zijn, zijner
Dat.	hem	haar	hem, het
Acc.	hem	haar (ze)	het

Meervoud

voor alle geslachten.

Nom.	zij, (ze)
Gen.	haar, * hunner, * harer §)
Dat.	hun, hen, haar
Acc.	(ze), hun, hen.

De met een sterretje aangeduide vormen zijn uitsluitend het eigendom der schrijftaal en niet oorspronkelijk. In het bijzonder is nog op te merken :

Haar, de gen. en dat. vrouw. wordt als acc. in de spreektaal alleen dan gebruikt, wanneer er de nadruk op valt, anders bezigt men den eigenlijken acc. *ze*.

Het meervoud heeft van ouds her dezelfde vormen voor alle 3 geslachten. De genitief *hunner* is van den datief *hun* gemaakt. De datief voor alle geslachten was en is *hun* of *hen*; sommige taalkundigen schrijven een' datief *haar* in het vrouwelijk geslacht voor, in strijd met de algemeene taal. De acc. is eigenlijk *ze*, doch als er nadruk vereischt wordt, komt in plaats van *ze* de datievorm *hun* of *hen*.

Het onderscheid, hetwelk soms tusschen *hun* en *hen* gemaakt wordt, als ware *hun* datief en *hen* accusatief, is willekeurig. In de omgangstaal der provincie

§) *Harer* wordt wel in de taalkunsten opgegeven, doch komt nergens bij schrijvers voor.

Holland geldt nog de eigenlijke genitief *haar*, die zelfs als datief meerv. in de 3 geslachten gebezigd wordt.

Verouderde genitieven zijn *mijns*, *zijns*, *haars*, enz., nog over in *mijns gelijke*, *zijns gelijke*.

De versterking door *lieden* of *lui*, waarover boven naar aanleiding van den 2^{den} pers. gehandeld is, komt voor ook bij den 1sten en 3^{den} pers., als: *wijlieden*; *zijlui*.

Ook gebruikt men tot versterking het woord *zelve*, verbogen als een adjectief der zwakke declinatie. Doch meer in zwang dan de nominatief *zelve* en de accus. mann. *zelven*, is de door afkapping ontstane vorm *zelf*. In enkele oude zegswijzen bleef de genitief *zelfs* over, als: »om mijn of mijns zelfs wil.»

De persoonlijke voornaamwoorden van den 1sten en 2^{den} pers. worden ook reflexief gebruikt, maar het reflexieve voornaamwoord van den 3^{den} pers. is *zich*, dat onveranderlijk in het enkel- en meerv. als dat. en acc. staat.

Is de handeling wederkeerig tusschen verschillende subjecten, dan bezigt men als object *elkander*, *elkaár* of *malkander*, *malkaár*.

Deze woorden zijn voor verbuiging vatbaar, dus: gen. *elkanders*, *malkanders*; dat. *elkanderen*, *malkanderen*.

§ 25.

Bezittelijke voornaamwoorden.

Deze zijn :

van den 1. ps. enk.	2. ps. enk.	3. ps. enk. m. en onz.	vr.
mijn	(dijn)	zijn	haar
van den 1. ps. meerv.	2. ps. meerv.	3. ps. meerv. m. vr. onz.	
onze	uw of jouw	hun (haar).	

De bezittelijke voornaamwoorden bezitten een dub-

bele verbuiging, geheel overeenkomstig met die der adjectieven, dus sterk: *mijn, mijns, mijnen, mijnen; mijne, mijner* enz.; zwak: *de mijne; het uwe; den zijnen.*

Het bez. voornaamw. van den 2 pers. enk. *dijn* is verouderd, behalve in de spreekwijze: *het mijn en dijn*, alsmede in de gewestelijke en dichterlijke taal. — Het bez. voorn. van den 2 pers. meervoud *jouw* is een platter bijvorm van *uw*. Het bez. voorn. van den 3 pers. vrouw. *haar* is eigenlijk de genitief van het pers. voorn. *zij*, maar kan toch de declinatie aannemen, als: *haars, haren, harer* enz. Het bez. voorn. van den 3 pers. meervoud der 3 geslachten wordt uitgedrukt door *hun*, eigenlijk den datief van *hij, zij, het*, maar ook voor verbuiging valbaar gemaakt, dus: *hunne, hunner, hunnen* enz. In sommige streken hoort men ook *haar*, (enklitisch *er*), eigenlijk genitief meerv. van *hij, zij, het*. Het onderscheid, hetwelk soms gemaakt wordt tusschen *hun*, als bez. voorn. van een' mannelijken en *haar*, als bez. voorn. van een' vrouwel. bezitter, steunt niet op het gebruik, en is willekeurig.

In plaats van de eigenlijke bez. voornaamwoorden, bedient men zich ook van de genitieven der pers. voorn., als: »ik ben *mijn* vader dankbaar», voor *mijnen*.

§ 24.

Aanwijzende voornaamwoorden

Zijn *die, dat; deze, dit; gene; degene, hetgene; dezelfde, (dezelve), hetzelfde, (hetzelve).*

Hun verbuiging volgt hier:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	die	die	dat
Gen.	diens (dies, des)	dier (der)	diens (dies, des)
Dat.	dien	dier, die	dien, dat
Acc.	dien	die	dat
		Meervoud	
		voor de 3 geslachten	
Nom.		die	
Gen.		dier, der (er)	
Dat.		dien	
Acc.		die	

De gen. enk. mann. en onz. was eertijds *dies* of *des*, nog over in: *desniettemin*; *desgelijks*; *deswegens*.

De gen. enk. vrouw. *der* is over in *derwijze*, en wordt in het spreken ook gebezigd als bezittelijk voornaamwoord, in den zin van *haar*, bijv. *die vrouw der kleet*.

De dat. enk. onz. *dien* is verouderd, behalve in: *in dien*; *met dien verstande*; *bij aldien*; *mits dien*; *uit dien hoofde*; *ten dien einde*; *verre van dien* enz.

De gen. meerv. *der*, (of na afwerping van de beginletter in den vorm **er**) komt voor na woorden, welke eene hoeveelheid te kennen geven, bijv.: „*ik neem **der** (of **er**) honderd*”, „*daar zijn **der** (**er**) veel*”. Men vindt in de schrijftaal schier uitsluitend *er*, in het spreken hoort men meestal *der*.

Ook bezigt de spreektaal *der* als bezittelijk voornaamwoord in den zin van *hun*, bijv. *die menschen der zin*.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	deze	deze	dit
Gen.	dezes	dezer	dezes
Dat.	dezen	dezer, deze	dezen, dit
Acc.	dezen	deze	dit

Meervoud
voor de 3 geslachten
Nom. deze
Gen. dezer
Dat. dezen
Acc. deze

De oude dat. enk. onz. *dezen* wordt vervangen door *dit*, behalve in ettelijke uitdrukkingen, als: *bij dezen*; *na dezen*; *vóór dezen*; *te dezen opzichte*; *in dezen*.

Gene is slechts in enkele naamvallen van het mannelijk en vrouwelijk geslacht in gebruik; Nom. mann. en vrouw. *gene*; Dat. en Acc. mann. *genen*, vrouw. *gene*.

Deze en *gene* worden in het meervoud doorgaans *dezen* en *genen* geschreven, wanneer ze zelfstandig staan.

Als *gene* door *de* of *die* wordt voorafgegaan, dan wordt het verbogen als een substantief in de zwakke declinatie, derhalve:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	degene, diegene	degene, diegene	hetgene, datgene
Gen.	desgenen	dergene	desgenen
Dat.	dengenen	dergene, degene	dergene, datgene
Acc.	dengenen	degene, diegene	hetgene, datgene

Meervoud
voor de 3 geslachten

Nom. degenen, diegenen
Gen. dergenen, diergenen
Dat. dengenen
Acc. degenen, diegenen

In den nom. enk. mann. en onz. kan *gene* de *e* aan het einde verliezen, dus: *degeen*, *diegeen*; *hetgeen*, *datgeen*.

Dezelve, *hetzelve* heeft in den gen. *deszelfs* of *deszelfen*; *derzelve* of *derzelve*.

A a n m. *Deszelfs*, *derzelve* gebruikt men, ingeval het substantief volgt, doch *deszelven*, *derzelve*, indien het substantief voorafgaat; bijv.: *deszelfs goedkeuring*; *derzelver gewaad*; doch *de goedkeuring deszelven*; *het gewaad derzelve*.

Dezelfde, *hetzelfde* wordt verbogen als een adjectief in de zwakke declinatie, of zoo er geen substantief op volgt, als een zwak substantief.

§ 25.

Onbepaalde voornaamwoorden

Zijn: *iemand*; *iets*; *niemand*, *niets*; *wat*; *men*. *Iemand* en *niemand* kunnen een' genitiefvorm *iemands* en *niemands* aannemen; de overige zijn onverbuigbaar. *Men* komt alleen als nominatief voor.

§ 26.

Fragende voornaamwoorden.

Zijn: *wie*, *wat*; *welke*, *welk*.

De verbuiging is als volgt:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	wie	wie	wat
Gen.	wiens	*wier	wiens, (wies) wes
Dat.	wien	wie	wat
Acc.			

Meervoud

voor de 3 geslachten

Nom.	wie
Gen.	wier
Dat.	wien
Acc.	wie

De gen. enk. vrouw. *wier*, is ontstaan uit de omschrijving *wie er*, d. i. *wie haar* of *wie der*. — De

gen. enk. onz. *wies* is nog als bijwoord, en *wes* in *weshalce* over.

De *n* van den dat. enk. en meerv. is in het spreken onhoorbaar.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
Nom.	welk, welke	welke	welk
Dat.	} welken	welke	welk
Acc.			

Meervoud.

Nom. en Acc.	welke
Dat.	welken

De gen. wordt altijd omschreven met *van*.

In het mannelijke geslacht bestaan er twee vormen voor den nominatief. Aan den sterke vorm *welk* hecht men doorgaans den zin van „*hoedanig*,” de zwakke *welke* doelt op een voorwerp onder meer andere van dezelfde soort. *Wie*, *wat* worden zelfstandig, *welke*, *welk* bijvoegelijk gebruikt.

§ 27.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

Als zoodanig worden gebruikt *die*, *dat*; *welke*, *welk* of *dewelke*, *hetwelk*; *wie*, *wat*; *hetgeen*.

Die en *wie* komen alsdan (als betrekkelijke voornaamwoorden) niet in alle naamvallen voor, maar vullen in de verbuiging elkander aan.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
	Enkelvoud		
Nom.	<i>die</i> of <i>welke</i> .	<i>die</i> , <i>welke</i>	<i>dat</i> , <i>hetwelk</i>
Gen.	<i>wiens</i> , <i>welks</i>	<i>wier</i> , <i>welker</i>	<i>welks</i>
Dat.	<i>wien</i> , <i>welken</i>	<i>die</i> , <i>welke</i>	<i>dat</i> , <i>hetwelk</i>
Acc.	<i>dien</i> , <i>welken</i>	<i>die</i> , <i>welke</i>	<i>dat</i> , <i>hetwelk</i> .

Meervoud

Nom.	<i>die</i> , <i>welke</i>
Gen.	<i>wier</i> , <i>welker</i>
Dat.	<i>wien</i> , <i>welken</i> .
Acc.	<i>die</i> , <i>welke</i>

De *n* in den dat. enk. en meerv. alsook in den acc. enk. mann., is in het gewone gesprek niet hoorbaar.

De voorzetsels vereischen immer de datievormen van het mann. en vrouw. enk., en in het meervoud *wie* (voor *wien*) achter zich, bijv.: *de man, bij wien ik kwam; de vrouw, van wien ik het hoorde; de lieden, met wie ik kwam.*

Ook kunnen de naamvallen der betrekkelijke voor- naamwoorden, als ze door voorzetsels worden voor- afgestaan, omschreven worden door het bijwoord van plaats *waar*, gevolgd van het voorzetsel, als: » *het kind, van het welk of waarvan hij sprak;*» » *de bezigheid, in welke of waarin zij behagen schepten.*» *Hetgeen* komt als betrekkelijk voornaamwoord voor in den zin van » *datgene, wat.*»

Hoofdstuk IV.

Lidwoorden.

§ 28.

Het lidwoord dient om een' persoon of zaak, hetzij als een bepaald, hetzij als een onbepaald voorwerp tegenover andere van dezelfde soort te doen uitkomen.

In het eerste geval bezigt men het bepalend lidwoord *de, het*; in het laatste het onbepaalde *een, eene, een.*

Het eerste is eigenlijk het aanwijzend voornaamwoord *die, dat*, maar van den klemtoon ontdaan; de nom. *die* is overgegaan in *de*, en *dat* in *'t*, bijv.:

in 't veld staat voor *in dat veld*. Daar 't ook eene verkorting is van het persoonlijk voornaamwoord *het*, heeft men als nom. onz. enk. naast 't in de schrijftaal ook *het* ingevoerd.

De verbuiging is als volgt :

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	de	de	't, het
Gen.	des	der	des
Dat.	den	der, de	den, 't, het
Acc.	den	de	't, het
		Meervoud	
		voor de 3 geslachten	
		Nom. de	
		Gen. der	
		Dat. den	
		Acc. de	

In den dat. en acc. enk. van het mannelijk, en in den dat. meerv. wordt de *n* dikwijls niet uitgesproken. Dit heeft aanleiding gegeven tot verwarring tusschen den nom. mann. enk. *de* en den dat. en acc. mann. enk. *den*, zoodat ook wel eens verkeerdelijk *den* als nom. mann. gebruikt wordt, doch nooit in het vrouwelijk of onzijdig geslacht, evenmin als in het meervoud.

De dat. enk. onz. *den* is slechts in hooger en stiel en in enkele zegswijzen gangbaar, als : *in den beginne* ; *met den lichte* ; *in den vreemde* ; enz.

Den, *der* verliezen de beginletter zoodra ze met *te* worden verbonden, als : *ten slotte* ; *ter eere* ; *ten tijden*. Het oude onzijdige *dat* heeft de beginletter overal verloren, en is 't geworden.

Het onbepaalde lidwoord *een*, *eene*, *een*, is het toonloos uitgesproken telwoord *één*, en wordt verboden als een adjectief der sterke declinatie. De naam-

vallen op *e* en *en* laten eene afkapping toe, dus: » *ik zie een' man, een' vrouw,*” in plaats van: *eenen man, eene vrouw.* — Het meervoud ontbreekt.

Hoofdstuk V.

Telwoorden.

§ 29.

De telwoorden worden verdeeld in *hoofdtelwoorden* en *ranggetallen*; de eerste geven te kennen, hoeveel voorwerpen van dezelfde soort er worden genomen, de laatste het hoeveelste voorwerp in zijn' soort bedoeld wordt.

In onze taal zijn:

Hoofdgetallen.	Ranggetallen.
één	eerste
twee	tweede (andere)
drie	derde
vier	vierde
vijf	vijfde
zes	zesde
zeven	zevende
acht	achtste
negen	negende
tien	tiende
elf	elfde
twalf	twaalvde
dertien	dertiende
veertien	veertiende
vijftien	vijftiende
zestien	zestiende
zeventien	zeventiende
achttien	achttiende
negentien	negentiende

Hoofdgetallen.	Ranggetallen.
twintig	twintigste
één-en-twintig , enz.	één-en-twintigste
dertig	dertigste
veertig	veertigste
vijftig	vijftigste
zestig	zestigste
zeventig	zeventigste
tachtig (tachentig)	tachtigste
negentig	negentigste
honderd	honderdste
honderd-en-één	honderd-eerste
honderd-vijftig	honderd-vijftigste
twee honderd , enz.	twee-honderdste , enz.
duizend	duizendste
duizend-en-één	duizend-eerste
duizend-vijftig , enz.	duizend-vijftigste
twee-duizend	twee-duizendste
honderd-duizend	honderd-duizendste
twee-maal-honderd-duizend	twee-maal-honderd-duizendste.
drie-maal-honderd-duizend , enz.	drie-maal-honderd-duizendste , enz.
millioen	millioenste
twee-millioen , enz.	twee-millioenste , enz.

Het telwoord *één* , *éene* , *één* wordt verbogen als een adjectief der sterke declinatie.

De hoofdgetallen van *twee* nemen zelfstandig staande een meervoud aan , gevormd als dat der substantieven , bijv. : *de twaalven* ; *de vijven* ; *de zevens* ; *met hun tien* ; *onder ons achten* ; *honderden menschen*.

Als rangschikkend telwoord van *twee* geldt thans uitsluitend *tweede* , behalve in de bijwoordelijke uitdrukking *ten andere*.

§ 30.

Men brengt onder de telwoorden ook de *herhalings-tallen* , zijnde hoofdtelwoorden , zamengesteld met de

substantieven *maal*, *keer*, *werf*, *reis*, als: *eenmaal*; *een reis* (*ereis*); *twee keer*; *driewerf*; *tien keer*; *honderd maal*.

Voorts de *verdubbeltallen*, zijnde telwoorden, zamengesteld met het adjectief *voudig* of *voud*; bijv.: *tienvoudig*; *honderdvoudig*, *duizendvoud*.

Eindelijk de *soortgetallen*, zijnde telwoorden, gevolgd van substantieven, die »soort» beteekenen, als: *tweederlei* of *tweeërlei*; *tweederhande* of *tweeërhande*; *twintigerlei*.

Er zijn enkele bijv. naamwoorden of zelfstandig gebruikte bijv. naamwoorden, die met den naam van *onbepaalde* telwoorden bestempeld worden², als: *menig*; *weinig*; *veel*; *eenig*; *ettelijke*; *sommige*; *al*; *elk*; *iegeelijk*; *ieder*; *heel*; *geheel*; *half*; *luttel*, *enkel*; *geen*; *beide*. Als onbepaalde rangschikkende telwoorden beschouwt men *de lautste*; *de zooveelste*; *de hoeveelste*; *de andere*.

Hoofdstuk VI.

Werkwoorden.

§ 31.

Het werkwoord drukt een' handeling of toestand uit, met aanduiding van den *tijd*, wanneer men zich de handeling of toestand voorstelt; van de *wijze*, waarop men zich die voorstelt, als werkelijk of als mogelijk; eindelijk van den *persoon*, die het onderwerp van die handeling of toestand is.

Om dit alles uit te drukken bezit het werkwoord verschillende vormen; de veranderingen in vorm,

die een werkwoord ondergaat, heet *conjugatie* of *vervoeging*.

De *tijden* zijn of enkelvoudig, of zamengesteld. De enkelvoudige zijn: de Tegenwoordige Tijd en de Verleden Tijd. De zamengestelde: de Volmaakt-Verleden Tijd, de Meer-dan-Volmaakt-Verleden Tijd, de Toekomstige Tijd, en de Volmaakt-Toekomstige Tijd.

De *wijzen* zijn vier in getal: de Aantoonende wijs of Indicatief; de Aanvoegende wijs of Conjunctief; de Onbepaalde wijs of Infinitief; de Gebiedende wijs of Imperatief.

Aanm. De Infinitief is een naamwoordelijke vorm van het werkwoord; insgelijks de *Deelwoorden*. De Infinitief is naar zijnen vorm een substantief, de Deelwoorden zijn adjectieven. Deelwoorden zijn er twee: een Tegenwoordig deelwoord en een Verleden deelwoord.

Van de 3 personen is de 1ste degene, die spreekt; de 2de tot wien, den 3de van wien men spreekt.

§ 32.

Om een werkwoord te kunnen vervoegen, d. i. in al zijne vormen te kennen, behoeft men deze niet volledig één voor één gehoord te hebben. Indien men slechts eenige gegeven vormen kent, kan men er de overige uit afleiden, mits men de persoonsuitgangen, die in alle werkwoorden dezelfde zijn, ook kent. In onze taal heeft men 4 gegevens noodig, namelijk 1) den klinker in den Tegenw. Tijd; 2) in het enkelv. van den Verl. Tijd; 3) in het meerv. daarvan; 4) in het Verleden deelwoord.

Welke vormen van het werkwoord met elkander overeenstemmen, wordt hier aangegeven.

Indic. Teg. Tijd.	}	stemt overeen met	}	Conj. Teg Tijd.
bid				bidde Infinitief bidden Imperatief bid Teg. deelwoord biddende
Indic. Verl. T. meerv.	}	overeen met	}	Conj. Verl. T. enk. en meerv.
baden				bade baden

Op zich zelf staan Verl. T. enk. : *bad* en Verleden
deelw. : *gebeden*.

§ 33.

De klinkers in de 4 genoemde kenmerkende vormen kunnen veranderlijk zijn of niet, in het eerste geval heeten de werkwoorden *sterk* of *ongelijkvloeiend*, in het tweede *zwak* of *gelijkvloeiend*. Dien overeenkomstig neemt men twee vervoegingen aan, de sterke en zwakke.

De werkwoorden, die niet in allen deele één dezer beide conjugaties volgen, heeten *onregelmatige*.

De 1ste of sterke conjugatie vervalt weér in 10 onderdeelen of *klassen*. Deze indeeling berust op het verschil der klinkers in de 4 kenmerkende vormen. Dit versohil der klinkers heet *klankverwisseling*.

De 2de of zwakke conjugatie levert geen verscheidenheid in de onderlinge verhouding der kenmerkende vormen op, daar de klinkers onveranderd blijven.

Aanm. Bij de zwakke werkwoorden zou men met het opgeven van 3 kenmerkende vormen kunnen volstaan, want daar de wortelklinker onveranderd blijft,

kan men uit het enkelvoud van den Verl. T. terstond het meervoud opmaken.

§ 34.

Iste of sterke vervoeging.

Eerste Klasse.

Achtereenvolgens volgen hier de werkwoorden, tot deze vervoeging behoorende, in 10 klassen gerangschikt, met opgave der vormen die elke klasse kenmerken.

De 1ste klasse heeft in :

Indic. Teg. T.   Verl. T. enk.   meerv.   Verl. deelw.
i of e   gesloten **o**   gesloten **o**   gesloten **o**

Hiertoe behooren :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
bind	bond	bonden	gebonden
blink	blonk	blonken	geblonken
ding	dong	dongen	gedongen
dring	drong	drongen	gedrongen
drink	dronk	dronken	gedronken
dwing	dwong	dwongen	gedwongen
(be)gin	—gon	—gonnen	—gonnen
glim	glom	glommen	geglommen
klim	klom	klommen	geklommen
klink	klonk	klonken	geklonken
krimp	kromp	krompen	gekrompen
(ver)slind	—slond	—slonden	—slonden
slink	slonk	slonken	geslonken
spin	spon	sponnen	gesponnen
spring	sprong	sprongen	gesprongen
stink	stonk	stonken	gestonken
vind	vond	vonden	gevonden
wind	wond	wonden	gewonden
win	won	wonnen	gewonnen
wring	wrong	wrongen	gewrongen

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
zing	zong	zongen	gezongen
zink	zonk	zonken	gezonken
(ver)zin	—zon	—zonnen	—zonnen
(ver)zwind	—zwond	—zwonden	—zwonden
berg	borg	borgen	geborgen
delf	dolf	dolven	gedolven
geld	gold	golden	gegouden
kerf	korf	korven	gekorven
melk	{ molk { melkte	molken melkten	gemolken gemelkt
scheld	schold	scholden	gescholden
schend	schond	schonden	geschonden
schenk	schonk	schonken	geschonken
smelt	smolt	smolten	gesmolten
zend	zond	zonden	gezonden
zweg	zwolg	zwolgen	gezwolgen
zwel	zwol	zwollen	gezwollen
zwem	zwom	zwommen	gezwommen

A a n m. 1) *Zenden* werd eertijds zwak vervoegd, en vormde alsdan het Verl. deelw. *gezant*, hetgeen thans nog als substantief over is.

2) *Zwellen* in den zin van *doen zwellen*, maakt *zweide*, *gezweld*.

Voorts behooren tot de 1ste klasse de volgende werkwoorden, die in den Verl. t. in plaats van **o** den klank **ie** hebben, te weten :

(be)derf	—dierf	—dierven	—dorven
help	hielp <i>of</i> holp	hielpen <i>of</i> holpen	geholpen
sterf	stierf	stierven	gestorven
werp	wierp	wierpen	geworpen
werf	wierf	wierven	geworven
zwerf	zwierf <i>of</i> zworf	zwierven <i>of</i> zworven	gezworven

A a n m. De regelmatige vormen *help* en *zworf* komen in de spreektaal en bij dichters nog dikwijls voor.

Ook behoort oorspronkelijk tot deze klasse *worden*,
 dat Teg. T. Verl. T. enk. meerv. Verl. deelw.
 oulings: werd ward worden geworden
 thans: word werd of werden of geworden
 wierd wierden

maakt

Van *gerennen* (d. i. zamenloopen) en *belgen* zijn
 nog over de bijvoegelijk gebruikte deelwoorden *geron-*
nen en *verbolgen*.

§ 35.

Tweede Klasse

Kenmerkt zich :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
door open e	gesloten a	open a	open o

Hiertoe behooren :

beveel (voor <i>bevele</i>)	beval	bevalen	bevolen
breek	brak	braken	gebroken
kom (voor <i>kweme</i>)	kwam	kwamen	gekomen
neem	nam	namen	genomen
spreek	sprak	spraken	gesproken
steek	stak	staken	gestoken
steel	stal	stalen	gestolen
wreek	th. wreekte	wreekten	gewroken

Eenigzins afgeweken zijn :

scheer	schoor	schoren	geschoren
tref	trof	troffen	getroffen
berst	} borst } berste } barste	borsten	} geborsten } gearsten
of		berstten	
barst		barstten	

Van twee werkwoorden, die eertijds tot deze klasse
 behoorden, *beren* en *helen*, zijn nog over de deel-
 woorden *geboren* en (*ver*)*holen*.

Eindelijk behoort hiertoe het intransitieve *schrik*,
schrok, *schrokken*, *geschrokken*, hoewel het **i** in den
 Teg. t. heeft. In den zin van »doen schrikken»
 maakt het *schrikte*, *geschrikt*.

§ 36.

Derde Klasse

Kenmerkt zich in :

Ind. Teg. t. Verl. t. enk. meerv. Verl. deelw.
 door **i** of open **e** gesloten **a** open **a** open **e**
 als :

bid	bad	baden	gebeden
lig	lag	lagen	gelegen
zie (voor <i>zihe</i>)	zag	zagen	gezien
zit	zat	zaten	gezet
eet (voor <i>ete</i>)	at	aten	gegeten
(ver)geet	—gat	—gaten	—geten
geef	gaf	gaven	gegeven
lees	las	lazen	gelezen
meet	mat	maten	gemeten
(ge)nees	—nas	—nazen	—nezen
treed	trad	traden	getreden
vreet	vrat	vraten	gevreten
wezen (Tg. t. Inf.)	was	waren	{ gewezen { geweest

Het deelw. *gewezen* is alleen als adjectief in gebruik, in den zin van »verleden,” »voormalig.” Oudtijds waren van deze klasse *bewegen* en *weven*, die thans deze vormen hebben :

beweeg	bewoog	bewogen	bewogen
weef	weefde	weefden	geweven

§ 37.

Vierde Klasse

Kenmerkt zich :

Ind. Teg. t. Verl. t. enk. meerv. Verl. deelw.
 door **ij** scherpe **ee** zachte open **e** zachte open **e**
 als :

bijt	beet	beten	gebeten
blijk	bleek	bleken	gebleken

Ind. Tag. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
blijf	bleef	bleven	gebleven
dijg of dij	deeg	degen	gedegen
drijt	dreet	dreten	gedretea
drijf	dreef	dreven	gedreven
(ver)dwijn	—dween	—dwenen	—dwenen
glijd	gleed	gleden	gegleden
grijn	{ green	grenen	gegrenen
	{ grijnde	grijnden	gegrijnd
grijp	greep	grepen	gegrepen
hijg	{ heeg	hegen	} gehijgd
	{ hijgde	hijgden	
hijsch	{ heesch	heschen	geschen
	{ hijschte	hijschten	gehijscht
kijk	keek	keken	gekeken
kijf	keef	keven	gekeven
knijp	kneep	knepen	geknepen
krijg	kreeg	kregen	gekregen
krijsch	{ kreesch	kreschen	gekreschen
	{ krijschte	krijschten	gekrijscht
krijt	kreet	kreten	gekreten
kwijt	kweet	kweten	gekweten
lijd	leed	leden	geleden
(over)lijd	— leed	—leden	—leden
(be)lijd	—leed	—leden	—leden
lijk	leek	leken	geleken
mijd	meed	meden	gemeden
nijg	neeg	negen	genegen
nijp	neep	nepen	genepen
prijs	prees	prezen	geprezen
rijd	reed	reden	gereden
rijg	reeg	regen	geregen
rijt	reet	reten	gereten
rijf	reef	reven	gereven
schijn	scheen	schenen	geschenen
schrijd	schreed	schreden	geschreden
schrijf	schreef	schreven	geschreven
slijp	sleep	slepen	geslepen

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
slijt	sleet	sleten	gesleten
smijt	smeet	smeten	gesmeten
snijd	sneed	sneden	gesneden
spijt	speet	speten	gespeten
splijt	spleet	spleten	gespleten
stijg	steeg	stegen	gestegen
stijf	{ steef	steven	gesteven
	{ stijfde	stijfden	gestijfd
strijd	streed	streden	gestreden
strijk	streek	streken	gestreken
tijd	{ teeg	tegen	getegen
	{ tijdde	tijdten	getijdgd
wijk	week	weken	geweken
wijt	weet	weten	geweten
wijs	wees	wezen	gewezen
wrijf	wreef	wreven	gewreven
zigg	zeeg	zegen	gezeggen
zwijg	zweeg	zwegen	gezwegen
(be)zwijk	—zweek	—zweken	—zweken
(be)zwijm	{ —zweem	—zwemen	—zwemen
	{ —zwijmde	—zwijmden	—zwijmd

De zamengestelde woorden volgen de vervoeging van het stamwoord, behalve *verstijven*, dat altijd *verstijfde* *verstijfd* maakt. *Stijven* kan alleen in overdrachtelijken zin *stijfde* maken, bijv. *hij stijfde* of *steef hem in zijn boos opzet*, maar *de boordjes zijn gesteven* (nooit *gestijfd*).

Van het thans uitsluitend sterk gebruikte *wijzen*, is het deelwoord *gewijsde*, als substantief gebruikt, over.

§ 38.

Vijfde Klasse

Kenmerkt zich in:

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
door ie of	scherpe	zachte open	zachte open
ui	oo	o	o

als :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
bied	bood	boden	geboden
(be)drieg	—droog	—drogen	—drogen
(ver)driet	—droot	—droten	—droten
giet	goot	goten	gegoten
kies	koos	kozen	gekozen, —ko-
klief	{ kloof	kloven	gekloven ren
	{ kliefde	kliefden	gekliefd
(ver)lies	—loor	—loren	—loren
(ge)niet	—noot	—noten	—noten
schiet	schoot	schoten	geschoten
tijg (voor <i>tieg</i>)	toog	togen	getogen
vlied	vlood	vloten	gevloten
vlieg	vloog	vlogen	gevlogen
vliet	vloot	vloten	gevloten
vries	{ vroos	vrozen	gevrozen
	{ vvoor	vroren	gevroren
zied	{ zood	zoden }	gezoden
	{ ziedde	ziedde }	
buig	hoog	bogen	gebogen
druip	droop	dropen	gedropen
duik	dook	doken	gedoken
fluit	floot	floten	gefloten
kluif	{ kloof	kloven	gekloven
	{ kluijde	kluijden	gekluijd
kruid	krood	kroden	gekroden
of	{ krooi	krojen	gekrojen
gew. krui	{ kruijde	kruiden	gekruid
kruij	kroop	kropen	gekropen
luik	look	loken	geloken
pluis	{ ploos	plozen	geplozen
	{ plujsde	pluisden	gepluisd
schuif	schoof	schoven	geschoven
schuil	{ school	scholen	geschoolen
	{ schuilde	schuilden	geschuild
sluik	slook	sloken	gesloken

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
sluip	sloop	slopen	geslopen
sluit	sloot	sloten	gesloten
snuif	snoof	snoven	gesnoven
snuit	snoot	snoten	gesnoten
spruit	sproot	sproten	gesproten
spuut	spoot	spoten	gespoten
stuif	{ stooft stuijfte }	{ stoven stuijden }	gestoven
zuig	zoog	zogen	gezogen
zuip	zoop	zopen	gezopen
riek }	rook	roken	geroken
ruik }			
spuug (§)	spoog	spogen	gespogen

§ 39.

Zesde Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
open a	oe	oe	open a

Hiertoe zijn te rekenen :

draag (voor <i>drage</i>)	droeg	droegen	gedragen
graaf	groef	groeven	gegraven
lach	{ loech, oud en dicht. lachte, gew. }	lachten	gelachen
laad	laadde (oul. loed)	laadden	geladen
maal	maalde (oul. moel)	maalden	gemalen
vaar	voer	voeren	gevaren

Afgeweken zijn de volgende werkwoorden, waarvan er twee in den Teg. t. door klankwijziging **e** voor **a** hebben :

hef	hief	hieven	geheven
-----	------	--------	---------

§) Ook *spuw*, *spuwde*, *spuwden*, *gespuwd*.

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
schep (§)	schiep	schiepen	geschapen
wasch	wiesch	wieschen	gewasschen
was	wies	wiessen	gewassen

Voorts behoort tot deze klasse :

waai	} woei	woeijen }	gewaaid
	} waaide	waaiden }	
zweer	zwoer	zwoeren	gezworen

De werkwoorden *jagen* en *vragen* hebben soms in den Verl. t. *joeg*, *vroeg*, maar ook *jaagde*, *vraagde*, en in het Verl. deelw. altijd *gejaagd*, *gevraagd*.

§ 40.

Zevende Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
gesloten	gesloten	gesloten
a (-oud voor ald)	ie off i	a (-oud voor ald)
hang	hing	gehangen
houd (voor <i>hald</i>)	hield	gehouden (voor — <i>hal-</i> <i>den</i>).
val	viel	gefallen
vang	ving	gevangen

Afgeweken zijn :

ban	<i>bande</i>	gebannen
span	<i>spande</i>	gespannen
spouw (voor <i>spald</i>)	<i>spouwde</i>	gespouwd
vouw (voor <i>vald</i>)	<i>vouwde</i>	gevouwen
zout (voor <i>zalt</i>)	<i>zoutte</i>	gezouten

§) Aldus in den zin van „maken, voortbrengen,” anders *schep-te*, *geschept*, bijv.: *we schepten bekagen*; *ze heeft water geschept*.

§ 41.

Achtste Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t. open a	Verl. t. enk. en meerv. ie	Verl. deelw. open a
als :		
blaas (voor <i>blaze</i>)	blies	geblazen
laat	liet	gelaten
raad	{ ried } { raadde }	geraden
slaap	sliep	geslapen
Alsmede :		
braad	<i>braadde</i>	gebraden

§ 42.

Negende Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t. open oo (ou)	Verl. t. enk. en meerv. ie	Verl. deelw. open oo (ou)
als :		
loop	liep	geloopen
stoot	stiet	gestooten
houw	hieuw	gehouden

§ 43.

Tiende Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t. scherpe ee of ei	Verl. t. enk. en meerv. (oul. ie) zwak	Verl. deelw. scherpe ee of ei
Namelijk :		
heet	heette (oul. <i>hiet</i>)	geheeten
scheid	scheidde (oul. <i>schied</i>)	gescheiden
Eindelijk maakt het op zich zelf staande <i>roepen</i> :		
roep	riep	geroepen

§ 44.

II^{de} of zwakke vervoeging.

De werkwoorden met zwakke vervoeging vormen hun Verleden Tijd door aanhechting van *de*, doch gaat de stam op *p*, *t*, *k*, *ch* uit, dan gaat *de* in *te* over.

Dus: *wagen*, *waagde*; *rekenen*, *rekende*; maar: *hopen*, *hoopte*; *vatten*, *vatte*; *maken*, *maakte*; *pochen*, *pochte*.

Achter stammen op eene *f* en *s*, welke voor uitgangen, met eenen klinker beginnende, overgaan in *v* en *z*, voegt men *de*, dus *dooven* *doofde*; *vreezen* *vreesde*. In het tegenovergestelde geval wordt *te* achter den stam gevoegd, dus: *straffen*, *strafte*; *misen*, *miste*.

Na eene *s*, volgende op eene toonlooze lettergreep, wordt *de* behouden, dus: *vonnissen*, *vonniste*.

Het verleden deelwoord wordt gemaakt door aanhechting van *d*, welke in dezelfde gevallen als *de* in *te*, overgaat in *t*; dus: *gewaagd*; *gerekend*; maar: *gehoopt*; *gemaakt*; *gepocht*; *gestraft*; *gemist*. Er valt op te merken, dat bij stammen op *d* of *t*, in het verl. deelwoord de *d* of *t* met de sluitletter zamen-smelt, als: *gebaad* voor *gebaded*; *geacht* voor *geachted*. Gewoonlijk laat men in het deelwoord deze *d* of *t* onverdubbeld voor de naamvalsuitgangen op *e* of *en*, dus: *gebade*, *geachte*, hoewel men in den Verl. tijd *baadde*, *achtte*, schrijft.

Van geslotene stammen op *t*, bijv. *achten*, mag men in het meerv. van den Verl. t. duidelijkshalve den ouden vorm —*ede* bezigen, als: *wij achtteden* of *achtten*.

Leggen en *zeggen* hebben behalve den Verl. Tijd

legde, *zegde* ook *leide*, *lei*; *zeide*, *zei*; vgl. § 7, III, 4. Het deelwoord is: *gelegd* of *geleid*, *gezegd* of *gezeid*. — In den 3 pers. enk. van den Teg. T. in den Indic. hoort en leest men ook *zeit* en *leit*.

§ 45.

Uitgangen.

Zoodra men de kenmerkende vormen eens werkwoords kent, kan men met de uitgangen voor de verschillende personen en wijzen het geheele werkwoord volledig vervoegen.

Deze uitgangen nu zijn :

	Tegenw. Tijd.			
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infinit.	Deelw.
1. —e of —	—e	—	—en	—ende
2. ontbreekt	ontbreekt	—		
3. —t	—e			
1. —en	—en			
2. —t	—et, —t	—t		
3. —en	—en			
	Verled. Tijd.			
1. —	—e			
2. ontbr.	ontbr.			
3. —	—e			
1. —en	—en			
2. —t	—et, —t			
3. —en	—en			

A a n m. 1. De zwakke werkwoorden hebben in het meerv. van den Verl. T. Ind. en Conj. *-den* of *-ten*. — Dichters veroorlooven zich de *t* van den 2 pers. meerv. van den Verleden Tijd der zwakke werkwoorden weg te laten, dus: *gij hoorde* voor *gij hoordet*.

A a n m. 2. Het Verl. deelw. neemt bij alle niet-zamengestelde werkwoorden, alsmede bij dezulke, welke met scheidbare partikels zijn zamengesteld, het voorvoegsel *ge* voor zich, bijv.: *ge-nomen*; *ge-hoord*; *ver-nomen*; *over-hoord*; *over-genomen*; *om-gedaan*.

§ 46.

Tot voorbeeld der sterke en zwakke vervoeging in de niet-zamengestelde vormen, volgt hier de vervoeging van 1) *nemen* en 2) *hooren*.

Kenmerkende vormen van 1) zijn: *neem, nam, namen, genomen*.

	Tegenw. Tijd.			
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. <i>neme, neem</i>	<i>neme</i>		<i>nemen</i>	<i>nemende</i>
2. <i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>	<i>neem</i>		
3. <i>neemt</i>	<i>neme</i>			
1. <i>nemen</i>	<i>nemen</i>			
2. <i>neemt</i>	<i>nemet, neemt</i>	<i>neemt</i>		
3. <i>nemēn</i>	<i>nemen</i>			

	Verled. Tijd.	
1. <i>nam</i>	<i>name</i>	
2. <i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>	
3. <i>nam</i>	<i>name</i>	
1. <i>namen</i>	<i>namen</i>	
2. <i>naamt</i>	<i>namet, naamt</i>	
3. <i>namen</i>	<i>namen</i>	

Verl. Lijdend deelw. : *genomen*.

Kenmerkende vormen van 2) zijn: *hoor, hoorden, gehoord* :

	Tegenw. Tijd.			
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. <i>hoore, hoor</i>	<i>hoore</i>		<i>hooren</i>	<i>hoorende</i>
2. <i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>	<i>hoor</i>		
3. <i>hoort</i>	<i>hoore</i>			
1. <i>hooren</i>	<i>hooren</i>			
2. <i>hoort</i>	<i>hooret, hoort</i>	<i>hoort</i>		
3. <i>hooren</i>	<i>hooren</i>			

	Verled. Tijd.	
1. <i>hoorde</i>	<i>hoorde</i>	
2. <i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>	
3. <i>hoorde</i>	<i>hoorde</i>	

	Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1.	hoorden	hoorden			
2.	hoordet	hoordet			
3.	hoorden	hoorden			

Verl. Lijdend deelw. : *gehoord*.

Ten opzichte der persoonsuitgangen valt op te merken , dat :

1) de *e* in den 1sten pers. enk. Teg. T. Ind. in spreken en schrijven wordt weggelaten , behalve in deftigen stijl.

2) de *e* in den 1sten en 3^{den} pers. enk. Teg. en Verl. Conj. soms wordt afgekapt , bijv. : *hij neem ; laat ik gaan ; waar' hij hier*.

5) de 2de pers. enk. overal in onbruik is geraakt , behalve in den Imperatief.

De infinitief wordt verbogen als een substantief van het onzijdig geslacht , zonder meervoud , als : *achtenswaardig ; tot walgens toe*.

De infinitief neemt in bepaalde gevallen het voorzetsel *te* voor zich , zooals in het Vierde Boek zal geleerd worden.

De deelwoorden hebben de verbuiging van bijvoegelijke naamwoorden , en wel doorgaans de zwakke.

§ 47.

Onregelmatige vervoeging.

Onregelmatige werkwoorden noemt men de zoodanige , welke in de vorming der persoonsuitgangen of tijden afwijken van de hier boven opgegeven regels. Het zijn : 1. kunnen , 2. moeten , 3. mogen , 4. weten , 5. zullen , 6. durven , 7. gaan , 8. staan , 9. doen , 10. zijn , 11. willen , 12. hebben , 13. plegen , 14. koopen , 15. werken , 16. zoeken , 17. brenge , 18. denken , 19. dunke ;

De vijf eerstgenoemde maken eene bijzondere klasse uit en heeten »de werkwoorden met opgeschoven Verleden Tijd.» Ze heeten zoo omdat van een' oorspronkelijk Verleden Tijd, met de beteekenis van een' Tegenwoordigen Tijd, een nieuwe Verleden Tijd gemaakt is. Hierom missen ze ook in hun zoogenaamd Tegenwoordigen Tijd, de *t* van den 3^{den} pers., zooals uit de hier volgende vervoeging kan blijken.

1) **Kunnen.**

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. kan	kunne	ontbr.	kunnen	kunnende
2. ontbr.	ontbr.			
3. kan	kunne			
1. kunnen	kunnen			
2. kunt	kun(ne)t			
3. kunnen	kunnen			

Verled. Tijd.

1. konde, kon	konde, kon
2. ontbr.	ontbr.
3. konde, kon	konde, kon
1. konden	konden
2. kond(e)t	kondet
3. konden	konden

Verl. deelw. *gekund*, is in de schrijftaal niet in gebruik.

Eene bij dichters, vooral Vlaamsche, voorkomende vorm van den Verl. T. is *ik kost, hij kost, wij kosten, gij kost, zij kosten.*

2) **Moeten.**

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. moet	moete	ontbr.	moeten	moetende
2. ontbr.	ontbr.			
3. moet	moete			

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infn.	Deelw.
1. moeten	moeten			
2. moet	moet(et)			
3. moeten	moeten			

Verled. Tijd.

1. moest	
2. ontbr.	
3. moest	gelijk aan
1. moesten	den Indic.
2. moest	
3. moesten	

Verl. Lijd. deelw. ontbreekt.

A a n m. Een gewestelijke, maar niet zeldzame bij-
vorm van *moest* is *most*, enz. verg. § 3, bij *OE*.

3) Mogen.

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infn.	Deelw.
1. mag	moge	ontbr.	mogen	mogende
2. ontbr.	ontbr.			
3. mag	moge			
1. mogen	mogen			
2. moogt	moogt			
3. mogen	mogen			

Verled. Tijd.

1. mocht	mocht(e)
2. ontbr.	—
3. mocht	mocht(e)
1. mochten	mochten
2. mocht	mochtet
3. mochten	mochten

Verl. deelw. *gemoogd*.

4) Weten.

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infn.	Deelw.
1. weet	wete		weten	wetende
2. ontbr.	ontbr.			
3. weet	wete	weet		

Ind.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. weten	weten			
2. weet	wetet	weet		
3. weten	weten			

Verled. Tijd.

1. wist	wiste
2. ontbr.	ontbr.
3. wist.	wiste
1. wisten	wisten
2. wist	wistet
3. wisten	wisten

Verl. Lijd. deelw. : *geweten*. Als adj. echter *bewust*.

5) **Zullen.**

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. zal	ontbr.	ontbr.	zullen	zullende
2. ontbr.				
3. zal				
1. zullen				
2. zult				
3. zullen				

Verled. Tijd.

1. zoude , zou	
2. ontbr.	gelijk aan den
3. zoude , zou	Indic.
1. zouden	
2. zoudt	
3. zouden	

Verl. Lijd. deelw. ontbreekt.

6. **Durven** heeft behalve den Verl. T. *durfde* ook *dorst*, eigenlijk een Verl. T. van het in onbruik geraakte *dorren*, hetwelk insgelijks een werkwoord met opgeschoven Verl. T. was.

7. **Gaan** maakt *ga*, *ging*, *gingen*, *gegaan*.

8. **Staan** » *sta*, *stond*, *stonden*, *gestaan*.

9. **Doen** » *doe*, *deed* (voor *dede*), *deden*, *gedaan*.

10. *Zijn* heeft eene onvolledige vervoeging en neemt tot aanvulling vormen van andere stammen over. Aldus :

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. ben	zij		zijn of wezen	zijnde (of wezend
2. ontbr.	ontbr.	wees		wezend
3. is	zij			in samen-
1. zijn	zijn			stell.
2. zijt	zijt	weest		afwezend)
3. zijn	zijn			

Verled. Tijd.

1. was	ware
2. ontbr.	ontbr.
3. was	ware
1. waren	waren
2. waart	waart
3. waren	waren

Verl. deelw. : *geweest*, bijvoegelijk gebruikt *gewezen*.

11. **Willen** bezit eigenlijk geen Teg. T. van den Indicatief, maar gebruikt daarvoor denzelfden tijd van den conjunctief, en mist daarom de *t* van den 3^{den} pers. De volledige vervoeging :

Tegenw. Tijd.

Indic. en Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. wil		willen	willende
2. ontbr.	wil		
3. wil			
1. willen			
2. wilt	wilt		
3. willen			

Verled. Tijd.

1. wilde of woude, wou	gelijk in
2. ontbr.	den Indic.
3. wilde of woude, wou	

Indic. en Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. wouden <i>of</i> wouden			
2. wildet <i>of</i> woudt			
3. wilden <i>of</i> wouden			
Verl. Lijd. deelw. <i>gewild</i> .			

12) **Hebben.**

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. hebbe, heb	hebbe		hebben	hebbende
2. ontbr.	ontbr.	heb		
3. heeft	hebbe			
1. hebben	hebben			
2. hebt	heb(be)t	hebt		
3. hebben	hebben			

Verled. Tijd.

1. had	hadde
2. ontbr.	ontbr.
3. had	hadde
1. hadden	hadden
2. hadt	had(de)t
3. hadden	hadden

Verl. Lijd. deelw. *gehad*.

13. **Plegen** heeft *pleeg*, *placht* of *plach*, *plachten*, in den zin van » gewoon zijn, » anders regelmatig zwak : *pleegde*, *gepleegd*.

14. **Werken** heeft in den Verl. T. *wrocht* en in het Verl. deelw. *gewrocht*.

Van *werken* bestaan ook *werkte*, *gewerkt*; de bovengenoemde vormen zijn deſtiger.

15. **Koopen** heeft in den Verl. T. *kocht* en in het Verl. deelw. *gekocht*.

16. **Zoeken** heeft in den Verl. T. *zocht* en in het Verl. deelw. *gezocht*.

17. **Brengen** maakt *breng*, *bracht*, *gebracht*,
(bij dichters en gewestelijk ook *brocht*).

18. **Denken** maakt *denk*, *dacht*, *gedacht*.

19. **Dunken** maakt *het dunkt*, *het docht*, *gedocht*.

§ 48.

Zamengestelde tijden.

De tot nog toe behandelde vormen der werkwoorden zijn niet voldoende, om de verschillende tijdsbetrekkingen juist aan te duiden. Uit dien hoofde bedient men zich van hulpwerkwoorden.

Om aan te duiden, dat ten opzichte van het tegenwoordige een' handeling of toestand als voltooid gedacht wordt, gebruikt men den Teg. Tijd Ind. van *hebben* of *zijn*, verbonden met het Verleden deelwoord van het bedoelde werkwoord, als: 1) *ik heb genomen*, enz. *ik heb gehoord*, enz. 2) *ik ben gevallen*, enz. Deze omschrijving noemt men: »Volmaakt-Verleden Tijd.»

Om een' handeling of toestand als voltooid ten opzichte van het verleden aan te duiden, verbindt men den Verl. Tijd van *hebben* of *zijn* met genoemd deelwoord, als: *ik had genomen*; *ik had gehoord*; *ik was gevallen*. Deze omschrijving heet »Meer-dan-Volmaakt-Verleden Tijd.»

Om een' toekomstige handeling of toestand aan te duiden, verbindt men den Teg. T. Ind. van *zullen* met den infinitief, als: *ik zal nemen*; *ik zal vallen*. Dit heet de Toekomstige Tijd.

Om aan te duiden, dat een' handeling of toestand in de toekomst als verleden gedacht wordt, verbindt men *ik zal* — *hebben*, *ik zal* — *zijn*, met het Verleden deelwoord, als: *ik zal gehoord hebben*, *ik zal gevallen zijn*. Dit is de Volmaakt-Toekomstige Tijd.

Wanneer de Verled. T. Conj. een' handeling of toestand aanduidt, die van eene voorwaarde afhankelijk gemaakt wordt, dan omschrijft men dien gewoonlijk door *zoude*, den Verl. Tijd van *zullen*.

In sommige gevallen kan de Tegenw. T. Conj. omschreven worden met behulp van *mogen*, als in: *hoe dat ook zij of zijn mag of zijn moge*.

Tot overzicht, hoe de verschillende tijdsbetrekkingen aangeduid worden, strekke het volgende:

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
ik neem	ik neme	neem	nemen	nemende
ik val	ik valle	val	vallen	vallende

Verled. Tijd.

ik nam	ik name
ik viel	ik viele

Volm.-Verled. Tijd.

ik heb genomen	ik hebbe genomen	genomen hebben	genomen hebbende
ik ben gevallen	ik zij gevallen	gevallen zijn	gevallen of gevallen zijnde

Meer-dan-Volm.-Verled. Tijd.

ik had genomen	ik hadde genomen
ik was gevallen	ik ware gevallen

Toekom. Tijd.

ik zal nemen	ontbr. (wordt vervangen door den Teg. T. Conj.)	te zullen nemen	zullende nemen
ik zal vallen		te zullen vallen	zullende vallen

Volm.-Toekom. Tijd.

ik zal genomen hebben		te zullen genomen hebben	zullende genomen hebben
ik zal gevallen zijn		te zullen gevallen zijn	zullende gevallen zijn

§ 49.

Verdeeling der werkwoorden naar hun beteekenis.

De indeeling der werkwoorden in hoofdconjugaties en klassen, zooals ze tot hertoe geleerd is, berust uitsluitend op het verschil in vorm. Let men alleen op de beteekenis, dan laten de werkwoorden zich in twee hoofdsorten onderscheiden.

I. Een werkwoord kan namelijk van zoodanigen aard zijn, dat de handeling of toestand zich bepaalt bij den persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat, bijv.: *loopen; gaan; vallen; slapen*. Een werkwoord van dezen aard noemt men *onovergankelijk* of *intransitief*.

II. Richt zich daarentegen de handeling op een voorwerp, dan heet het werkwoord, dat die handeling aanduidt, *overgankelijk* of *transitief*. Dergelijke werkwoorden zijn: *slaan; koopen; nemen*.

Een onderdeel van de transitieve werkwoorden zijn de *reflexieve* of *terugwerkende*.

Een transitief werkwoord wordt reflexief, wanneer de persoon, van wien de handeling uitgaat, de handeling op zich zelve uitoefent. Bijv.: *hij wast zich; wij noemen ons*, enz.

A a n m. Sommige werkwoorden zijn thans enkel in reflexief gebruik over, als: *zich schamen; zich heroemen; zich vergissen; zich ontfermen; zich bezinnen*.

Dezulke heeten *noodzakelijk reflexieve* werkwoorden, in tegenoverstelling tot de *toevallig reflexieve*, d. i. de transitieven, welke als reflexief *kunnen* voorkomen.

Wordt het voorwerp, waarop zich de handeling richt, tot onderwerp der rede gemaakt, dan moet dat voorwerp voorgesteld worden als iets, hetwelk

de handeling ondergaat of lijdt door toedoen van een ander. In plaats van : *gij sluit de kamer*, kan men zeggen : *de kamer wordt door u gesloten*. In het eerste voorbeeld heeft *sluiten* den *bedrijvenden*, in het laatste den *lijdenden* vorm. Deze twee soorten dragen den naam van de twee *geslachten* des werkwoords. Het verschil in geslacht wordt slechts bij het verleden deelwoord kenbaar gemaakt door eenen bepaalden vorm; om alle overige betrekkingen, waarin een werkwoord van het lijdend geslacht kan voorkomen, uit te drukken, bezigt men de vormen van *worden*, verbonden met een Verleden deelwoord. Dus wordt : *ik koop*, in het lijdend geslacht : *ik word gekocht*; *hij nam*, wordt : *hij werd genomen*. In den Volmaakt-Verleden Tijd hecht men aan den Teg. Tijd van *wezen* of *zijn* denzelfden zin als aan den Volmaakt-Verl. T. van *worden*; dus geldt *wij zijn beloond*, zooveel als : *wij zijn beloond geworden*. In overeenstemming hiermeê staat de Verl. T. van *zijn* gelijk met den Meer-dan-Volm.-Verl. T. van *worden*, enz.

§ 50.

Vervoeging van het Lijdend werkwoord.

Het werkwoord (bijv. *nemen*) heeft in het lijdend geslacht de volgende vormen bij omschrijving :

Tegenw. Tijd.

Ind.	Conj.	Imper.	Infin.	Deelw.
ik wordt	ik worde	word	genomen	genomen
ontbr.	ontbr.	word	worden.	wordende.
hij wordt	hij worde	wordt	genomen	
wij worden	wij worden			
gij wordt	gij wordet			
zij worden	zij worden			

Ind.	Conj.	Verled. Tijd. Imper.	Infin.	Deelw.
ik werd ontbr. hij werd wij werden gij werdt zij werden	ik werde ontbr. hij werde wij werden gij werdet zij werden	} genomen.	}	}

Volm. Verl. Tijd.

ik ben ontbr. hij is wij zijn gij zijt zij zijn	ik zij ontbr. hij zij wij zijn gij zijt zij zijn	} genomen of worden.	}	}	genomen genomen. zijn.

Meer-dan-Volm.-Verl.-Tijd.

ik was ontbr. hij was wij waren gij waart zij waren	ik ware ontbr. hij ware wij waren gij waart zij waren	} genomen of worden.	}	}

Toek. Tijd.

ik zal ontbr. hij zal wij zullen gij zult wij zullen	ontbr. (In plaats hiervan ge- bruikt men den Teg. T. Conj)	te zullen genomen worden.	zullende genomen worden.
---	---	---------------------------------	--------------------------------

Volm. Toek. Tijd.

ik zal ontbr. hij zal wij zullen gij zult zij zullen	} genomen zijn.	genomen te zullen zijn.	genomen zullende zijn.

§ 51.

Onpersoonlijke werkwoorden.

Niet alle werkwoorden kunnen in alle personen voorkomen, ten minste in eene bepaalde beteekenis niet. Wanneer nu een werkwoord zóó gebruikt

wordt, dat de persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat, niet uitdrukkelijk genoemd, maar door het onzijdig voornaamwoord van den 3^{den} pers. *het* uitgedrukt wordt, dan heet zoo'n werkwoord *onpersoonlijk*. De onpersoonlijke werkwoorden kan men weér verdeelen in *wezenlijke* en *schijnbare*.

Wezenlijk onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, waarbij het onderwerp werkelijk onbepaald blijft, bijv.: *het regent; het sneeuwt; het vriest; het hagelt; enz.*

Schijnbaar onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, waarbij het onderwerp door een' geheelen volzin of door een' infinitief nader wordt aangeduid, bijv.: *het schijnt dat hij goed gehandeld heeft; het betaamt u te zwijgen.*

H o o f d s t u k VII.

Bijwoorden.

§ 52.

Bijwoorden dienen om een werkwoord of een adjectief nader te bepalen. Het zijn onverbuigbare woorden, afgeleid van andere rededeelen: voornaamwoorden, substantieven en adjectieven. Ook brengt men tot deze soort van woorden geheele uitdrukkingen, die daarom ook bijwoordelijke uitdrukkingen genoemd worden, als: *uitermate* (voor *uit der mate*); *achterwege*; *vooral*; *misschien* (voor *mag schiën*); *wijd en zijd*.

Naar den aard der bepaling, die de bijwoorden bij een' handeling of toestand, of bij eene eigenschap te kennen geven, kunnen ze gevoegelijk onderscheiden worden in bijwoorden:

1) van plaats; 2) van tijd; 3) van modaliteit en graad; 4) van hoedanigheid.

1. Bijwoorden van plaats zijn :

achter ; voor ; boven ; onder ; beneden ; buiten ; binnen ; na , nabij ; dichte bij ; ver (bij dichters ook veer) ; waar ; daar ; ginds , ginder ; hier ; overal ; nergens ; ergens ; heinde en ver ; wijd en zijd ; rondom ; heen ; henen ; voort ; af ; op .

2. Van tijd :

ooit ; nooit ; immer ; nimmer ; altijd ; altoos ; nu ; toen ; toenmaals ; thans ; weleer ; voorheen ; later ; vroeger ; heden ; morgen ; gisteren ; dikwijls , dikwerf , vaak ; zelden ; soms ; somtijds ; telkens ; doorgaans ; zoo even ; straks ; strakjes ; terstond , aanstonds ; weldra , dra ; dadelijk ; bijna ; bijkans ; haast ; van liever lede ; allengs , allengskens ; vervolgens .

3. Van modaliteit en graad :

ja ; neen ; ja wel ; wel ; niet ; toch ; zeer ; heel ; hoe ; juist ; net ; net zoo ; wellicht ; misschien ; zeker ; zoo ; zus ; enz .

4. Van hoedanigheid en wijze :

worden op verschillende wijzen van bijvoegelijke naamwoorden gevormd , bijv. : *krachtig-lijk ; eigenlijk ; open-lijk ; korte-lings ; blinde-lings ; recht-s ; link-s ; hoogst-ens ; minst-ens ; enz .*

In veel gevallen is er geen onderscheid in vorm tusschen bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden , bijv. : » *hij heeft schoon gezongen ,* » *hij heeft moedig gestreden ,* » *we doen het graag .* Hier onderscheiden zich de bijwoorden *schoon , moedig , graag* , niet van de adjectieven . Dit komt door het verwaarloozen van den bijwoordelijken uitgang *-e* , die slechts hoogst zeldzaam behouden is , als in : *dichte bij ; gaarne* . Wil men een bijwoord als zoodanig doen uitkomen tegen een adjectief , dan bezigt men even-

wel den uitgang *-lijk*, bijv. : » een **waarlijk** schoon gezegde.»

§ 53.

Voorzetsels.

De voorzetsels duiden het punt in ruimte of tijd aan, hetwelk twee voorwerpen ten opzichte van elkander innemen.

In onze taal gelden als zoodanig : *aan, achter, bij, door, in, jegens, met, na, om, onder, op, over, te, tegen, tot, tusschen, uit, van, voor, zonder.*

Enkele bijwoordelijke uitdrukkingen worden als voorzetsels gebruikt, zooals : *aangaande; behalve; behoudens; beneden; betreffende; bezijden; boven; gedurende; krachtens; langs; luidens; naast; nevens; benevens; niettegenstaande; nopens, omstreeks; omtrent, ongeveer; ondanks; sedert, sinds; spijt; tijdens; trots; volgens; wegens.*

§ 54.

Voegwoorden.

De voegwoorden duiden den zamenhang aan, die er tusschen verschillende volzinnen of verschillende deelen van eenen volzin bestaat.

Ze worden in verscheiden soorten verdeeld; ze kunnen dienen :

1) om bij één te voegen (copulatieve) als : *en, ook, zoo wel, als ook.* Tot deze soort zijn ook te brengen de voegwoordelijk gebruikte uitdrukkingen : *alsmede, daarenboven, desgelijks, insgelijks.*

2) om te scheiden, (disjunctieve) als : *of, noch, of-of, hetzij-of, noch-noch.*

3) om eene tegenstelling of tegenwerping te ma-

ken (adversatieve) als : *maar , doch , edoch , echter , toch*. — *Evenwel , nogtans , niettemin , ondertuschen , enz*.

4) om reden te geven (causale) als : *omdat , daar , dewijl , wijl , want*. — *Vermits , overmits , nademaal , bijaldien*.

5) om eene gevolgtrekking te maken (conclusieve) als : *dus , zoodat , derhalve , van daar dat , weshalve*.

6) om eene voorwaarde aan te duiden (conditionale) als : *indien , zoo , als , wanneer , wen* (bij dichters), *in gevalle , tenzij , ten ware , mits*.

7) om eene toestemming te kennen te geven (concessieve) als : *ofschoon , schoon ; hoewel , alhoewel ; al ; hoezeer*.

8) om een doel aan te geven (finale) als : *opdat ; dat ; ten einde*.

9) om eene tijdsbepaling te geven (temporale) *toen ; als ; wanneer ; wen ; terwijl ; zoodra ; zoo , als ; dat ; vóór , voordat ; tot , totdat ; sedert , sinds ; eer , eerdad*.

10) bij vergelijkingen (comparatieve) *als ; zooals ; evenals ; gelijk ; dan*.

11) om eene grammatische verbinding te bewerken (declaratieve) *dat ; of*.

§ 55.

Tusschenwerpsels.

Tusschenwerpsels zijn klanken zonder bepaalde beteekenis , die men uitbrengt bij zekere gewaarwordingen.

De gebruikelijkste zijn : *ach ! och ! ó ! ei ! ha ! ba ! foei ! ho ! hei ! heisa*.

Men brengt tot deze woordsoort ook klanknabootsingen , als : *tiktak ! pief , paf , poef ! bom ! plomp ! bom , bam ! krik , krak*.

Ook andere rededeelen worden in sommige gevallen ten onrechte als tusschenwerpsels beschouwd, bijv.: *voort! weg! marsch! stil! kom, kom! kom aan.*

D E R D E B O E K.

WOORDVORMING.

I N L E I D I N G.

De *woordvorming* leert de wijze kennen, waarop men van bestaande woorden andere woorden vormt.

De middelen nu, welke men te baat neemt om van bestaande woorden andere te vormen, zijn de *afleiding* en de *zamenstelling*.

Afleiding geschiedt door de aanhechting van zekere achtervoegsels bij den stam van een woord. De stam is de vorm, dien een woord heeft, als men het van zijne buigingsuitgangen ontdoet. Bijv.: *waarheid* is door afleiding ontstaan uit den stam van het woord *waar*, met behulp van het achtervoegsel *-heid*.

Aanm. Dikwijls is een woord niet onderscheiden van den woordstam, ten minste niet in alle naamvallen en uitgangen.

Elk woord, waarvan met behulp van een achtervoegsel een ander woord is afgeleid, heet in tegenoverstelling tot het nieuw gevormde woord, het *grondwoord*, terwijl het achtervoegsel den naam van *afleidingsuitgang* draagt. Een grondwoord kan reeds een afgeleid woord zijn. Bijv.: *hulpeloos* is het grondwoord van *hulpeloosheid*, maar *hulpe-loos* is reeds

op zich zelf een afgeleid woord en heeft tot grondwoord *hulp*.

Onder *zamenstelling* verstaat men het middel om nieuwe woorden te vormen, door twee of meer woorden tot één woord te verbinden. Zoo ontstaat het woord *land-man* door zamenstelling van de woorden *land* en *man*, die, met elkander verbonden, een nieuw begrip uitdrukken.

In een zamengesteld woord heeten de woorden, waaruit het zamengesteld is, de *leden* der zamenstelling. Dat lid eener zamenstelling, hetwelk door het andere lid nader bepaald wordt, heet het hoofdwoord. Bijv.: in *huis-vader* is *huis* het eerste, *vader* het tweede lid der zamenstelling; *vader* is tevens het hoofdwoord.

Elk lid eener zamenstelling kan op zich zelve reeds een zamengesteld woord zijn, doch ten opzichte der zamenstelling wordt het maar als één woord beschouwd. Bijv.: in *overgangs-tijdperk* is *overgang* het eerste lid der zamenstelling, en *tijdperk* het tweede. Het eerste lid kan weér ontleed worden in *over* en *gang*, het tweede in *tijd* en *perk*.

Hoofdstuk I.

Wortel. Stamwoorden.

§ 56.

De wortel en zijne wijzigingen.

De grondslag van alle woorden is de *wortel*; uit den wortel komen *stammen*; uit de stammen spruiten vertakkingen, die men *afleidingen* noemt.

Onder *wortel* verstaat men een klank of klankverbinding, welke met of zonder wijzigingen terug te

vinden is in eene reeks van woorden, tot hetzelfde begrip behoorende. Bijv.: *sta* is de wortel, die terug te vinden is in *staan*, *stond*, *stand*, *stad*, *stede*, *steeds*, *gestadig*, enz.

De wortel nu is in onze taal hoogst zeldzaam in zijne oorspronkelijke gedaante zichtbaar, zooals uit de hierboven opgegeven woorden kan blijken. Meestal komt de wortel in zoover gewijzigd voor, dat de wortelklinker verschillende, regelmatige veranderingen ondergaat. In de rechtstreeks van den wortel komende sterke werkwoorden, heeft *klankverwisseling* plaats, in dier voege als in het Tweede Boek, § 34—43, is opgegeven.

Gelijk nu de wortelklinker in de verschillende tijden der sterke werkwoorden zich gewijzigd voordoet, zoo ook in verschillende, van ééneu wortel gevormde, naamwoorden. Gelijk bijv. één en dezelfde wortel in de verschillende stammen *spreek*, *sprak*, *spraken*, (*ge*)*sproken*, in gewijzigden vorm kenbaar is, zoo ook in de naamwoorden *sprek-er*, *spraak*, *gesprek*, *sprook* (voor *sproke*).

Behalve door klankverwisseling kan de wortel gewijzigd zijn door klankwijziging, bijv. in *spreuk*. Vgl. § 3 en § 4.

Een ander voorbeeld, hoe van denzelfden wortel stammen ontspringen, welke door klankverwisseling en klankwijziging zich onderscheiden, leveren de werkwoordelijke vormen *vlieg*, *vloog*, *vlogen*, naast de naamwoorden *vlieg*, *vleug-el*, *vlug*.

§ 57.

Rechtstreeksche afleiding.

Wanneer geen andere middelen dan klankverwisseling en klankwijziging te baat genomen worden,

om van eenen wortel woorden te vormen, dan zijn de dus gevormde woorden rechtstreeks afgeleid. De rechtstreeks afgeleide woorden pleegt men in tegenoverstelling tot andere, welke met behulp van achtervoegsels afgeleid zijn, *stamwoorden* te noemen. Met den naam van *afgeleide* woorden bestempelt men in het algemeen alle, welke geen stamwoorden en niet zamengesteld zijn. Dus noemt men de werkwoordelijke stammen *vlieg*, *vloog*, *vlogen*, alsmede de naamwoordelijke *vlieg* en *vlug* stamwoorden; daarentegen *vleug-el* een afgeleid woord.

Tot de stamwoorden behooren :

1) De sterke werkwoorden, behalve eenige weinige, welke eerst in verloop van tijd de sterke vervoeging hebben aangenomen, als: *prijzen*, *zenden*.

2) Alle naamwoorden, die tusschen de wortellettergreep en de naamvalsuitgangen geene afleidingslettergreep in voegen, bijv.: *man*, *mann-en*, *man-s*; *goed*, *goed-s*, *goed-en*, *goed-er*; *hij*, *hem*, *hun*; *tien*, *tienen*.

Voorts moeten tot de stamwoorden gerekend worden die partikels, waarin de afleidingsuitgang zich niet duidelijk van de wortellettergreep onderscheidt, of die na afscheiding van den uitgang geen stamwoord opleveren, bijv.: *af*, *daar*, *toch*, zijn stamwoorden, daarentegen *opp-er*, *recht-s*, *waar-tijk*, *kracht-ens*, afgeleide.

A a n m. De woordvorming, in den ruimsten zin genomen, moest niet alleen leeren, door welke middelen van bestaande woorden, hetzij stamwoorden of reeds afgeleide, andere worden gevormd, maar ook, volgens welke regels de stamwoorden zelve uit dezen wortel ontstaan zijn. Daar echter in onze taal de wortel niet altijd meer is op te sporen, dan door het vergelijken

der verwante talen, beperkt zich de woordvorming tot de behandeling der afleiding door achtervoegsels en tot die der samenstelling.

Hoofdstuk II.

Afleiding door achtervoegsels.

§ 58.

Achtervoegsels tot vorming van substantieven.

De gebruikelijkste achtervoegsels om substantieven af te leiden, zijn: *-(aadjje)*, *-aar*, *-aard*, *-and*, *-de*, *-dom*, *-e*, *-eel*, tweederlei *-el*, *-elijn*, *-eling*, *-er*, *-es*, *-heid*, *-ier*, *-ij*, *-ik*, tweederlei *-ing*, *-je*, *-ke*, *-m*, *-naar*, *-nier*, *-nij*, *-nis*, *-schap*, *-sem*, *-st*, *-ster*, *-t*, *-te*.

Al deze achtervoegsels worden achter den stam der grondwoorden gehecht. Het grondwoord kan zoowel een werkwoord als een naamwoord zijn. Eenige der opgenoemde achtervoegsels komen alleen achter werkwoorden, andere alleen achter naamwoorden, enkele achter beide.

— **aadjje** (*age*) is eigenlijk een uitgang van uitheemsche woorden, als: *plantaadjje*, *equipaadjje*. Men voegt *-aadjje* evenwel ook achter inheemsche werkwoorden, bijv.: *slijt aadjje*, *vrij-aadjje*, *strijk-aadjje*. — De met dit achtervoegsel afgeleide substantieven geven meestal zekere verrichting te kennen.

— **aar** wordt gevoegd 1) achter werkwoorden, bijv.: *dien-aar*, *leer-aar*, *teeken-aar*, *goochel-aar*, 2) achter substantieven, bijv.: *zond-aar*, *wagen-aar*, *Brussel-aar*, *Zutphen-aar*.

De dus afgeleide substantieven beteekenen

mannelijke personen, even als die op *-er* ;
-aar is in oorsprong en beteekenis één met *-er*.

—**aard** wordt gevoegd 1) achter substantieven, bijv. :
dronk-aard ; 2) achter adjectieven, bijv. : *wreed-*
aard , *grijs-aard* , *rijk-aard* , *gierig-aard*.

De substantieven op *-aard* duiden personen
aan, die in hoogen mate de eigenschap, in
het grondwoord uitgedrukt, bezitten.

Aanm. In sommige woorden staat *-aard* voor *-aar*
of *-er*, met eenigzins hatelijke bijbeteekenis, als in
veinz-aard ; *Spanjaard* ; *Leli-aard*.

—**and** achter werkwoorden vormt woorden, die
eenen handelenden persoon te kennen geven,
namelijk *heil-and* en *vij-and*. Dit *and* is de oude
uitgang van het Teg. deelwoord (thans *-end*),
en de twee genoemde woorden zijn dus deel-
woorden die als substantieven gebruikt worden.

—**de** achter werkwoorden vormt woorden, die eene
eigenschap des geestes te kennen geven, bijv. :
kun-de , *lief-de*.

—**dom** gevoegd 1) achter substantieven, bijv. : *her-*
tog-dom , *priester-dom* , *Christen-dom* , *mensch-*
dom , *adel-dom* , *ouder-dom*. 2) achter adjec-
tieven, bijv. : *heilig-dom* , *rijk-dom* , *eigen-dom*.

De woorden op *dom* geven een gebied, eene
waardigheid, eene verzameling van tot één ge-
bied behoorende personen, een bezit, een goed
te kennen.

—**e** en —**te** achter adjectieven, bijv. : *koud-e* , *diep-te* ,
hoog-te , *breed-te* , *groot-te* , *duur-te* , *gewoon-te* ,
menig-te , *gemeen-te*.

De dus gevormde woorden dienen tot aan-
duiding van eene hoedanigheid, eene gesteld-
heid ; soms zijn het verzamelwoorden.

Ook achter substantieven wordt *-te* gevoegd, om verzamelwoorden te vormen; deze afleiding gaat altijd gepaard met de voorvoeging van *ge*. Bijv.: *ge-boom-te*, *ge-dier-te*, *ge-vogel-te*, *ge-berg-te*.

Voorts achter werkwoordelijke stammen, bijv.: *sterf-te*, *gedach-te*, *geboor-te*.

In het algemeen beteekenen de aldus gevormde woorden het plaats hebben der werking, die het werkwoord uitdrukt.

Aan m. De uitgang *e*, welke achter werkwoorden gevoegd, meestal door afkapping verdwijnt, bijv. in *hope*, *hoop*; *vreeze*, *vrees*, enz. is van anderen oorsprong.

I. — **el** gevoegd achter werkwoorden, bewerkt doorgaans klankwijziging in de wortellettergreep, bijv.: *teug-el*, *vleug-el*, *sleut-el*, *beug-el*, *stek-el*, *hev-el*, *lep-el*, *gord-el*, *schep-el*.

De dus afgeleide woorden zijn gewoonlijk namen van dingen, door middel waarvan de handeling, door den werkwoordelijken stam uitgedrukt, verricht wordt.

II. — **el** gevoegd achter substantieven, met wijziging van den klinker des grondwoords, bijv.: *eik-el*, *bund-el* of *bond-el*, *drupp-el*, *kruim-el*, *kneuk-el*.

De woorden, met dit tweede *el* afgeleid, zijn oorspronkelijk verkleinwoorden en duiden ook nu nog kleine voorwerpen aan.

— **elijn** achter substantieven vormt de verkleinwoorden *maagd-elijn* en *oog-elijn*.

— **eling**, — **ling** eigenlijk één en hetzelfde achtervoegsel; het gebruik vordert thans *-ling* achter grondwoorden, wier stam op *l*, *n*, *r*, of een klinker uitgaat, in alle andere gevallen *-eling*.

Deze uitgangen worden gevoegd : 1) achter substantieven , en als substantief gebruikte woorden , bijv. : *schep-eling* , *dorp-eling* , *sted-eling* , *schipbreuk eling* , *gunst eling* , *wellust-eling* , *klooster-ling* , *twee-ling*. 2) achter adjectieven , bijv. : *nieuw-eling* , *vreemd-eling* , *jong-eling* , *liev-eling* , *eerst-eling*. 3) achter werkwoorden , bijv. : *volg-eling* , *sterv-eling* , *drenk eling* , *leer-ling* , *kweek-eling* , *verworp-eling* , *bann-eling*.

Deze achtervoegsels kenmerken personen , door opgave , 1) van hun standplaats of toestand of omstandigheden of aard ; 2) van hun eigenschap of hoedanigheid ; 3) van hun werkring , natuur of toestand. De woorden van deze laatste soort , welke eene passieve betekenis hebben , vertoonen den klinker van het Verl. deelwoord der grondwoorden. Ook kenmerken deze achtervoegsels kleine of jonge dieren , bijv. : *grond-eling* , *giet eling* , *hokk-eling* , alsmede kleine voorwerpen , bijv. : *krak-eling* , *zilver-ling*.

I. — **er** vormt in het algemeen woorden , die een' mannelijken persoon aanduiden. Het wordt gevoegd : 1) achter substantieven , zoowel gemeene , als eigennamen , bijv. : *zang-er* , *dad-er* , *ridd-er* , *Nederland-er* , *Haarlem-er* , *Zwits-er* , *Indi-ër* , *Oostenrijk-er*. De woorden , gevormd door de aanhechting van *-er* achter land- en plaatsnamen , geven eenen bewoner hiervan te kennen ; de afleidingen op *er* , waarvan het grondwoord een gemeen zelfstandig naamwoord is , dienen tot onderscheiding van personen volgens hun stand , vak , of handelingen.

Hetzelfde achtervoegsel wordt ook geplaatst 2) achter werkwoorden, bijv.: *denk-er*, *gev-er*, *spel-er*, *snoep-er*, *mak-er*, *dans-er*, *haarsnijd-er*, *dicht-er*, *schepp-er*, *vind-er*. De op deze wijze van werkwoorden afgeleide woorden, hebben nagenoeg denzelfden zin, als die van gemeen zelfstandige naamwoorden gevormd zijn; evenwel duiden ze meer een' handelenden persoon in het algemeen aan, dan een' persoon, bij wien de handeling tot gewoonte of vak is geworden.

In oorsprong en beteekenis is *-er* geheel en al één met *-aar*. In één geval echter past men alleen *-er* toe, namelijk dan, als *-er* gevoegd wordt achter vrouwelijke diernamen om het mannetje aan te duiden, bijv.: *kat-er*, *doff-er*.

II. —**er** gevoegd achter werkwoorden, vormt benamingen van werktuigen, waardoor of waarmee de handeling, door het werkwoord uitgedrukt, verricht wordt, bijv.: *blak-er*, *snuit-er*, *stoff-er*, *lucht-er*, *klopp-er*.

—**es** gevoegd achter mannelijke persoonsnamen, dient tot aanduiding van vrouwelijke personen, bijv.: *zanger-es*, *danser-es*, *zondar-es*, *dienar-es*, *god-es*, *prins-es*.

—**enaar** heeft dezelfde kracht als *-aar* en *-er*, en is eigenlijk niets anders dan de uitgang *-aar*, gevoegd achter zwakke substantieven. Bijv.: *toll-en-aar* (van het oude *tolne*); *red-en-aar* (van den stam *reden*, dat thans in gewijzigde beteekenis nog over is), *schuld-en-aar*, *Hag-en-aar*. Slechts in enkele woorden staat *-enaar* waar men *-aar* verwachten zou, bijv. in *Egypten-aar*, *Gente-naar*. *Tooven-aar* staat voor *toover-aar*, van *tooveren*.

—**eel** is een uitgang van uitheemsche woorden, bijv. *kasteel*, doch is soms ook achter Nederlandsche stammen gevoegd, bijv. *toon-eel*, *houw-eel*.

—**heid** wordt gehecht 1) aan substantieven, om het wezen, de natuur van het grondwoord aan te duiden, bijv.: *God-heid*, *mensch-heid*.
2) achter adjectieven, om woorden te vormen, die eene natuurlijke gesteldheid, eene eigenschap of hoedanigheid, vooral des geestes, een voorkomen te kennen te geven; bijv.: *goed-heid*, *schoon-heid*, *vrij-heid*, *wijs-heid*, *vroom-heid*, *dapper-heid*, *dwaas-heid*, *waardig-heid*, *bevallig-heid*, *vrotijk-heid*; *waar-heid*, *bleek-heid*. — De woorden op *-heid* kunnen den zin aannemen van verzamelwoorden, even als die op *-dom*, bijv.: *meerder-heid*, *geestelijk-heid*.

—**ier**, —**enier** zijn deels uitgangen van uitheemsche woorden, deels ook de naar gewestelijke uitspraak gewijzigde achtervoegsels, *-aar* of *-er* en *-enaar*.

Met deze komen ze in beteekenis overeen, en worden gehecht aan substantieven, bijv.: *herberg-ier*, *koets-ier*, *gondel-ier*, *tuin-ier*, *gaard-en-ier*, *hov-en-ier*, *sold-en-ier*, *valk-en-ier*.

Ook enkele volksnamen gaan op *-ier* uit, bijv.: *Batav-ier*, *Arab-ier*; ze zijn verbasterd uit *Batavi-er*, *Arabi-er*.

— **ij** een achtervoegsel van uitheemschen oorsprong, wordt gehecht aan substantieven, zoowel aan dezulke, die een' persoon, als aan die eene zaak beteekenen, bijv.: 1) *voogd-ij*, *abd-ij*, *bakker-ij*, *huichelar-ij*, *vleijer-ij*, *reeder-ij*, *vis-scher-ij*; 2) *kleed-ij*, *maatschapp-ij*, *heerschapp-ij*, *hoovaard-ij*, *koopvaard-ij*.

In het algemeen heeft *ij* de kracht om uit te drukken, » datgene wat behoort tot het grondwoord.” Kenmerkt het grondwoord de betrekking, het beroep, het ambt, het karakter van een' persoon, dan beteekent het met *-ij* afgeleide woord, » datgene, wat zekeren persoon ten gevolge van zijn beroep, ambt, karakter eigen is, toekomt, opgelegd en aangewezen is;” dus beteekent *slachter-ij* zoowel den werkkring van den slachter, als zijne werkplaats.

Kenmerkt het grondwoord eene zaak, dan beteekenen de afgeleide woorden, » al wat tot die zaak behoort,” met andere woorden » de zaak zelve in al haar omvang;” dus beteekent *kleed-ij* al hetgeen tot het begrip *kleed* hoort; *heerschappij* is het heerszijn met al wat er aan verbonden is.

In plaats van *-ij* vindt men ook een achtervoegsel:

— **erij** bijv. in *diev-erij*, *schelm-erij*, *afgod-erij*; in *land-erij*, *boek-erij*. De beteekenis van de woorden op *-erij* is dezelfde als van die op *ij*. *Diev-erij* is » al hetgeen behoort tot het bedrijf, de handelwijze van eenen dief;” en *land-erij* al hetgeen behoort tot het begrip land, dus zooveel als al de stukken land, klein en groot, in iemands bezit.

Nog een ander achtervoegsel van dezelfde kracht is:

— **ernij** bijv. : *zott-ernij*, *slav-ernij*.

Aanm. De woorden op *-erij* en *-ernij* zijn dikwijls mislukte navolgingen van Fransche woorden op *-airie*, welke afgeleid zijn van grondvormen op *-aire*.

—**ik**, —**erik** worden achter adjectieven gevoegd, om dien adjectieven het karakter van substantieven te geven, bijv. : *vuil-ik*, *stomm-erik*.

—**in** gevoegd achter namen van mannelijke personen en dieren, vormt woorden voor vrouwelijke personen en dieren, bijv. : *koning in*, *grav-in*, *hertog-in*, *waard-in*, *held-in*, *mann-in*, *reuz-in*, *wolv-in*, *ezel-in*, *leeuw-in*, *ber-in*.

I. —**ing** wordt gevoegd achter substantieven.

De met dit *-ing* afgeleide woorden geven mannelijke personen te kennen, ten opzichte 1) van hun afkomst en familie, 2) van de plaats of het land, waarvan ze afkomstig zijn, al naar mate het grondwoord een eigennaam, of een plaats- en landnaam is. Bijv. : *Karol-ing*, *Merow-ing*, *Abb-ing*, *Mell-ing*, *Jann-ing*, *Westfal-ing*, *Vlam-ing*, *hemel-ing*.

Met dezelfde achtervoegsels zijn eenige substantieven afgeleid van woorden, die thans in onbruik zijn geraakt. Deze afleidingen geven te kennen 1) een' persoon, bijv. : *kon-ing*; 2) kleine dieren, bijv. : *bunz-ing*; 3) geldstukken, bijv. : *schell-ing*, *penn-ing*; 4) natuurvoortbrengselen, bijv. : *zur-ing*, *hon-ing*, waarvoor ook de vorm *hon-ig* in gebruik is.

Aanm. Een gewestelijke vorm van *-ing*, tot aanduiding der leden van dezelfde familie, is *-ink*, bijv. *Roelv-ink*, *Wilmer-ink*.

II. —**ing** gevoegd achter werkwoorden, vormt vrouwelijke substantieven, die aanduiden eene verrichting, welke plaats heeft, of plaats had en in de gevolgen voortduurt, bijv. : *beleger-ing*, *dal-ing*, *wandel-ing*, *bedenk-ing*, *scheid-ing*, *redd-ing*, *acht-ing*, *aanrand-ing*, *vermeerder-*

ing, *verkiez-ing*, *vergader-ing*, *uitvind-ing*, *verbeeld-ing*, *vertell-ing*. Verscheidene woorden op *-ing* hebben in zooverre hun beteekenis gewijzigd, dat ze te kennen geven 1) eene zaak, welke onmiddellijk uit eene verrichting voortvloeit, bijv. : *beloon-ing*, alsook 2) de plaats, waaraan eene verrichting gebonden is, bijv. : *won-ing*, *stall-ing*, *vergader-ing*, *wandel-ing*, *zitt-ing*.

Eenige onder deze woorden vereenigen de opgegeven beteekenissen in zich, als : *wandel-ing*, *vergader ing*, *zit-ting*.

-je (-jen) —tje (-tjen) zijn achtervoegsels van dezelfde kracht, ze dienen namelijk tot vorming van verkleinwoordjes. Het eerste wordt gehecht achter grondwoorden op *d*, *t*, *g*, *k*, *ch*, *p*, *f*, *s*, het tweede na andere klanken, behalve in zekere gevallen, die in de volgende Aanm. zullen worden opgegeven.

Het grondwoord, waaraan *-je* en *-tje* gehecht worden, kan zijn : 1) een substantief, bijv. : *mond-je*, *kind-je*, *kat-je*, *oog-je*, *stok-je*, *lach-je*, *streep-je*, *lijf-je*, *glaas-je*, *stoel-tje*, *veulen-tje*, *vuur-tje*, *vrouw-tje*, *koe-tje*, *Marie-tje*.

Een hoofdtelwoord kan insgelijks *-je* of *-tje* achter zich krijgen, bijv. : *een-tje*, *twee-tje*, *vijf-je*.

Het grondwoord kan ook zijn : 2) een adjectief, bijv. : *klein-tje*, *nieuw-tje*, *half-je*.

Aanm. De woorden, welke uitgaan op eene *m*, of oorspronkelijk verdubbelde *l* en *n*, hebben tusschen het achtervoegsel *tje* en de *m*, *ll* en *nn* eene *e*, bijv. *kamme-tje*, *lamm-etje*, *gevall-etje*, *mann-etje*. Enkele woorden op *m* hechten *tje* onmiddellijk aan; dit heeft

de inlassching eener *p* ten gevolge en daarop de uitstooting der *t*, bijv. (*bloemp-tje*), *bloemp-je*, maar ook *bloem-etje*; *raamp-je* voor *raamp-tje*. De onzijdige woorden, die hun meervoud op *-er* maken, kunnen tusschen den verkleiningsuitgang en den woordstam de lettergreep *-er* intoegen, ingeval het verkleinwoord in het meervoud staat, bijv. *kind-je*, meerv. *kind-jes* of *kind-er-tjes*; *lamm-etje*, meerv. *lamm-e-tjes* of *lamm-er-tjes*; *blaad-je*, meerv. *blaad-jes* of *blad-er-tjes*. De stammen op *-ing* nemen ook *-etje* achter zich of verscherpen de *-ng* voor *-je* in *-nk*, bijv. *sprong-etje*, *konink-je*.

—**ke** —**eke** —**ske** zijn insgelijks verkleiningsuitgangen; de woorden, afgeleid met *-ke* en *-ske*, drukken iets dierbaars, een kleinood uit, en zijn meer dan die op *-je* en *-tje* liefkozingswoordjes. Bijv.: *mann-eke*, *kind-eke*, *broër-ke*, *huis-ke*, *jong-ske*, *boek-ske*.

A a n m. Achter keelletters wordt *-ske*, achter niet verdubbelde vloeijende en lipletters, als ook achter *s*, wordt *-ke*, achter verdubbelde vloeijende en tandletters *-eke*, gehecht.

—**m** gevoegd achter werkwoorden, vormt substantieven met concrete beteekenis, bijv.: *gal-m*, *mol-m*, *wal-m*, *bloe-m*.

—**nis** wordt gevoegd: 1) achter adjectieven, en wel zóó, dat tusschen de sluitletters van den stam en *-nis* eene stomme *e* wordt ingelascht, tenzij de sluitletter eene *r* is. Deze inlassching gaat gepaard met de verscherping eener weeke sluitletter. Bijv.: *droef-e-nis*, *geheim-e-nis*, *duister-nis*, *gelijk-e-nis*, *vuil-nis*. 2) achter Verleden Deelwoorden, met inlassching eener stomme *e* en soms met verscherping eener weeke sluitletter, bijv.: *gebeurt-e-nis* (voor *gebeurt-nis*), *gedacht-e-nis*, *gesteld-e-nis*, *bekent-*

e-nis. 3) achter den werkwoordelijken stam, bijv. : *laaf-nis* of *laf-e-nis*, *begrafe-nis*, *verdoem-e-nis*, *hinder-nis*, *vergif-fe-nis*, *getuig-e-nis*.

De substantieven op *-nis* geven eene handeling te kennen, als ook het grondwoord eene handeling aanduidt; doch diegene er onder, welke afgeleid zijn van een adjectief of een werkwoord, waarin het begrip van eenen toestand ligt, benoemen zekeren staat, zekere gesteldheid, soms ook zaken, voorwerpen en plaatsen.

— **schap** wordt gevoegd: 1) achter adjectieven, bijv. : *blijd-schap*, *beter-schap*, *gram-schap*, *gemeenschap*. De aldus afgeleide substantieven drukken eenen staat, eene gesteldheid uit; 2) achter substantieven; de aldus afgeleide beteekenen eenen staat, gebied, stand, eene verhouding, betrekking, en wel in al de beteekenissen, waarvoor deze woorden vatbaar zijn, bijv. : *balling-schap*, *vreemdeling-schap*; *land-schap*, *graaf-schap*; *priester-schap*, *koning-schap*, *meester-schap*; *ridder-schap*; *gezel-schap*, *genoot-schap*, *man-schap*, *vriend-schap*, *vijand-schap*; 3) achter infinitieven, bijv. : *weten-schap*, *nalaten-schap*; deze woorden geven eene verzameling te kennen.

— **sel** wordt gehecht aan werkwoorden, om voorwerpen te benoemen, die het voortbrengsel, het gevolg eener werking zijn, ook het middel waarmee iets bewerkt wordt, bijv. : *maak-sel*, *schep-sel*, *bak-sel*, *overblijf-sel*, *zaag-sel*, *schijn-sel*, *dek-sel*, *voed-sel*, *belet-sel*.

— **sem** achter werkwoorden, vormt benamingen voor voorwerpen, waaraan de werking in het werk-

woord opgesloten, zich vertoont, bijv.: *bloesem*, *dees-sem* (voor *deeg-sem*), *blik-sem*.

—**st** achter werkwoorden, vormt abstracte substantieven, bijv.: *kun-st*, *gun-st*, *win-st*, *vang-st*.

—**ster** achter werkwoorden vormt benamingen van vrouwelijke personen, terwijl mannelijke personen door *-er* worden aangeduid, bijv.: *speelster*, *schrijf-ster*, *spin-ster*, *naai-ster*, *bestuur-ster*.

A a n m. De aanhechting van *-ster* achter substantieven, bijv. *zang-ster*, *herbergier-ster* is een misbruik. Het vrouwelijke van *zanger* is *zanger-es*, van *herbergier* is het *herbergiers-vrouw* of *waard-in*.

—**t** wordt achter werkwoorden gevoegd, bijv.: *macht*, *wacht*, *gracht* (voor *graf-t*). De aldus afgeleide komen in beteekenis overeen met den infinitief of met het Verl. deelwoord, als substantieven gebruikt. Zoo beteekent *de macht* hetzelfde nagenoeg als »het vermogen,» maar *de gracht* is »het gegravene.»

§ 59.

Herhaling.

De substantieven worden gevormd:

- I. Door rechtstreeksche afleiding van den wortel. Deze wijze van vorming gaat gepaard met klankverwisseling, soms met klankwijziging. Zie § 56.
- II. Door afleiding met behulp van afleidingsuitgangen. Deze afleidingsuitgangen worden gevoegd: 1) achter werkwoorden; 2) achter substantieven en als substantief gebruikte woorden; 3) achter adjectieven en als adjectief gebruikte woorden.

1) Achter werkwoorden heeft aanhechting plaats van : *aadje* ; *aar* , *enaar* , *er* ; *and* ; *aard* ; *de* , *te* ; 1ste *el* ; *eel* ; *eling* , *ling* ; 2de *ing* ; *m* ; *nis* ; *sel* ; *sem* ; *st* ; *ster* ; *t* .

2) Achter substantieven voegt men : *aard* ; *dom* ; *er* , *enaar* ; 2de *el* ; *elijn* ; *eling* , *ling* ; *es* ; *heid* ; *ier* , *enier* ; 1ste *ing* ; *ij* , *erij* , *ernij* ; *in* ; *je* , *tje* , *ke* , *ske* ; *nis* ; *schap* ; *te* .

3) Achter adjectieven heeft aanhechting plaats van : *aard* ; *dom* ; *eling* , *ling* ; *heid* ; *ik* , *erik* ; *je* , *tje* ; *nis* ; *schap* ; *te* .

§ 60.

Achtervoegsels tot vorming van adjectieven.

Om adjectieven te vormen dienen de volgende achtervoegsels : *-achtig* ; *-áchtig* ; *-haftig* ; *-baar* ; *-en* ; *-el* ; *-ig* , *-erig* ; *-lijk* ; *-loos* ; *-sch* ; *-zaam* .

—**achtig** (zonder klemtoon) gevoegd : 1) achter substantieven , heeft de kracht »van iets voorzien , den aard van iets hebbende.” Bijv. : *steen-achtig* , *berg-achtig* , *schoolmeester-achtig* . 2) achter adjectieven heeft het de kracht van »den aard , het voorkomen van iets hebbende.” Bijv. : *groen-achtig* , *blauw-achtig* . 3) achter werkwoorden , in de beteekenis »den aard , den aanleg , de neiging tot iets hebbende.” Bijv. : *snoep-achtig* , *praat-achtig* , *beuzel-achtig* , *schrik-achtig* .

—**áchtig** (met klemtoon) wordt gehecht aan substantieven en beteekent zooveel als »bezittende , hebbende.” Bijv. : *woon-áchtig* , *deel-áchtig* , *vrees-áchtig* , *twijfel-áchtig* , *schaam-áchtig* .

—**baar** gevoegd : 1) achter substantieven , beteekent »brennende , dragende ,” verder »iets toelatende ,

voor iets geschikt." Bijv.: *dank-baar*, *vrucht-baar*, *schijn-baar*, *wonder-baar*, *man-baar*, *strijd-baar*, *gang-baar*. 2) achter werkwoorden, en wel transitieve, in den zin van »iets toelatende, voor iets vatbaar." Bijv.: *deel-baar*, *vat-baar*, *denk-baar*, *bruik-baar*, *hoor-baar*, *onuitvoerbaar*, *drink-baar*, *eet-baar*, *onuitwisch-baar*, *onmisk-en-baar*.

—**el** gevoegd achter werkwoorden, bijv.: *scham-el*, *wank-el*, *onnooz-el*.

—**en** wordt aan substantieven gehecht en vormt adjectieven, welke eene stof te kennen geven (stoffelijke bijv. naamwoorden), soms heeft *-en* ook de kracht van »behoorende tot." Bijv.: *goud-en*, *zilver-en*, *hout-en*, *ijzer-en*, *steen-en*, *wilg-en*, *teen-en*; *Christ-en*, *eig-en*.

—**haftig** wordt achter substantieven gehecht, en heeft den zin van »den aard bezittende." Bijv.: *held-haftig*, *man-haftig*, *krijgs-haftig*.

A a n m. De adjectieven op *-haftig* zijn eigenlijk zamenstellingen van een substantief met het adjectief *haftig*. Van daar dat het substantief niet altijd in den stamvorm staat. Bijv. in *krijgs-haftig* staat het substantief in den genitief.

—**ig** gevoegd: 1) achter substantieven, beteekent zooveel als: »hebbende, met zich brengende, voorzien van." Bijv.: *macht-ig*, *kund-ig*, *behoeft-ig*, *viervoet-ig*, *last-ig*, *lust-ig*, *zonn-ig*, *vur-ig*, *aard-ig*, *vocht-ig*, *hand-ig*, *smer-ig*. Eene andere beteekenis heeft *-ig* in *welt-ig*, *bokk-ig*, en andere. 2) achter adjectieven en deelwoorden heeft *-ig* eene versterkende kracht. Bijv.: *goed-ig*, *een-ig*, *somm-ige*, *levend-ig*. 3) achter werkwoorden, vormt het adjectieven,

die beteekenen : die handeling doende of in dien toestand zijnde , welke het werkwoord uitdrukt. Bijv. : *beger-ig* , *nalat-ig* , *bevall-ig*.
4) achter partikels , bijv. : *inn-ig* , *neder-ig* , *niet-ig*.

—**erig** gevoegd achter werkwoorden en substantieven , vormt adjectieven , die eene eigenaardigheid , meestal eene ongunstige , schetsen. Bijv. : *stoot-erig* , *slap-erig* , *klev-erig* , *bev-erig* , *wind-erig* , *weeld-erig* , *zang-erig*.

A a n m. Het is als een misbruik te beschouwen , dat men *wind-erig* in den zin van *wind-ig* bezigt ; *wind-erig* is alleen toepasselijk op personen , in onverdrachtelijken zin.

—**lijk** gevoegd : 1) achter substantieven , heeft de kracht van » op iets gelijkende , overeenkomstig met iets zijnde , den aard van iets vertoonende , tot iets behoorende.” Bijv. : *mensche-lijk* , *godde-lijk* , *vrouwe-lijk* , *heer-lijk* , *zede-lijk* , *natuur-lijk* , *eer-lijk* , *schrifte-lijk* , *vreesse-lijk* , *gevaar-lijk* , *adel-lijk* , *lichame-lijk* , *geeste-lijk*.
2) achter adjectieven , in den zin van » den aard van iets hebbende.” Bijv. : *zieke-lijk* , *ouwe-lijk* , *weeke-lijk* , *liefse-lijk*. 3) achter werkwoorden , zoowel transitieve , als intransitieve. Is het grondwoord transitief , dan hebben de afgeleide adjectieven eene passieve beteekenis , is het stamwoord echter intransitief , dan is de beteekenis der adjectieven op *-lijk* actief. Bijv. : *geloofse-lijk* beteekent » van dien aard , dat het geloofd *kan worden* ,” doch *sterfe-lijk* beteekent » van den aard , van natuur om te sterven.” Andere voorbeelden zijn : *doen-lijk* , *onmete-lijk* ; en *hinder-lijk* , *moge-lijk* , *onophoude-lijk*.

4) achter partikels heeft *-lijk* de kracht om van de grondwoorden adjectieven te maken, bijv. : *uiter-lijk*, *achter-lijk*.

—**loos** wordt gevoegd : 1) achter substantieven, en beteekent dan »beroofd van, ontbloot van.» Bijv. : *hope-loos*, *eer-loos*, *trouwe-loos*, *belange-loos*, *vader-loos*, *liefde-loos*, *hulpe-loos*, *godde-loos*, *vruchte-loos*, *krachte-loos*. 2) achter werkwoorden, in denzelfden zin als achter substantieven ; aan de werkwoordelijke stammen wordt alsdan dezelfde beteekenis gehecht, als aan de substantieven, die er van afgeleid zijn. Bijv. : *stoor-loos*, *redde-loos*.

—**sch** wordt gehecht : 1) aan substantieven ; 2) aan werkwoorden ; 3) aan bijwoorden. 1) achter een substantief drukt *-sch* alle betrekkingen uit, die ook door den genitief van het grondwoord zouden kunnen uitgedrukt worden. Zoo zou men *aard-sch* kunnen omschrijven door »van de aarde ;» *vaderland-sch* door »van het vaderland ;» *laken-sch* door »van laken ,» *slaaf-sch* door »van eenen slaaf.» Voorbeelden van aldus afgeleide adjectieven zijn *hemel-sch*, *daag-sch*, *steed-sch*, *hoof-sch*, enz. Alle substantieven, welke voor de buigingsuitgangen *e* en *en* een open stam verloonen, hebben ook voor den afleidingsuitgang *-sch* een open stam, namelijk in de uitspraak. Is het grondwoord een volksnaam, dan staat het voor *-sch* in den stamvorm, bijv. : *Zweed-sch*, niet *Zwed-ensch* ; *Gelder-sch* ; *Engel-sch* ; *Fran-sch* voor *Frank-sch* ; *Pool-sch* ; *Vlaam-sch*, niet *Vlam-ingsch*. Daarentegen *Nederland-sch*, omdat het grondwoord geen volksnaam is.

In plaats van *-sch* wordt *-isch* gehecht achter stammen, uitgaande op *s*, en achter uitheemsche stamwoorden, bijv.: *Russ-isch*, *Pruiss-isch* §); *log-isch*, *krit-isch*, *nieuwmod-isch*. Voorts nog in *welt-isch* en *afgod-isch*.

2) achter werkwoorden, bijv.: *speel-sch*.

3) achter bijwoorden wordt *-sch* gevoegd, om van deze bijvoegelijke naamwoorden te vormen. Gaat het bijwoord op eene *s* uit, dan wordt deze voor *sch* uitgelaten. Bijv.: *gind-sch* van *gind-s*; *vergeef-sch* van *vergeef-s*; *dagelijk-sch* van *dagelijk-s*; *link-sch*. Zelfs van geheele bijwoordelijke uitdrukkingen worden door aanhechting van *sch* adjectieven gevormd, bijv.: *onderhand-sch* van *onderhand-s*; *buitendijk-sch* van *buitendijk-s*; *ouderwet-sch* van *ouder-wets*.

—**zaam** gevoegd: 1) achter substantieven beteekent »vergezeld van, vervuld van, bezittende.” Bijv.: *eer-zaam*, *deugd-zaam*, *heil-zaam*. 2) achter adjectieven en als adjectief gebruikte woorden, versterkt het de beteekenis van het adjectief. Bijv.: *lang-zaam*, *gemeen-zaam*, *eenzaam*. 3) achter werkwoorden vormt het adjectieven, die meestal beteekenen »uit zich zelve zóó handelende of zoodanig zijnde, als het werkwoord uitdrukt.” Bijv.: *leer-zaam*, *gehoorzaam*, *buig-zaam*, *spaar-zaam*, *verdraag-zaam*, *arbeid-zaam*.

§ 61.

Herhaling.

De adjectieven worden gevormd:

I. Door rechtstreeksche afleiding van den wortel.

§) Uitgezonderd *Friesch* van *Fries*.

Deze wijze om adjectieven te vormen kenmerkt zich door klankverwisseling, soms ook door klankwijziging, bijv. : *wrang* (van denzelfden wortel als *wringen*); *vlug*. Zie § 56.

- II. Door aanhechting van achtervoegsels, hetzij achter werkwoorden, of achter substantieven, of achter adjectieven, of achter bijwoorden.
- 1) achter werkwoorden worden gehecht : *achtig*, *baar*, *el*, *ig*, *erig*, *lijk*, *loos*, *sch*, *zaam*.
  - 2) achter substantieven : *achtig*, *áchtig*, *baar*, *en*, *haftig*, *ig*, *lijk*, *loos*, *sch*, *zaam*.
  - 3) achter adjectieven en woorden, met de verbuiging der adjectieven : *achtig*, *ig*, *lijk*, *zaam*.
  - 4) achter bijwoorden : *ig*, *lijk*, *sch*.

§ 62.

Achtervoegsels tot vorming van telwoorden.

De hoofdtelwoorden van *één* tot *tien*, alsmede *honderd* en *duizend* zijn stamwoorden.

De tientallen worden door middel van het achtervoegsel *-tig* (d. i. »tential») afgeleid van de eenheden; deze laatste vertoonen voor *-tig* dikwijls een gewijzigden stam. Bijv. : *twin-tig*, *der-tig*, *veer-tig*, *tacht-ig*.

Elf en *twaalf* zijn ontstaan uit den stamvorm van *een* en *twee*, en den uitgang *lif*, d. i. »overschietende.»

De onbepaalde telwoorden zijn deels stamwoorden, bijv. : *veel*, *al*, deels afgeleid, als *een-ig*, *wein-ig*, *lutt-el*. Ze zijn alle gevormd gelijk gewone adjectieven.

De ranggetallen, behalve *eerste*, zijn afgeleid van de hoofdtelwoorden door aanhechting van de achtervoegsels *-de* en *-ste*. Alle getallen op *-tig*, alsmede *acht*, *honderd* en *duizend* krijgen het achtervoegsel *-ste*, de overige *-de*; dus *acht-ste*, *twintig-ste*, *dertig-*

ste, *honderd-ste*, *duizend-ste*, maar *twee-de*, *vier-de*, *tien-de*, *elf-de*.

Eer-ste is met *-ste* afgeleid van het bijwoord *eer*.

De onbepaalde ranggetallen worden afgeleid door aanhechting van *ste*, gelijk de bepaalde. Bijv.: *eenig-ste*, *zooveel-ste*, *laat-ste*. Als stamwoorden zijn te beschouwen *half* en *ander*.

§ 63.

Afleiding der werkwoorden.

De sterke werkwoorden zijn stamwoorden, met uitzondering van eenige weinige, die eerst in verloop van tijd van de zwakke vervoeging tot de sterke zijn overgegaan, zoo als *zenden*, *schenken*, *prijzen*.

De zwakke werkwoorden zijn afgeleid, hetzij van naamwoorden, hetzij van werkwoorden, hetzij van partikels. Zoo men voor een zwak werkwoord geen grondwoord kan vinden, kan men verzekerd wezen, dat dit grondwoord in onbruik is geraakt.

De afgeleide werkwoorden ontstaan :

I. uit naamwoorden, en wel 1) uit substantieven, 2) uit adjectieven. De afleiding geschiedt :

1. A. uit substantieven door aanhechting van de werkwoordelijke uitgangen. Bijv. : *vissch-en* van *visch*; *wapen-en* van *wapen*; *beitel-en*; *stapp-en*; *weid-en*; *akker-en*; *ploeg-en*; *dank-en*. De beteekenis dezer werkwoorden is »zich bezig houden met datgene, wat het substantief uitdrukt,» of »iets daarmede uitrichten.» Gaat men de beteekenis na, dan zal men ontwaren, dat de zaak, door het grondwoord uitgedrukt, reeds moet bestaan, vóór dat de handeling, door het afgeleide woord uitgedrukt, kan

plaats hebben. Klaarblijkelijk moet het bestaan van *wapen*, van *akker*, van *ploeg* vóór dat er sprake kan zijn van *wapenen*, *akkeren*, *ploegen*. Men vergelijk hiermeê de beteekenis van een sterk werkwoord, bijv.: *gaan*, *zien*, *rijden*, *drinken*, *varen*, enz.

- B. door achter den stam van een substantief, en voor de werkwoordelijke buigingsuitgangen de lettergreep *-ig* te plaatsen. Bijv.: *steen-ig-en*, *kruis-ig-en*, *vergift-ig-en*, *(be)eed-ig-en*. De beteekenis dezer woorden is dezelfde als die van de hiervoor behandelde; van daar dat tusschen *kruisen* en *kruisigen* geen verschil van beteekenis bestaat.
- C. Door achter den stam van een substantief den basterduitgang *éren* te voegen; bijv.: *waard-éren*, *trots-éren*.
2. A. van adjectieven worden door aanhechting der werkwoordelijke buigingsuitgangen zoowel transitieve, als intransitieve werkwoorden afgeleid. Bijv.: *sterk-en*, *warm-en*, *heel-en*, *open-en*, *rechtvaardig-en*, *week-en*, zijn transitief, doch *blauw-en*, *rijp-en*, *vlott-en*, *groen-en*, intransitief. De eerste beteekenen » maken, dat iets de eigenschap, door het adjectief uitgedrukt, aanneemt, » deze of die eigenschap aannemen. » *Sterken* is » sterk maken, » maar *rijp-en* » rijp worden. »
- Bij enkele werkwoorden gaat deze wijze van afleiding gepaard met klankwijziging, bijv.: bij *temm-en* van *tam*; *vull-en* van *vol*, enz.
- B. door achter den stam van een adjectief, en voor de werkwoordelijke uitgangen *-ig* te plaat-

sen ; bijv. : van *vast* komt *vest-ig-en* ; van *rein* *rein-ig-en* ; *kond-ig-en*. De beteekenis is dezelfde als die der transitieven , onder A genoemd ; er is geen verschil tusschen *verkonden* en *verkondigen*.

- C. door achter den stam van een adjectief den basterduitingang *-éren* te plaatsen ; bijv. : *halv-éren* , (*ver*)*klein-éren*.

De werkwoorden , welke van naamwoorden , hetzij substantieven , hetzij adjectieven , zijn afgeleid , heeten *Denominatieven*.

- II. Uit werkwoorden worden werkwoorden afgeleid :

- A. door de werkwoordelijke uitgangen te voegen achter een der stammen van een sterk werkwoord. De stam , waarachter de uitgangen gevoegd worden , moet bij de werkwoorden der 6 eerste klassen de stam van het enkelv. van den Verl. t. zijn , en bij die der 4 laatste klassen de stam van den Teg. t. en het Lijd. deelw. Verder moet men nog dit in het oog houden : zoo de gekenschetste stam eene *a* of eene *ee* bevat , dan gaan deze in *e* en in *ei* over , volgens de wet der klankwijziging. Bijv. : van (*zitten*) , *zat* komt *zett-en* (voor *zatt-en*) ; van (*liggen*) , *lag* komt *legg-en* (voor *lagg-en*) ; uit (*drinken*) *drank* §) spruit *drenk-en* ; uit (*zuigen*) *zoog* *zoog-en* ; uit (*varen*) *voer* *voer-en* ; uit (*lijden* , d. i. gaan) *leed* *leid-en* ; uit (*vallen*) *val* *vell-en*.

Al deze werkwoorden beteekenen » bewer-

---

§) De werkwoorden der I. klasse hadden eertijds in het enk. van den Verl. t. niet *o* , maar *a* , dus : *ik drank* , niet *ik dronk*.

ken dat de handeling, door het grondwoord uitgedrukt, wordt uitgevoerd." Daarom heeten ze *Causatieven* of *Factitieven*, d. i. oorzaak te kennen gevende.

- B. door achter een werkwoord en voor de werkwoordelijke uitgangen, de lettergrepen *-el* en *-er* te plaatsen. Bijv.: *trapp-el-en* van *trappen*, *schuif-el-en*, *domp-el-en*, *momp-el-en*, *tuim-el-en*, *bed-el-en* (van *bidden*, d. i. verzoeken), *kak-el-en*, *hupp-el-en*, *krabb-el-en*; *blak-er-en*, *blikk-er-en*, *bibb-er-en*, *klapp-er-en*.

Deze werkwoorden geven eene herhaling der handeling te kennen en heeten daarom *Frequentatieven* of werkwoorden van herhaling

- III. van partikels worden werkwoorden afgeleid door aanhechting der werkwoordelijke uitgangen. Bijv.: *uit-en*, *inn-en*, *opper-en*, *(ver)neider-en*.

§ 64.

Achtervoegsels tot vorming van bijwoorden.

Onder de bijwoorden zijn die van plaats en tijd meest alle stamwoorden, welke den wortel met de voornaamwoorden gemeen hebben. Zoo behooren de bijwoorden *daar*, *dan*, *van daan*, tot denzelfden wortel als het aanwijzend en betrekkelijk voornaamwoord *die*, *dat*. Het bijwoord *waar* spruit uit denzelfden wortel als het vragend voornaamwoord *wie*, *wat*.

De afgeleide bijwoorden zijn gevormd door middel van achtervoegsels, waarvan de gebruikelijkste zijn :

1. —*e* gevoegd achter adjectieven. Deze *e* heeft slechts in twee woorden stand gehouden, in *dichtebij* en *gaarne*.

Anders is ze verdwenen, zoodat het bijwoord zich niet meer van den stamvorm des adjectiefs onderscheidt.

2. —**lijk**, —**lijks** gevoegd achter adjectieven, bijv.: *waar-lijk*, *oprechte-lijk*, *grootte-lijks*. De uitgang *lijks* hecht men ook achter substantieven, bijv.: *dage-lijks*.

Men gebruikt de bijwoorden op *lijk* alleen daar, waar men het bijwoord duidelijk als zoodanig wil doen uitkomen. Gaat nu een adjectief uit op *-lijk*, dan is er geen middel om het bijwoord van het adjectief te onderscheiden, evenmin als de bijwoorden, waarvan onder 1) sprake was. De bijwoordelijke uitgang was eertijds ook niet *-lijk*, maar *-lijke* of *-lijken*, zoodat vroeger het bijwoord *eigenlijke* zich duidelijk onderscheidde van het adjectief *eigenlijk*.

3. —**ling**, **lings** gevoegd 1) achter substantieven, bijv.: *rugge-ling(s)*, *ztyde-ling(s)*, *monde-ling(s)*; 2) achter adjectieven, bijv.: *blinde-ling(s)*, *korte-ling(s)*. Als bijvorm van *ling* of *lings* is *lijk* te beschouwen, bijv.: *plotse-ling* of *plotse-lijk*.

4. —**s** gehecht 1) achter adjectieven, bijv.: *reed-s*, *ander-s*, *strak-s*, *recht-s*, *link-s*, *dwar-s*, *lang-s*; 2) achter substantieven, bijv.: *deel-s*, *ondank-s*.

Ook van deelwoorden worden door achtervoeging van *-s* bijwoorden afgeleid, bijv.: *doorgaan(d)s*; §) *willen(d)s* en *weten(d)s*; *onverwachts*; *vervolgen(d)s*.

---

§) De *d* wordt tusschen de *n* en de *s* niet meer gehoord, en daarom ook in schrift uitgelaten.

5. —**jes**, —**tjes**, —**kes**, zijn eigenlijk bijwoorden van adjectieven, welke met den verkleiningsuitgang voorzien zijn, maar dewijl deze verkleinende adjectieven niet in zwang zijn, kan men genoemde uitgangen beschouwen als bijwoordelijke achtervoegsels. Voorbeelden zijn: *warmp-jes*, *zoet-jes*, *stille-tjes*, *zacht-kes*.
6. **waarts** of **waart** achter substantieven, bijwoorden van plaats of persoonlijke voornaamwoorden geplaatst, vormt bijwoorden, die eene richting naar eene plaats aangeven. Bijv.: *huis-waarts*, *stad-waarts*, *zij-waarts*, *noord-waarts*, *voor-waarts*, *achter-waarts*, *buiten-waarts*, *op-waarts*, *te mijwaart*.
7. —**wijze** of —**gewijze** wordt gevoegd 1) achter substantieven in den genitief, bijv.: *traps-wijze* of *traps-gewijze*; 2) achter een' werkwoordelijken stam, welke dan eene *s* aanneemt, bijv.: *steels-gewijze*.

De bijwoordelijke afleidingsuitgang *-s*, hecht zich soms aan bijwoordelijke uitdrukkingen, bestaande uit twee woorden, die in zeker grammatisch verband tot elkander staan. Bijv.: *than-s* (*te hand-s*), *bijtjijd-s*, *omstreek-s*, *bijkan-s* (voor *bij kant-s*), *certjijd-s*.

Niet alleen van den positief der adjectieven, maar ook van den comparatief en superlatief, worden bijwoorden afgeleid.

De bijwoordelijke comparatief onderscheidt zich niet van den stamvorm van den bijvoegelijken comparatief. De bijwoordelijke superlatief wordt uitgedrukt door den sterken accusatief in het onzijdig geslacht, voorafgegaan of door het bepalende lidwoord, of door *op zijn*, soms ook door den dat. onz., voorafgegaan

door *ten*. Bijv. : »Hij zeide dit *nadrukkelijker* en *ernstiger* dan ooit." »Heldenmoed is *dán* het *meest* te waarden, als ze om eene edele zaak betoond wordt." »Op zijn best," »ten eerste," »ten sterkste."

Ook worden comparatieven en superlatieven afgeleid van bijwoorden, bijv. : *eerder*; *ten zeerste*.

Onregelmatig is de comparatief en superlatief van :

wel of goed	beter	best
kwaad	erger	ergst
graag of gaarne	liever	liefst

H o o f d s t u k III.

Zamenstelling.

§ 65.

Door zamenstelling verstaat men het middel om nieuwe woorden te vormen, door twee of meer woorden tot één woord te verbinden.

A a n m. Onder de zamengestelde woorden brengen we ook de zoodanige, wier eerste lid bestaat uit eene partikel, als: *be*, *ge*, *ont*, *oor*, *wan*, *ver*. Hoewel deze woordjes niet meer op zich zelve gangbaar zijn, dragen ze toch de kenmerken van hun vorige zelfstandigheid te duidelijk aan zich, om ze als afleidingslettergrepen te beschouwen.

De zamenstelling is *eigenlijk* of *oneigenlijk*.

De zamenstelling is eigenlijk 1) wanneer het eerste lid in zijnen stamvorm met het tweede lid verbonden is, 2) wanneer de twee leden zoo geheel en al als één woord worden beschouwd, dat ze in de vervoeving niet van één kunnen gescheiden worden. Het eerste geval heeft plaats bij zamenstellingen, waarvan het laatste lid een naamwoord, het tweede bij zulke,

waarvan het laatste lid een werkwoord is. Voorbeelden van eigenlijk zamengestelde woorden der eerste soort zijn *land-man*, *koning-rijk*, *middel-weg*, *oefen-school*; van de tweede soort: *raad-plegen*, *hand-haven*, *mis-doen*, *door-loopen*.

De samenstelling is oneigenlijk, 1) wanneer door eenen buigingsvorm van het eerste lid wordt uitgedrukt, in welke verhouding dit tot het tweede lid staat, bijv.: *lands-man*, *konings-kind*, *graven-kroon*, *kinder-speelgoed*, *achtens-waardig*; 2) wanneer de twee leden der samenstelling van elkáár kunnen gescheiden worden, bijv.: *lief-hebben*, *hoog-achten*, *óver-gaan*, *mis-tasten*.

In de boven genoemde eigenlijk zamengestelde woorden staat *land*, *koning*, *middel*, *oefen* in den stamvorm, maar in de oneigenlijk zamengestelde *lands-man*, *konings-kind* enz., wordt door den genitief enk. *lands*, *konings*, *graven*, *achtens*, en door den verouderden genitief meerv. *kinder* (thans *kinderen*) aangeduid, in welke verhouding het eerste lid tot het tweede staat.

De eigenlijk zamengestelde werkwoorden, bijv.: *raadplegen* enz., laten in de vervoeging geen scheiding der bestanddeelen toe, dus: *ik raadpleeg*, *raadpleegde*, *geraadpleegd*; *misdoe*, *misdeed*, *misdaan*. Daarentegen kunnen de twee leden der oneigenlijk zamengestelde werkwoorden, als *liefhebben* enz., in de vervoeging wel gescheiden worden, dus: *ik heb lief*, *had lief*, *lief gehad*; *ik tast mis*, *mis getast*.

§ 66.

Zamenstelling der naamwoorden.

Naamwoorden zijn of eigenlijk of oneigenlijk zamengesteld. In sommige gevallen is het niet te on-

derscheiden, of de zamenstelling eigenlijk dan wel oneigenlijk is, daar de genitief van een naamwoord zich dikwijls niet van den stamvorm des naamwoords onderscheidt. Bijv.: *school-jeugd*, kan zoowel eigenlijk als oneigenlijk zijn zamengesteld, daar *school* zoowel een stamvorm als een genitief enk. wezen kan. In het algemeen is er geen verschil in vorm op te merken tusschen eigenlijke en oneigenlijke zamenstelling, wanneer het eerste lid bestaat uit een vrouwelijk woord, dat niet alleen tegenwoordig, maar ook vroeger sterk werd verbogen. Daarentegen is er wel verschil op te merken, wanneer het eerste lid een vrouwelijk woord is, dat eertijds zwak werd verbogen, bijv.: *vrouwen-beeld*, want *vrouw* had vroeger in den gen. enk. *vrouwen*. Er zijn ook andere vrouwelijke woorden, die in oneigenlijke zamenstelling het mannelijke genitiefteeken *s* aannemen; het zijn dezulke, die uitgaan op *-heid* en *-t*, benevens *wereld* en soms *vrouw*, bijv.: *gelegenheids-gedicht*, *machts-ontwikkeling*, *werelds-gezindheid*, *vrouws-persoon*.

Voorts is er geen uitwendig onderscheid tusschen eigenlijke en oneigenlijke zamenstelling, wanneer het eerste lid een verwantschapswoord op *er*, als *vader*, *moeder*, *broeder*, *zuster* is, dewijl de gen. enk. dezer woorden zich voorheen niet door eene *s* kenmerkte. Dat echter *vader-vreugde*, *moeder-hart*, oneigenlijk zijn zamengesteld, blijkt uit andere zamenstellingen van *vreugde*, *hart*, bijv.: *jongens-vreugde*, *vrouwen-hart*.

Bij dit alles houde men in het oog, dat een woord alleen dan oneigenlijk kan zamengesteld wezen, wanneer het eerste lid den zin heeft van eenen genitief, die het tweede lid nader bepaalt. Bijv.: *gravenkroon* is »de kroon eens graven.» Staat het eerste

lid niet in genitiefverhouding tot het tweede, dan is de zamenstelling altijd eigenlijk. *Moederhart* is on-eigenlijk zamengesteld, daar *moeder* een genitief is, al blijkt dit eerst uit de vergelijking van andere dergelijke zamenstellingen, maar in *moeder-maagd*, *moeder-land*, staat *moeder* niet in den zin van eenen genitief, en is dus de zamenstelling eigenlijk. Men kan dit ook zóó uitdrukken: alle zamengestelde woorden, waarvan het eerste lid in denzelfden naamval staat als het tweede, zijn eigenlijk zamengesteld.

§ 67.

Zamenstellingen, waarvan het laatste lid een substantief is.

Van zulke zamenstellingen kan het eerste lid wezen:

- I. een substantief, zoowel in den stamvorm, als in den genitief enk. of meerv.
  - A. Voorbeelden van de eerste soort (eigenlijke zamenstelling) zijn: *buur-man*, *droom-gezicht*, *koe-beest*, *rund-vee*, *veld-heer*, *huis-deur*. — Er valt op te merken, dat bij deze soort van zamengestelde woorden, het eerste lid zich soms in zijn vroegeren stamvorm vertoont, bijv. in *dage-raad*, *pere-boom*, *nachte-gaal*, *bruide-gom*, *hage-doorn*, *hage-roos*.
  - B. Voorbeelden van de tweede soort (oneigenlijke zamenstelling) zijn: *mans-gewaad*, *vrouwen-kleed*, *konings-bloed*, *gods-dienst*, *vorsten-zoon*, *zwijns-hoofd*, *ossen-kop*. In deze is het eerste lid een gen. enk., daarentegen staat de gen. meerv. in *afgoden-dienst*, *menschen-moorder*, *dieren-plager*, *hoeden-maker*. De onzijdige woorden, die hun meervoud thans op *eren* maken,

behouden als eerste lid eener oneigenlijke zamenstelling den ouden genitiefvorm op *er*, dus: *blader-kroon*, *eijer-struif*, *kinder-kamer*, *kalver-markt*, *kleeder-maker*.

- II. een adjectief. Bijv.: *vol-macht*, *euvel-daad*, *hoog-moed*, *groot-meester*, *jong-man*, *smal-deel*.

Slechts schijnbaar zamengesteld zijn dezulke, welke den klemtoon op het substantief hebben, als: *hooge-school*, *wild-zwijn*, *nieuw-jaar*. Dat dergelijke woorden niet zamengesteld zijn blijkt ook daaruit, dat men zegt en schrijft *het wilde zwijn*, (niet *het wildzwijn*), *het nieuwe jaar*.

- III. een telwoord. Bijv.: *drie-tal*, *honderd-man*, *eerst-geboorte*.

- IV. een werkwoord. Bijv.: *schrijf-tafel*, *ken-merk*, *stijp-steen*, *spreek-woord*, *eet-lust*, *leer-meester*, *spot-vogel*, *zwem-kunst*, *loop-jongen*, *dorsch-vloer*.

- V. eene partikel. Bijv.: *op-geld*, *buiten-land*, *voor-deel*, *mede-mensch*, *bij-naam*, *toe-naam*.

Er zijn verscheidene partikels, die buiten de zamenstelling niet voorkomen; het zijn: *ant*, *et*, *ge*, *on*, *oor*, *wan*.

ant, d. i. »tegen» is over in *ant-woord*.

et geeft eene herhaling te kennen en is over in *et-groen* en *et-maal*.

ge drukt eene vereeniging uit, bijv. in *gezel*; substantieven met *ge* zamengesteld, zijn meestal verzamelwoorden, bijv.: *ge-peupel*, *ge-loop*. Dikwijls wordt achter het grondwoord nog de afleidingsuitgang *te* gevoegd, bijv.: *ge-boom-te*, *ge-stern-te*, *ge-berg-te*.

on dient om het tegenovergestelde van het stambegrip des substantiefs te kennen te geven, bijv.: *on-trouw*, *on-dienst*, *on-geluk*, *on-heil*.

Vaak gaat *on* over in den zin van »slecht, ontaard,» bijv. in *on-dier*, *on-mensch*, *on-weder*, *on-kruid*.

oor beteekent »uit,» en geeft daarom ook een uitgangspunt te kennen, bijv.: *oor-konde*, *oor-deel*, *oor-zaak*, *oor-sprong*.

wan heeft den zin van »slecht, verkeerd, mismaakt.» Bijv.: *wan-daad*, *wan-geluid*, *wan-hoop*, *wan-gedrag*, *wan-betaling*, *wan-orde*, *wan-trouwen*, *wan-gedrocht*.

§ 68.

Zamenstellingen, waarvan het laatste lid een adjectief is.

Indien het laatste lid een adjectief is, kan het eerste wezen :

- I. een substantief. Bijv.: *sneeuw wit*, *gast-vrij*, *honing-zoet*, *ijzer-sterk*, *stok-oud*, *hulp-vaardig*. Enkele adjectieven, als *rijk* en *waardig*, kunnen oneigenlijk zamengesteld wezen met een substantief, en met een als substantief gebruikten infinitief, bijv.: *blader-rijk*, *wetens-waardig*, *achtens-waardig*. Oneigenlijk zamengestelde woorden zijn ook de superlatieven, voorafgegaan door *aller*, als: *aller-liefst*, *aller-best*.
- II. een adjectief. Bijv.: *donker-groen*, *doof-stom*.
- III. een werkwoord, bijv.: *speel-ziek*.
- IV. een partikel, bijv.: *wel-zalig*, *door-nat*, *in-zoet*.

De partikel *on* heeft voor adjectieven dezelfde beteekenis als voor substantieven, en daarenboven die van »niet.» Bijv.: *on-rein*, *onzichtbaar*, *on-vergelijkelijk*.

Door voorvoeging van de partikel *ge* en de achtervoeging van den uitgang des Verl. deel-

woords, worden van substantieven adjectieven gevormd. Bijv.: *ge-vleugel-d, ge-zin-d, ge-laars-d*. In dergelijke zamenstellingen heeft *ge*, in verband met den deelwoordelijken uitgang, de beteekenis van » voorzien met.»

§ 69.

Zamengestelde werkwoorden.

Het eerste lid van een zamengesteld werkwoord kan wèzen :

- I. een substantief. Met dit substantief kan een werkwoord eigenlijk zamengesteld wèzen, bijv.: *raad-plegen, rad-braken, zege-vieren, handhaven, minne-kozen*.

Dergelijke zamenstellingen zijn weinig in getal. Oneigenlijk zamengestelde werkwoorden zijn : *gade-slaan, waar-nemen*.

Bij de eigenlijk zamengestelde komt het voorzetsel *te* voor het geheele woord te staan, bij de oneigenlijke tusschen het eerste en tweede lid, bijv.: *te handhaven*, maar *gade te slaan*.

- II. een adjectief. Bijv.: *goed-keuren, hoog-achten, lief-hebben, schoon-maken, vol-houden, vol-maken*. Dergelijke zamenstellingen zijn alle oneigenlijke, behalve die werkwoorden, met *vol* zamengesteld, welke den klemtoon op de stamlettergreep des werkwoords hebben, bijv.: *vol-maken, vol-toeijen, vol-doén, vol-bréngen, vol-trekken*.

- III. eene partikel. De partikels, waarmee een werkwoord kan zamengesteld worden, verdeelt men in twee soorten, in *scheidbare* en *onscheidbare*.

Is een werkwoord met eene onscheidbare partikel zamengesteld, dan heeft er eigenlijke samenstelling plaats, is de partikel daarentegen scheidbaar, dan is de samenstelling eene on-eigenlijke. De samenstellingen der eerste soort hebben den klemtoon op het werkwoord, die der tweede soort op de partikel.

Er zijn enkelé partikels, die niet anders dan onscheidbaar voorkomen, andere, welke zoowel scheidbaar als onscheidbaar zijn.

Onscheidbaar zijn de partikels *be*, *er*, *ge*, *her*, *ont*, *ver*. Zoowel scheidbaar als onscheidbaar zijn *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *weder*. Alle overige bijwoorden van plaats en voorzetsels zijn scheidbaar, als: *af*, *bij*, *toe*, *na*, *heen*, enz.

§ 70.

Onscheidbare partikels.

be met een werkwoord verbonden heeft de beteekenis:

1. van »bij.» Bijv.: *be-hooren*, *be-houden*, *be-rusten*.
2. van »aangaande, wegens, over.» Bijv.: *be-vragen*, *be-schuldigen*, *be-spreken*, *be-weenen*, *be-handelen*, *be-denken*, *zich be-kommeren*, *be-sluiten* (d. i. een besluit nemen).
3. van »om.» Bijv.: *be-legeren*, *be-dekken*, *be-kleeden*, *be-zien*, *be-kransen*, *be-snoeijen*, *be-slaan*, *be-sluiten* (d. i. rondom afsluiten).
4. van »op, tegen.» Bijv.: *be-treden*, *be-schijnen*, *be-wandelen*, *be-varen*, *be-strijden*, *be-kampen*.
5. *be* heeft bij werkwoorden, die een »ontnemen”

te kennen geven , eene beroovende kracht ,
bijk. : *be-nemen , be-rooven.*

er komt voor in *er kennen , er-varen , er barmen ,
er langen.*

ge had eertijds de beteekenis van »zamen , met ,”
doch deze beteekenis schemert nu slechts in
zeer weinige met *ge* zamengestelde werkwoor-
den nog door , bijk. in *ge-leiden.* Bij de mees-
te werkwoorden brengt *ge* geen merkbare wij-
ziging in het stambegrip , zelfs wordt *ge* voor
alle Verl. deelwoorden gevoegd , behalve bij
die werkwoorden , welke reeds met onscheid-
bare partikels zijn zamengesteld.

her beteekent » op nieuw , weér , terug.” Bijk. :
*her-kaauwen , her-winnen , her-stellen , her-ken-
nen , her-denken.*

ont duidt in het algemeen eene verwijdering uit
een punt aan , en beteekent :

1. zooveel als » af , van , uit.” Bijk. : *ont-houden ,
ont nemen , ont-trekken , ont-raden , ont-rukken ,
ont-vangen , ont-komen , ont-loopen , ont-gaan ,
ont-springen , ont-spruiten , ont-slaan , ont-waken.*
2. door voorvoeging van *ont* kunnen van naam-
woorden werkwoorden gevormd worden , die
beteekenen » ontdoen , berooven *van* datgene ,
wat het naamwoord uitdrukt.” Bijk. : *ont-
wortelen , ont-hoofden , ont-eeren , ont-bolsteren ,
ont-lijven , ont-heiligen , ont-blooten , ont-eigenen ,
ont-moedigen.*

ver heeft zeer uitéénlopende beteekenissen , de-
wijl drie woorden , die vroeger niet alleen in
beteekenis , maar ook in klank verschilden ,
thans tot één woord zijn zamengesmolten.

Het eerste *ver* beteekent » voort , weg , he-

nen." Bijv. : *ver-trekken*, *ver-bannen*, *ver-ja-gen*, *ver-stooten*, *ver-spreiden*, *ver-koopen*.

Het tweede *ver* geeft eene verplaatsing, eene verwisseling van de eene plaats met de andere te kennen. Bijv. : *ver-leggen*, *ver-springen*, *ver-scheiden*, *ver-kleeden*, *ver-planten*, *ver-huizen*, *ver-loopen*, *zich ver-gissen*, *zich ver-spreken*, *ver-duitschen*.

Het derde *ver* heeft nagenoeg dezelfde beteekenissen als »uit," hetwelk zoowel het verlaten van een punt, als het bereiken van een eindpaal te kennen geeft, bijv. in *uitgaan*. Voorbeelden van werkwoorden, waarin *ver* deze beteekenissen van *uit* heeft, zijn : *ver-lossen*, *ver-zoenen*, *ver-schrikken*, *ver-vullen*, *ver-branden*.

Werkwoorden, afgeleid van substantieven en adjectieven, door achtervoeging van de werkwoordelijke uitgangen en door voorvoeging van *ver*, beteekenen »iets tot datgene maken, wat door het substantief of adjectief wordt uitgedrukt." Bijv. : *ver-broederen*, *ver-kleinen*, *ver-grooten*, *ver-minderen*, *ver-zachten*, *ver-anderen*.

§ 71.

*Partikels, welke nu eens scheidbaar, dan eens
onscheidbaar zijn.*

Deze partikels zijn *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *weder*.

door als scheidbare partikel drukt een »voortduren," of een »van een scheiden," of een »door heen dringen," uit. Bijv. : *doór-werken*, *doór-rijden*; *doór-breken*, *doór-snijden*; *doór-zien*, *doór-komen*, *doór-voeren*, *doór-halen*.

door als onscheidbaar voorvoegsel heeft den zin van »door en door, van begin tot eind.” Bijv. : *door-stéken, door-lézen, door-zoéken, door-loópen, door-zién, door-grónden.*

mis als scheidbare partikel, beteekent » niet juist, niet raak.” Bijv. : *mis-gooijen, mis-raden, mis-doén, mis-verstaan, mis-loopen.*

» als onscheidbaar voorvoegsel, is » het tegenovergestelde van juist, geheel en al verkeerd, kwalijk.” Bijv. : *mis-doén, mis-leiden, mis-rekenen, mis-máken, mis-bruiken, mis-hán-delen, mis-kénnen, mis-gúnnen.*

om als scheidbare partikel beduidt » omver,” of » om iets heen,” of » in het rond.” Bijv. : *óm-werpen, óm-stooten, óm-leggen, óm-loopen, óm-doén, óm-kijken, óm-dwalen, óm-leiden.*

» beteekent, wanneer het scheidbaar is, » rondom, van alle kanten.” Bijv. : *om-vátten, om-górdén, om-ármen, om-ríngen, om-heínen, om-zóómen.*

onder als scheidbaar voorvoegsel, behoudt zijne gewone beteekenis, als onscheidbaar voorvoegsel, geeft het aan het zamengestelde woord eenen overdrachtelijken zin. Vergelijk bijv. : *ónder-gaan* met *onder-gáan* ; *ónder-houden* met *onder-hóuden*.

In den zin van » tusschen, onderling,” is *onder* altijd onscheidbaar, bijv. : *onder-hándelen, onder-scheiden, onder-zoéken, onder-vrágén.*

over scheidbaar gebruikt is zooveel als » overig,” bijv. : *óver-houden, óver-blijven, óver-leggen, óver-schiéten, óver-wínnen* ; of » nog eens, op nieuw,” bijv. : *óver-zíen, óver-werken, óver-schrijven* ; of » overheen, van den eenen naar

den anderen kant ,” bijv. : *óver-halen* , *óver-voeren* , *óver-brengen* , *óver-trekken* , *óver-loopen* .

over als onscheidbaar voorvoegsel , heeft nagenoeg dezelfde beteekenis , doch het werkwoord heeft meest een' overdrachtelijken zin , bijv. : *over-dénken* , *over-tréden* , *over-trékken* , *over-hándigen* , *over-réden* . Voorts beteekent het onscheidbare *over* nog » bovenmatg , te veel ,” bijv. : *over-loópen* , *over-voeren* , *zich over-éten* , *zich over-ijlen* , *zich over-haásten* .

weder heeft , indien het scheidbaar is , den zin van » andermaal , terug ,” bijv. : *wéder-zien* , *wéder-rinden* .

» als onscheidbare partikel , beduidt » tegen ,” bijv. : *weder-staán* , *zich weder-hóúden* .

Hoofdstuk IV.

Over het geslacht der zelfstandige naamwoorden.

§ 72.

Bij de naamwoorden , hetzij stamwoorden , hetzij afgeleide , hetzij zamengestelde , onderscheidt men drie geslachten , een mannelijk , een vrouwelijk en een onzijdig geslacht . Het verschil van geslacht wordt bij de substantieven , deels door bepaalde uitgangen aangeduid , deels ook niet . Slechts bij een betrekkelijk klein aantal van substantieven , valt het verschil van geslacht in het oog , ook zonder dat dit door bepaalde uitgangen wordt aangeduid . Dit heeft namelijk bij die substantieven plaats , welke benamingen zijn van een levend wezen , hetzij mensch of dier , bij wie het verschil van geslacht duidelijk is voor het oog . Kennelijk mannelijke levende wezens behooren tot het

mannelijk, kennelijk vrouwelijke wezens tot het vrouwelijk, kennelijk onvolwassen en jonge wezens tot het onzijdig geslacht. Zoo is *man* mannelijk, *vrouw* vrouwelijk, *kind* onzijdig; *ram* is mannelijk, *ooi* vrouwelijk, *lam* onzijdig.

Het zichtbaar geslacht nu van een substantief heet het *natuurlijk* geslacht, terwijl het geslacht, dat zich alleen in het taalgebruik en de uitgangen openbaart, het *grammatisch* geslacht heet.

Doorgaans komt het grammatisch geslacht met het natuurlijk geslacht overeen, doch er komen ook uitzonderingen voor. Bijv. het natuurlijk geslacht van *wijf* is vrouwelijk, maar het grammatisch geslacht onzijdig. Alle verkleinwoorden zijn grammatisch van het onzijdig geslacht, hoewel ze natuurlijk tot elk van de drie geslachten behooren kunnen, bijv.: *mannetje*, *vrouwtje*, *kindje*.

§ 73.

Natuurlijk geslacht.

Gewoonlijk drukt men het natuurlijk geslacht uit bij menschen en huisdieren. De substantieven, welke tot benaming dienen van deze wezens, met onderscheiding van hun geslacht, zijn of uit verschillende wortels ontstaan, of door afleiding en zamenstelling uit één en denzelfden wortel gevormd.

Uit verschillende wortels spruiten de volgende substantieven, welke dienen om wezens van dezelfde soort, maar van een verschillend geslacht, aan te duiden: *man* (m.), *vrouw* (v.), *kind* (o.); *ram* (m.), *ooi* (v.), *lam* (o.); *stier* (m.), *koe* (v.), *kalf* (o.); *hengst* (m.), *merric* (v.), *veulen* (o.); *haan* (m.), *kip* of *hen* (v.), *kuiken* (o.). Bij de volgende paren ontbreekt een naam voor het derde geslacht: *bok* (m.)

en *geit* (v.); *beer* (m.) en *zeug* (v.); *woerd* (m.) en *eend* (v.); *rekel* (m.) en *teef* (v.); *Heer* (*Mijnheer*) en *Vrouw* (*Mevrouw*).

Van éénen wortel, maar op verschillende wijze afgeleid, zijn: *haan* en *hen*; *kater* (m.) en *kat* (v.); *doffer* (m.) en *duif* (v.); *gente* (m.) en *gans* (v.); *neef* (m.) en *nicht* (v.).

Verder behooren hiertoe de woorden, welke door de achtervoegsels *es*, *in*, *ster*, een vrouwelijk wezen van een mannelijk onderscheiden, bijv.: *zondaar* en *zondares*; *koning* en *koningin*; *speler* en *speelster*; *beer* en *berin*; *leeuw* en *leeuwin*; *wolf* en *wolvin*.

Ter onderscheiding van dieren van verschillend geslacht bedient men zich eindelijk van zamenstelling. Men verbindt dan het substantief, dat de geheele diersoort aanduidt, met *mannetjes* en *wijfjes*, bijv.: *mannetjes-vink* en *wijfjes-vink*.

De geheele diersoort wordt dikwijls aangeduid door een woord, dat enkel een grammatisch geslacht, en wel het onzijdige, heeft. Bijv.: *het paard* of *het ros*, omvat zoowel *den hengst* als *de merrie* en *het veulen*; *het schaap* is de gemeenschappelijke naam voor *den ram*, *de ooi* en *het lam*; *het hert* voor *den reebok* en *de hinde*; *het rund* voor *den stier*, *de koe* en *het kalf*; *het hoen* voor *den haan* en *de hen*. *Mensch*, de gemeenschappelijke naam voor *man*, *vrouw* en *kind*, is mannelijk.

Bij dieren is de algemeene naam dikwijls ook de bijzondere naam, of van het mannetje, of van het wijfje, bijv.: *leeuw* (m.); *kat* (v.); *duif* (v.). Eerst door toevoeging van bepaalde uitgangen wordt het geslacht nader bepaald, bijv.: *leeuw-in*, *kat-er*, *doff-er*.

Alle substantieven, die van een bepaald grammatisch geslacht zijn, maar zoowel mannetjes als wijfjes

aanduiden, heeten *gelijkslachtige*, bijv.: *mensch* (m.); *hond* (m.); *kat* (v.).

Gemeenslachtig heeten daarentegen zulke substantieven, die tot meer dan één grammatisch geslacht kunnen behooren en zich richten naar het natuurlijk geslacht. Bijv.: *echtgenoot* is mannelijk en vrouwelijk tevens; eerst dan, als bepaaldelijk de man alleen bedoeld wordt, krijgt *echtgenoot* uitsluitend het mannelijk geslacht, maar als bepaaldelijk de vrouw bedoeld wordt, is het uitsluitend vrouwelijk. In het eerste geval is de genitief *des echtgenoots*, in het tweede *der echtgenoot*. Zulke gemeenslachtige woorden zijn *dienstbode*; *speelnoot*; *erfgenaam*; *gemaal*, hoewel dit laatste voor het vrouwelijk geslacht ook den vorm *gемalin* aanneemt.

A a n m. Tegenwoordig trachten sommige schrijvers de dubbelzinnigheid van de gemeenslachtige woorden, door het achtervoegsel *e* weg te nemen. Met *echtgenoot*, *erfgenaam*, willen ze eenen man, met *echtgenote*, *erfgename*, eene vrouw aanduiden. Vermits evenwel dit hulpmiddel voor het meervoud niets baat, en in strijd is met de spreektaal, behoeft men zich niet aan deze nieuwigheid te onderwerpen.

§ 74.

Grammatisch geslacht.

Voor het grammatisch geslacht der substantieven, gelden als hoofdregels de volgende:

Mannelijk zijn:

1. De substantieven, welke, rechtstreeks van den wortel gevormd, beteekenen eene beweging, eene verrichting der zintuigen en des lichaams, in het algemeen een' handeling of toestand, die zich uitwendig vertoont. Bijv.: *sprong*, *slaap*, *drank*, *(eer)bied*, *schijn*, *stand*, *rid*,

gang, blank, stoot, lach, houw, slag, loop, zang, enz.

2. De eenlettergrepige substantieven, die als stamwoorden van zwakke werkwoorden kunnen aangemerkt worden, en dezelfde bedrijvende kracht bezitten, als de onder 1) gekenschetste. Bijv.: *droom, kus, druk, schroom, spot, enz.*
3. De woorden, afgeleid met aanhechting van *-aard*, als: *dronkaard, wreedaard, veinzaard.*
4. Diegene, welke afgeleid zijn met het eerste en tweede *-el*, als: *teugel, prikkel, gordel, vleugel, hevel; eikel, bundel, druppel.*
5. De afgeleide substantieven op *-aar, -enaar, -er, -ier, -enier*, als: *dienaar, geweldenaar, speler, zanger, dader, tuinier, koetsier, hovenier, kater, doffer.*
6. De substantieven, afgeleid met het tweede *-er*, als: *blaker, snuiter, kijker.*
7. De substantieven afgeleid met het eerste *-ing*, en met *-eling, -ling*, alsmede met *-ik, -erik*. Bijv.: *koning, hemeling, jongeling, leerling, vuilik, botterik.*
8. De woorden, afgeleid met *-dom*, indien ze een bezit, een goed, een' stand, een' staat te kennen geven, als: *rijkdom, adeldom, vrijdom, wasdom, ouderdom.*

Vrouwelijk zijn :

1. De substantieven, die rechtstreeks van den wortel gevormd zijn, of die als stamwoorden van zwakke werkwoorden kunnen aangemerkt worden, in geval ze beteekenen »datgene, wat verricht wordt,» of »eene gemoedsbeweging, een' toestand, eene gesteldheid.» Bijv.: *hulp, spraak, braak, spreuk, keus, teug, trouw,*

zorg, min, hoop, vrees, smart. Al deze substantieven gingen eertijds uit op *-e*; ettelijke er van kunnen ook thans nog de *-e* aannemen, bijv.: *sprake, hope, vreeze, keuze*, enz. Andere substantieven laten slechts hoogst zeldzaam de sluitende *e* weg, als: *schande, waarde, zonde, schade.* Al deze woorden zijn vrouwelijk, behalve enkele persoonsnamen op *e*, welke tot de zwakke verbuiging behooren, als *bode*, en eenige andere stamwoorden.

2. De substantieven, afgeleid met *-de, ste, t, te*, als: *liefde, kunst, winst, klacht, dracht, lengte, diepte.* Welke woorden op *st* en *t* niet vrouwelijk zijn, kan men alleen door het gebruik leeren.
3. De substantieven, afgeleid met *-ij, -erij, -ernij, -heid* en het tweede *-ing*, bijv.: *koopvaardij, spinnerij, slachterij, slavernij, breking, verzoeking, handeling, grootheid, zachtheid.*
4. De woorden op *-schap*, in geval ze eene gesteldheid, of eene verzameling van personen of zaken te kennen geven. Bijv.: *blijdschap, vriendschap, ridderschap, priesterschap, wetenschap, nalatenschap.* In andere beteekenissen zijn de woorden op *-schap* onzijdig.
5. De substantieven op *-nis*, behalve *vonnis.* *Getuigenis* is mede vrouwelijk in den zin van »het afleggen van de verklaring eens getuigen,» doch onzijdig in den zin van »de afgelegde verklaring.»
6. De namen der letters en cijfers.

Onzijdig zijn :

1. Enkele rechtstreeks van den wortel gevormde substantieven, indien ze beteekenen »datgene;

wat door een' handeling voortgebracht wordt,"
bijv. : *schot*.

2. De meeste substantieven, afgeleid met *-sel*, als : *schepsel, inlapsel, maaksel*.
3. De woorden op *-dom*, mits deze een gebied, eene waardigheid of eene verzameling uitdrukken. Bijv. : *hertogdom, vorstendom, pausdom, menschdom, christendom, heidendom*.
4. De woorden, afgeleid met *-schap*, zoo deze een gebied, eene waardigheid te kennen geven, als : *graafschap, landschap, waterschap, koningschap, priesterschap*.
5. De substantieven, gevormd door samenstelling van den stam eens werkwoords, met eene onscheidbare partikel. Bijv. : *beleg, behoud, bereik, gehoor, gevoel, gebouw, geloop, onthaal, ontzet, verhoor, verzoek, verdrag*. Ook die substantieven, welke gevormd zijn door samenstelling van den stam eens werkwoords met *mis, onder, over*, mits deze partikels onscheidbaar zijn, bijv. : *misbruik, onderwijs, overleg*.
6. De namen van landen en plaatsen, bijv. : *het trotsche Venetië; het bergachtige Zwitserland*. Uitgezonderd zijn *de Betuwe, de Veluwe, de Levant, de Oost, de West, de Krim*, welke vrouwelijk, en *den Helder, den Haag*, welke mannelijk zijn. / de Brice
7. De verkleinwoorden.
8. Adjectieven, voornaamwoorden, bijwoorden en tusssenwerpsels, wanneer ze de beteekenis van een substantief aannemen. Bijv. : *het goede, het schoone; het ik; het hier en het ginds*;

*het heden ; het hoe en waarom ; het eeuwige
ach en wee.*

9. De infinitieven.

§ 75.

Geslacht der zamengestelde substantieven.

De zamengestelde substantieven volgen het geslacht van het laatste lid der samenstelling. Dus zijn *veldheer*, *korenkooper*, *mannelijk*, *hoofdverdeeling*, *legerplaats*, *vrouwelijk*, *vaderland*, *staatsbelang*, *onzijdig*.

Eene uitzondering maken de substantieven, zamengesteld uit den stam eens werkwoords met de scheidbare partikels *be*, *ge*, *ont*, *ter*, en de onscheidbaar gebruikte *mis*, *onder*, *over*. Zie bij de onzijdige woorden in § 74, onder 5.

Voorts zijn uitgezonderd de samenstellingen, die een' persoon aanduiden ; deze richten zich naar het natuurlijk geslacht, bijv. : *deugniet* (m.), *brekespel* (m. en v.); *jongmensch* (o.), als onvolwassen beschouwd.

Toevallige uitzonderingen zijn *oogenblik* (o.), *vrouwspersoon* (o.), *tijdstip* (o.), en *kerkhof* (o.).

